

**LASTENSUOJELULAITOSTEN ASUKKAAT JA
AMMATTILAISET TUTKIMUKSEN VALOSSA TUULA
KALLIONIEMEN TOIVOTTOMASSA TAPAUKSESSA JA
TARU VÄYRYSEN PILVEN VARJOSSA**

Katja Pärete
Maisterintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteen ja filoso-
fian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos
Tekijä Katja Päretie	
Työn nimi Lastensuojelulaitosten asukkaat ja ammattilaiset tutkimuksen valossa Tuula Kallioniemen Toivottomassa tapauksessa ja Taru Väyrösen Pilven varjossa	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn tyyppi Maisterintutkielma
Aika Syksy 2021	Sivumäärä 66
Ohjaaja Satu Ranta-Tyrkkö	
Tiivistelmä <p>Tutkielma tarkastelee, mitä kaksi 1970- ja 1980-luvun vaihteen nuortenkirjaa, Tuula Kallioniemen Toivoton tapaus? ja Taru Väyrösen Pilven varjo, kertovat aikansa lastensuojelulaitoksista, niiden nuorista ja ammattilaisista. Katse kohdistetaan laitosten tyttöjen sukupuolittamiseen, teosten kommentteihin köyhyydestä, yhteiskuntaluokista ja nuorten koulutusmahdollisuuksista sekä laitosten työntekijöiden ammatillisuudesta. Huomioidaan se, millaista kuvaa laitosten nuorista rakennetaan niiden tarkoitettulle lukijakunnalle, toisille nuorille. Kohdeteoksia luetaan rinnakkain tutkimuskirjallisuuden kanssa. Tutkimusmenetelmänä on lähiluku ja tutkimuksen lähtökohtina länsimainen laitosprotesti, sosiaalityön ammatillistumisen kasvu ja yhteiskunnallisen nuorisokirjallisuuden aalto. Tutkielmassa selviää, että kohdeteoksissa laitoksissa asuvia nuoria sukupuolitetaan samoin kuin Tarja Pösön väitöstutkimuksessa Kolme koulukotia. Kaunokirjallisissa teoksissa näkyy laitosten nuorten ja ammattilaisten ajassa muuttuvat suhteet 1970-luvun lopun kontrolli- ja liittämissuhteesta sekä kumppanuussuhteesta kohti 1980-luvun vuorovaikutussuhdetta Kirsi Juhilan määrittämän suhteissa rakentuvan työn mukaisesti. Kohdeteokset ovat luokkatietoisia ja analyysin välineenä on käytetty Pierre Bourdieun kenttien teoriaa ja habituksen käsitettä. Köyhyyden ja lapsiköyhyyden kuvaus osoittautuu teoksissa ajattomaksi, siitä löytyy samoja piirteitä kuin viime vuosien köyhyystutkimuksista.</p>	
Asiasanat sosiaalityö, kirjallisuudentutkimus, nuortenkirjallisuus, nuorisokodit, yhteiskuntaluokat	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Kohdeteosten esittely.....	2
2	TUTKIMUSAIHEEN AIKA JA PAIKKA	6
3	AIKAISEMPI TUTKIMUS.....	9
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	11
5	TUTKIMUSETIIKKA	15
6	LASTENSUOJELULAITOSTEN HOIDON SUKUPUOLITTUNEET EROT SEKÄ TYTTÖJEN RIKOLLISUUS TEOKSISSA	17
6.1	Syitä lasten sijoituksille	20
6.2	Laitosten ”normaalilapset”	21
6.3	Nimetyistä ja nimeämättömistä ongelmista.....	22
6.4	Tyttöjen rikollisuus tutkimuksessa ja kohdeteoksissa.....	24
6.4.1	Tulkintoja Pilven varjon Kristan väkivaltaisuudesta.....	26
6.4.2	Tulkintoja Pilven varjon Kristan väkivaltaisesta kuolemasta.....	27
7	SOSIAALIALAN AMMATTILAISINA JA LAITOSNUORINA	30
7.1	Ammattilaiset Toivottomassa tapauksessa ja Pilven varjossa.....	30
7.2	Ammattilaisten ja nuorten suhteissa määrittyvä työskentely	34
7.3	Suhteet Toivottomassa tapauksessa	35
7.4	Suhteet Pilven varjossa.....	38
8	KOULUTUS, YHTEISKUNTALUOKAT JA VARALLISUUSEROT KOHDETEOKSISSA	47
8.1	Juutin tapaus.....	49
8.2	Kaken tapaus	53
9	LOPPUPÄÄTELMÄT	56
	LÄHTEET.....	65

1 JOHDANTO

Tarkastelen tutkielmassani sitä, mitä kaksi 1970- ja 1980-luvun vaihteen tilanteita kuvaavaa nuortenkirjaa, Tuula Kallioniemen *Toivoton tapaus?* ja Taru Väyrysen *Pilven varjo*, kertovat aikansa lastensuojelulaitoksista, niissä asuvista nuorista ja heidän kanssaan työskentelevistä ammattilaisista. Käsittelen sitä, miten laitosten tyttöjä sukupuolitetaan, miten teoksissa kommentoidaan köyhyyttä, yhteiskuntaluokkia ja nuorten koulutusmahdollisuuksia sekä sitä, millaista kuvaa laitosten työntekijöiden ammatillisuudesta luodaan. Kiinnitän huomioni myös siihen, millaista kuvaa laitosten nuorista rakennetaan niiden tarkoitetulle lukijakunnalle, toisille nuorille. Luen kohdeteoksia rinnakkain tutkimuskirjallisuuden kanssa ja keskustelutan aineistoani etsien yhtymäkohtia ja samankaltaisuuksia.

Maisterintutkielmassani yhdistän kaksi oman elämäni ja opiskelupolkuni kiinnostuksen kohdetta, kirjallisuudentutkimuksen ja sosiaalityön, painottuen jälkimmäiseen. Kaunokirjallisia tekstejä käytetään myös sosiaalityön opetuksessa, olen itsekin osallistunut sellaiselle kurssille. Maria Tapola-Haapala ja Eveliina Heino tarkastelevat vuoden 2020 artikkelissaan sosiaalityön opettajien näkemyksiä kaunokirjallisuudesta sosiaalityön opetuksessa. Opettajat kertovat vastauksissaan kaunokirjallisuuden muun muassa mahdollistavan empatian ja tunteiden käsittelyä ja että se ”kehittää havainnointikykyä ja ajattelua”. (Tapola-Haapala ja Heino 2020, 146)

Koska sosiaalityössä liikutaan ihmisten kokemusten ja tunteiden, eettisten pohdintojen, sosiaalisten ongelmien tunnistamisen ja ratkaisuehdotusten sekä yhteiskunnan rakenteiden monimutkaisissa risteyskohdissa, voidaan ajatella, että tähän inhimillisen elämän sotkuisuuden ymmärtämiseen tarvitaan monenlaisia käsittelykeinoja. Tarjoan tutkielmallani yhden, jo mainittujen Tapola-Haapalan ja Heinonkin ehdottaman keinon, eli taiteen ja taiteentutkimuksen yhdistämisen sosiaalityön tietoon. Tavoitteeni on esitellä miten kaunokirjallisuuden tulkinnoilla voi saada syvyyttä sosiaalityön tutkimuskirjallisuuden luentaan.

Toivoton tapaus? ja Pilven varjo välittävät eteenpäin jonkinlaista kuvaa aikansa lastensuojelulaitoksista ja nuorista niissä. Kuva ei ole erityisen hyvä, vaikka joitain onnistumisiakin koetaan. Oma lähestymistapani on käsitellä kohdeteosteni tapahtumia oman aikansa kuvina ja yrittää ymmärtää ammattilaisten ja nuorten ratkaisuja siihen peilaten. Toisaalta oma paikkani vuodessa 2021 ja 2010-luvulla suorittamani sosiaalityön opinnot saavat minut väistämättä vertaamaan teosten tapahtumaketjuja ja ihmiskohtaloita tämän päivän todellisuuteen. Osittain liikunkin nykyajan ja nelisenkymmentä vuotta sitten tapahtuneen välillä, esimerkiksi kun analysoin köyhyyden kokemuksia teoksissa ja tutkimuskirjallisuudessa.

Aineistoltani olen kysynyt läpi koko työn, eli tutkimuskysymyksiäni ovat: mitä Toivottomassa tapauksessa? ja Pilven varjossa kerrotaan aikansa lastensuojelulaitoksista ja niissä asuvista nuorista? Miten teoksissa puhutaan nuorista ja miten ammattilaisista ja miten työntekijöiden ammatillisuutta kuvataan? Miten nämä kaksi kaunokirjallista teosta suhteutuvat sekä aikansa että muuhun tutkimuskirjallisuuteen?

Seuraavaksi esittelen kohdeteokseni, eli aineistoni. Sen jälkeen tutkielma etenee sen kontekstin ja tutkimuksen toteutuksen sekä siihen liittyvän eettisen pohdinnan kautta niihin lukuihin, joissa lähiluen aineistoa ja analysoin sitä yhdessä tutkimuskirjallisuuden kanssa. Lopuksi vedän yhteen saamiani tuloksia ja pohdin niiden merkityksiä.

1.1 Kohdeteosten esittely

Tutkimusaineistonani on kaksi kotimaista nuortenkirjaa, jotka ovat ilmestyneet vuosina 1978 ja 1989 ja kuvaavat lastensuojelulaitoksissa asuvien nuorten elämää. Pilven varjo on julkaistu vuonna 1989, mutta kuvaa kevättä ja kesää 1984, joka teoksessa sidotaan todelliseen aikaan siinä esiintyvän Ahveniston helikopterionnettomuuden myötä. Taru Väyrysellä on myös vuonna 1990 ilmestynyt koulukotinuoria kuvaava nuortenromaani Kissan kuolema, mutta sen jätin pois ilmestymisvuoden takia sekä 1980-luvun puolessa välissä ilmestynyt kolmiosainen Tinka-sarja, mutta siinä taas päähenkilö ei itse ole laitosen nuori, vaan asuu lastensuojelulaitoksen alueella siellä työskentelevän äitinsä kanssa. 1980-luvulla on ilmestynyt myös Simo Ojaniemen lastenromaani Meeri järjestää, jonka päähenkilötyttö asuu lastenkodissa, mutta en ottanut sitä mukaan, koska haluan keskittyä siihen, miten nuorille kirjoitetaan laitoksissa asuvista nuorista. Esittelen ensin lyhyesti teokset ja niiden tekijät.

Nuortenromaaneista vanhempi on Tuula Kallioniemen (s.1951) vuonna 1978 ilmestynyt, Topelius-palkittu esikoisteos Toivoton tapaus? Siinä kuvataan

psykiatrisen sairaalan nuoriso-osastolla olevia nuoria. Esikoisteos ”paikallistui kirjoittajan oman työkokemuksen avaamaan maailmaan” (Blinnikka, Salonen ja Vuojärvi, 1982, 30.). Kallioniemi on kirjoittanut koko kirjailijanuransa ajan lasten- ja nuortenromaaneja, joista nuortenromaaneissa on käsitelty esimerkiksi jengiytymistä, vanhemman työttömyyttä, tai muita sosiaalisia ongelmia (Blinnikka, Salonen ja Vuojärvi, 1982 sekä Blinnikka, 2001).

Vaikka Toivottoman tapauksen nuortenosasto on psykiatrisessa sairaalassa, osastolle on tultu kasvatusneuvolan kautta esimerkiksi koulupinnauksen, päihteiden käytön ja näpistelyjen takia. Teoksessa kuljetetaan tarinaa eri nuorten näkökulmasta, aikajana on noin syksystä kevääseen. Osastolla on noin 13-17 -vuotiaita nuoria, tyttöjä ja poikia. Tytöistä lähes kaikki ovat osastolla koulunkäyntiongelmien vuoksi, vain Juuti on psyykkisesti sairas. Poikien osastolla olon syynä ovat useimmiten pikkurikokset ja päihteiden käyttö.

Teoksen alussa kuvataan Juutin kotia ja perhettä. Hän asuu äitinsä ja välillä töissä ja välillä työttömänä olevan, alkoholiongelmaisen isoveljensä kanssa. Juuti on ujo ja hiljainen. Eräänä päivänä hän koulusta tullessaan löytää veljensä hirttäytyneenä. Kestää pitkään, ennen kuin Juuti saa apua. Hiljaisena ja sopeutuvana apaattiseksi muuttuvan tytön oireita ei huomata. Lopulta kouluterveydenhoitaja ottaa ohjat käsiinsä ja Juuti viedään suoraan koulusta nuoriso-osastolle.

Osastolla vietetyn talven aikana nuoret hatkaavat ja joutuvat ongelmiin, ystäväystyivät ja riitaantuvat, rakastuvat ja pettyvät. Välissä käydään sairaalakoulua ja istutaan ryhmä- ja perheterapiassa. Osastolta tehdään myös retkiä kuntoutustarkoituksessa, yleensä retket päättyvät jonkinlaiseen sekasortoon. Juutin tila alkaa kohentua pikkuhiljaa, kun huomataan, että hän on piilottanut annetut lääkkeet ikkunalaudalle ja lääkehoitoa aletaan valvoa.

Osaston työntekijät ovat teoksessa pääosin nimettömiä hoitajia. Mainitaan, että kaikki pitävät osaston sosiaalihoitajasta, sossusta, ja että sairaalapastori, Ukuli, ei ole hassumpi tyyppi. Osastonhoitajan mietteitä nuorista kuvataan melko paljon ja nuoriso-ohjaaja Anttia kuvataan reiluksi tyyppiksi. Ammatillaiset lyövät kuitenkin vahvoja leimoja osaston nuoriin. Teoksen nimen mukaisesti puhutaan toivottomista tapauksista ja niistä, joilla toivoa vielä on.

Kesään päästessä nuortenkirjalle tyypillisesti osaston nuorten näkymät ovat huomattavasti valoisammat kuin syksyllä, kaikille löytyy joku paikka, muutto toisen vanhemman luo tai sijaisperheeseen, Juuti jatkaa suojatyöpaikassa kotoa käsin, jollekin toiselle järjestyy oppisopimuspaikka, muutamat tulevat palaamaan osastolle toiseksikin talveksi.

Vuonna 1989 ilmestynyt, Taru Väyrysen (s.1944) Pilven varjo kertoo nuorisokotiin päätyneiden Hennan ja Kristan tarinat. Myös Väyrysen (kirjoittaa nimellä Taru Väyrynen nuorten aikuisten romaaneja ja nimellä Taru Mäkinen teoksia

varhaisnuorille) laajassa tuotannossa käsitellään oman aikansa sosiaalisia ongelmia. Taru Väyrynen keskittyy teoksesta toiseen murrosikäisten erilaisiin vaikeuksiin ja "heidän suhteisiinsa vanhempiin ja toisiin auktoriteetteihin" (Loivamaa, 2001, 220-222.). Kirjailijantyönsä ohella Väyrynen on toiminut opettajana esimerkiksi näkövammaisten ammattikoulussa ja sosiaalityöntekijänä (mt.).

Pilven varjon kertojana on sosiaalikasvattajaksi opiskeleva 22-vuotias Henna. Jo kirjan alussa kerrotaan, että tässä tarinassa Krista ei selviä hengissä. Henna ja Krista ovat kotoisin samalta korostetun keskiluokkaiseksi kuvatulta omakotitaloalueelta. Krista päätyy nuorisokotiin, kun hänen kasvattivanhempansa eivät mielestään enää pärjää murrosikään tulleen tytön kanssa. Hennan vanhemmat ovat alkoholisoituneita ja kotona on myös väkivaltaa. Krista ilmoittaa Hennan kotioloista nuorisokodin aikuisille, kun Henna alkaa masentua ja hänen ennen hyvät arvosanansa alkavat laskea lukiossa.

Henna ja Krista asuvat nuorisokodin aikuistuvien nuorten puolella, tytöt ovat kirjan tapahtumien aikaan 17-vuotiaita. Teoksen päähenkilöistä Krista on rohkea, säännöistä ja sovinnaisuudesta piittaamaton kapinoitsija. Hänen tehtävänä on olla tarinan totuuden torvi ja toisaalta vastuunottaja sekä nuorisokodissa että sen asukkaiden kesken. Krista suuntaa hyvin aikuisilla kommentteillaan valokeilaa epäkohtiin ja (omasta mielestään) summittaisiin sääntöihin. Krista ei epäröi käyttää väkivaltaa, hänet tunnetaan kaupungillakin kovana tappelijana. Henna on hillitty myötäilijä Kristan varjossa, lukiolainen, joka ottaa vastuuta koulunkäynnistään ja alkoholisoituneista vanhemmistaan.

Nuorisokodissa työskentelevistä aikuisista tytöille tärkeitä ovat laitoksen johtaja, Kale, ja työntekijä, Arja. Molemmat kuvataan nuoria ymmärtävinä, luotettavina ja joustavina ammattilaisina. Muista työntekijöistä piirretään kuva mustavalkoisesti asiat näkevinä ja sääntöuskollisina. Nuoret tuntevat työntekijöiden tyyliä ja osaavat luovia tilanteissa niiden vaatimilla tavoilla. Teoksessa Krista raiskataan ja murhataan ja syylliseksi paljastuu myöhemmin yksi nuorisokodin pojista, Jasu, yhden ulkopuolisen tekijän lisäksi. Järkyttävistä tapahtumista selviytyessään Hennan elämä jatkuu, hän löytää rakkauden, alkaa odottaa lasta ja päättää tulevaisuudensuunnitelmistaan.

Yhteistä molemmille teoksille on runsas luokan, varallisuus- ja hyvinvointierojen ja mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumattomuuden kommentoiminen sekä huomioiden laitosten ammattilaisista. Myös sijoitettujen nuorten tunteita ja kokemuksia kuvataan yksityiskohtaisesti. Nuortenromaanit ovat poikkeuksetta aikuisten nuorille kirjoittamia ja se "nuorten ääni", mikä kustantajien mainosteksteissä kirjoissa usein kuuluu, on suodattunut aikuisen ihmisen kokemusmaailman ja mielikuvittelun läpi. Molemmat teokset ovat useimpien nuortenromaanien tapaan kasvukertomuksia, niissä keskitytään

nuoren "individuaatioprosessiin" ja "siksi niiden maailma ja yleensä päähenkilö pysyvät eheinä, vaikka kohtaisivat teoksen kuluessa monenlaisia itseään ja yhteisöään uhkaavia vaaroja ja vaikeuksia, jotka kyseenalaistavat perinteisen arvomaailmamme pysyvyyden" (Grünn, 2003, 285,287.). Teoksissa on myös nähtävissä kotimaisessa nuortenkirjallisuudessa 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla alkanut ongelmarealismi ja yhteiskunnallisuus, jota Karl Grünn kuvaa Pieni suuri maailma -teoksessa "yhteiskuntakriittiseksi päätökseksi" (2003, 285.).

2 TUTKIMUSAIHEEN AIKA JA PAIKKA

Tutkielmani aika, 1970-luvun lopusta 1980-luvun puoleenväliin, on kiinnostava, koska silloin nuortenkirjoissa oli mukana paljon yhteiskunnallisen realismin piirteitä ja sosiaalisten ongelmien käsittelyä. Minusta on mielenkiintoista tarkastella, löytyykö nuortenkirjoista yhtymäkohtia tutkimuskirjallisuudessa esitettyihin tuloksiin ja sekä oman aikansa että muihin yhteiskunnallisiin keskusteluihin. Nuortenkirjat valitsin kohdeteoksiksi, koska minua kiinnostaa se, miten nuorista ja heidän ongelmistaan puhutaan nuorille. Koulukodin kaltaiset ”rankat” aiheet ovat myös suosittuja nuortenkirjojen aiheita niiden lukijoiden keskuudessa, niin kuin oheisesta Kysy kirjastonhoitajalta -sivuston vastauksesta käy ilmi.

Vastattu 30.9.1999

Suosituimpia nuortenkirjojen aiheita ovat rakkaus sekä huumeet ja jengit. Nuorten elämää kuvaavista kirjoista kysytyimpiä ovat ne, joissa aihetta kuvataan humoristisesti tai kirjassa on säpinää ja sähläilyä samoin kuin ne, joissa aihe on erityisen rankka (raiskaus, koulukoti tms.).

Kohdeteosteni ilmestymisaikaan valmisteltiin ja säädettiin uusi lastensuojelulaki (LSL 683/1983), järjestyksessään toinen Suomessa vuonna 1936 säädetyin lain (52/36) jälkeen. Tämän uuden, vuonna 1984 voimaan tulleen, lastensuojelulain 9 § 1 momentissa mainittiin ensimmäistä kertaa lapsen etu. Siinä painotettiin myös ongelmien ennaltaehkäisyä ja avohuollon tukea sekä asiakkaiden oikeusturvaa (Pösö 1993, 12). Tämän lisäksi luovuttiin lastensuojelutarpeen määrittelyssä suojelukasvatus- ja pahantapaisuusperusteista (mt.,14).

Luen kohdeteoksistani myös kaikuja länsimaisesta laitosprotestista ja sen kahdesta vaiheesta (Pösö 1993, 58). Mirja Satka puhuu siitä, miten 1960-luvun murros ”tuottivat uusia sosiaalipolitiikan ja sosiaalihuollon ihanteita ja miten ”sosiaalisesti ongelmaiset miellettiin yhteiskuntarakenteiden alistamiksi” (Satka 1994, 326). Ammatillisiltakin alettiin vaatia uudenlaisia asioita, heitä

soydetettiin "ihmisten sopeuttamisesta olemassa oleviin olosuhteisiin" ja odotettiin "yhteiskunnallisten epäoikeudenmukaisuuksien lieventämistä". Tällaiseen "uuden yhteiskunnan" rakentamiseen kutsuttiin erityisesti sosiaalityöntekijöitä (mt.).

Erving Goffman loi laitosanalyysillaan sen sanaston, jota käytettiin vuosikymmeniä kuvaamaan laitospelämää. Laitosprotestin ensimmäinen vaihe sijoittuu 1960- ja 1970-luvuille ja yleiseen yhteiskunnalliseen radikalismiin, jolloin laitostutkimuksen nostamalle kritiikille vastineeksi alettiin kehittää laitosten demokratisointia ja terapeuttisuuden lisäämistä (Pösö 1993, 58.). Tähän ensimmäiseen vaiheeseen sijoittuu myös suomalainen Pakkoauttajat -pamfletti ja sen aiheuttama kotimainen keskustelu myös laitoshoitoon määräämisen syistä. Pamfletissa sivutaan myös sosiaalialan ammatillisuutta (Eriksson 1967, 9-31.). Kohdeteoksissani ammatillisuutta ja sen ulottuvuuksia kommentoidaan sekä nuorten että työntekijöiden näkökulmista. Toinen laitosprotestin vaihe sijoittuu 1980-luvulle ja konservatiiviseen yhteiskuntakritiikkiin, jolloin arvostelu kohdistui laitosten määrään. Laitoksia haluttiin vähentää ja avohoitoa lisätä (Pösö 1993, 58.).

Tutkielmani aikaan liittyy myös sosiaalityön ammatillisuuden kasvu, 1970-luvulla käyttöön otetut uudet työmenetelmät irrottivat sosiaalihuoltoa köyhäinhoidon perinteistä ja työntekijöiden ja asiakkaiden suhde alkoi demokratisoitua (Satka 1994, 330). 1980-luvun alussa sosiaalityön yliopistollista koulutusta laajennettiin ja toteutettiin sosiaalialan keskiasteen koulu-uudistus. Vuonna 1984 astuivat voimaan sosiaalityöntekijöiden pätevyysvaatimukset (Jaakkola, Pulma, Satka, Urponen, 1994, 363).

Tutkielmani aihe liittyy sosiaalityön historiaan, sosiaalityön ammatillisuuden kehittymiseen, sosiaalityöhön keskeisesti liittyviin vallan, hallinnan ja asiantuntijuuden teemoihin ja sosiaalityön etiikkaan. Tarkastelen tutkielmassani myös kohdeteosten suhdetta koulutukseen, köyhyyteen ja yhteiskuntaluokkiin. Hämäläinen ja Toikko kirjoittavat artikkelissaan Historiatietoisuus sosiaalityön itseymmärryksen rakentajana, että "se, miten ymmärrämme ja hahmotamme erityisesti sosiaalityön menneisyyttä, määrittelee käsitystämme sosiaalityöstä yhteiskunnan toimintajärjestelmänä, ammattina ja oppi- ja tutkimusalana" (Hämäläinen ja Toikko 2020, 278). Toikko ja Hämäläinen toteavat myös, että historiatietoisella suhteella omaan alaan luodaan sekä yksittäisen työntekijän kuin koko alan ammatillista identiteettiä (mt., 280). Ajattelen, että kaunokirjalliset teokset kertovat omaa tarinaansa ilmestymisaikansa yhteiskunnasta ja siinä toimimisesta.

Kaunokirjallisuutta käytetään myös sosiaalityön opetuksessa materiaalina. Maria Tapola-Haapala ja Eveliina Heino tarkastelevat Januksessa julkaistussa artikkelissaan sosiaalityön opettajien näkemyksiä kaunokirjallisuudesta sosiaalityön opetuksessa (Tapola-Haapala ja Heino 2020). Kirjoittajat pohtivat artikkelissa

kaunokirjallisuuden mahdollisuuksista valottaa sosiaalityön kannalta olennaisia ilmiöitä ja ”vahvistaa kokemuksellista näkökulmaa niihin” (mt. 2020, 134). Tutkimuksessaan kirjoittajat päätyvät kyselyyn vastanneiden sosiaalityön opettajien vastausten perusteella siihen, että ”kaunokirjallisuus voi tarjota pääsyn sellaisiin ihmiselämän tunneulottuvuuksiin, joita saattaa olla muutoin, rationaalisemmin tavoin, hankala tai mahdoton lähestyä (mt., 146). Kyselyyn vastanneet opettajat näkivät kaunokirjallisuuden tarjoavan opetusvälineenä monenlaisia asioita: toisaalta kaunokirjallisuus ”tarjoaa opiskelijoille tietoa ja näkökulmia” ja myös ”sosiaalisten konstruktioiden tarkastelemisen mahdollisuuksia” ja toisaalta se voi ”kannustaa luovuuteen” sekä ”kehittää havainnointikykyä ja ajattelua”. Sosiaalityön opettajat mainitsevat lisäksi mahdollisuuden käsitellä kaunokirjallisuuden avulla empatiaa ja tunteita (mt.).

3 AIKAISEMPI TUTKIMUS

Etsin omaan tutkielmaani liittyen aikaisempaa sosiaalityön tutkimusta, jossa on käytetty aineistona kaunokirjallisuutta. Löysin sitä hyvin vähän. Viittasin jo johdannossa Maria Tapola-Haapalan ja Eveliina Heinon vuoden 2020 artikkeliin, jossa he kartoittivat sosiaalityön opettajien näkemyksiä kaunokirjallisuuden käyttämisestä sosiaalityön opetuksessa. Heidän artikkelissaan ei tietenkään ole käytetty kaunokirjallisuutta lähteenä, mutta heidän tutkimansa osoittaa, että kaunokirjallisuutta käytetään sosiaalityön opetuksessa. Siitä taas voisi vetää johtopäätöksen, tai arvion, että kaunokirjallisuutta voitaisiin ehkä tulevaisuudessa käyttää opetuksessa ja opinnäytteissä enemmänkin hyväksi.

Jyväskylän yliopistossa on tehty vuonna 2006 Mari Halosen ja Emilia Hämäläisen sosiaalityön pro gradu-tutkielma: Mathilda Wredestä muodostunut naiskuva diskurssianalyysin valossa. Tekijät kuvailevat tutkimustaan: ”Tutkielmassamme yhdistämme yhteiskuntatieteellisesti suuntautunutta diskurssianalyysiä, nais(kuva)tutkimusta ja kirjallisuudentutkimusta. Tarkoituksenamme on etsiä teoksista Mathilda Wredestä luodut naiskuvat, näiden diskurssien erot ja yhtäläisyydet. Luemme tekstejä ristiin selvittääksemme millainen on hänestä kirjoitetuissa romaaneissa ilmenevä naiskuva eri aikoina ja miten nämä naiskuvat eroavat toisistaan” (Halonen ja Hämäläinen 2006). Tässä huomaan yhteneväisyyttä omaan tutkimusintressiini, jossa vertaan kahta nuortenromania tutkimuskirjallisuuteen ja analyysini paljastaa eroja esim. laitosten työntekijöiden ammatillisuuden kuvaamisessa vanhan ja uuden lastensuojelulain voimassaoloaikoina.

Konkarisosiaalityöntekijä Helmi Mäki reflektoi pitkää uraansa artikkelissaan Kaunokirjallisuus sosiaalityön lähteenä (Mäki 2014). Hän puhuu siitä, että pohtiessaan uraansa vaikuttaneita kirjallisia tekstejä, mieleen ei nousekaan vain tutkimuskirjallisuutta, vaan myös kaunokirjallisuutta. Mäki kuvailee artikkelissaan, miten kaunokirjalliset tekstit, esim. Mirikka Rekolan runot ja Hans Liljen

muistelmateos auttoivat häntä uransa varrella jäsentämään omaan ammatillisuuttaan ja siinä esiin tulleita ristiriitoja ja tunteita (mt.). Nämä kokemukset käyvät yksiin Tapola-Haapalan ja Heinon tutkimuksen johtopäätösten kanssa, että kaunokirjallisuus ”voi tarjota pääsyn sellaisiin ihmiselämän tunneulottuvuuksiin, joita saattaa olla muutoin, rationaalisemmin tavoin, hankala tai mahdoton lähestyä” (2020, 146).

Muutoin alan kirjallisuudessa on enemmän tapana käyttää kokemuksellisia tarinoita tuomassa ”inhimillistä kokemusta” tutkimustiedon rinnalle. Esimerkiksi Marjatta Bardyn toimittamassa teoksessa, Lastensuojelun ytimissä (2013), on artikkelien lomassa kokeneen sosiaalityöntekijän muistoja merkittävistä kohtaamisista työuralla ja yhden sijaisäidin kokemuksia. Kokonaan omaan kokemukseen perustuvista tarinoista on koostettu teos: Elämäni tarina, lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa. (toim. Bardy, Barkman ja Janhunen, 2000). Otin nämä kaksi teosta esimerkeiksi, koska samalla kun jälkimmäinen teos on osa osallistavaa ja kokemusasiantuntijuutta nostavaa otetta, voisi kokemukselliset tarinat sosiaalityön ympärillä liittää osaksi autofiktiivistä kirjallisuutta. Autofiktio on kirjallisuutta, jossa kirjoittaja on itse päähenkilö ja kirjoittaja, ja teoksen tapahtumat liittyvät hänen omiin kokemuksiinsa ja elämäntapahtumiinsa. Autofiktiiviset tekstit asemoituvat fiktion ja tositarinan väliin.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Esittelen tulevissa tutkielmani analyysiä käsittelevissä luvuissa kuhunkin teemaan liittyvän tutkimuskirjallisuuden erikseen. Seuraavassa käsittelen tämän tutkielman näkökulmiini vaikuttaneesta feministisestä kirjallisuudentutkimuksesta ja sen sosiologisuudesta pohjaten Kristina Malmion artikkeliin Sukupuoli, yhteiskunta, valta ja kirjallisuus. Feministisen kirjallisuudentutkimuksen sosiologisuus, teoksessa Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa (2011). Malmio lainaa Pam Morrisia: ”kaikkea feminististä tutkimusta yhdistävän näkemyksen mukaan sukupuoliero on ensisijainen vallankäytön muoto, joka jäsentää yhteiskuntaa ja ihmisten elämää. Yhteiskunnassa eri tavoin havaittavissa oleva naisten ja miesten välinen epätasa-arvo johtuu toisin sanoen sukupuolierosta. Sukupuolten välinen epätasa-arvo ei kuitenkaan ole biologinen välttämättömyys vaan yhteiskunnan ja kulttuurin tuote” (Malmio 2011, 183. ja Morris 1997, 9.). ”Sukupuolten välistä epätasa-arvoa esiintyy myös taiteessa. Kirjallisuus on kulttuurinen käytäntö, joka osaltaan osallistuu yhteiskunnalliseen vallankäyttöön” (Malmio 2011 184. ja Morris 1997, 17.). Malmio jatkaa, että ”sukupuolen ja/tai seksuaalisen identiteetin näkökulmasta voi tarkastella niin kirjailijaa, tekstiä, lukijaa kuin kirjallisuusinstituutiotakin” (Malmio 2011, 183).

Vaikka en tarkastelekaan kaikkea tutkielmassani sukupuolen näkökulmasta, vaikuttaa feministinen kirjallisuudentutkimus esimerkiksi valintaani ottaa tarkastelun kohteeksi nuortenkirjallisuus. Nuortenkirjallisuus on sinänsä sukupuolineutraali termi, silti aineistoni kuuluvat minusta selvästi tytöille suunnattuun nuortenkirjallisuuteen. Tähän tulkintaan minua ohjaa esimerkiksi Pilven varjon päähenkilöinä olevat tytöt, molemmissa teoksissa juonessa mukana kulkevat ihmissuhdekoukerot ja Toivottomassa tapauksessa loppuratkaisun tulevaisuuden uskoa rakentava kuva, joka nojautuu siihen, että Juutilla voi olla mahdollisuuksia romanttisiin suhteisiin kaikesta huolimatta. Malmion mukaan käsitteellä kirjallisuus voidaan sulkea ”tietynlaiset tekstit kirjallisuuden ulkopuolelle ja toiset tekstit

määritellään arvokkaammiksi kuin toiset (2011, 183). Oma huomioni on, että nuortenkirjallisuus ja tytöille suunnattu kirjallisuus määritellään usein vähempiarvoiseksi kuin joku "vakavampi" kirjallisuuden laji. Malmion mukaan feministinen kirjallisuudentutkimus lähentyy kirjallisuussosiologiaa siinä, että kohteiden valinta noudattelee laajaa kirjallisuuskäsitystä, jossa on huomioitu marginalisoituja kirjallisuuden alueita, lajeja ja kirjailijoita. "Feministinen kirjallisuudentutkimus on tarkastellut populaarikirjallisuutta ja niin sanottuja naisten genrejä, esimerkiksi rakkausromaaneja" (2011, 188.). Malmio siteeraa Lea Rojola sanoessaan, että "feministiset tutkijat ovat osoittaneet esteettisten luokitteluiden ja käsitteiden sukupuolittuneisuuden" (Malmio 2011, 188 ja Rojola 2004, 31-32.). Kirjallisuussosiologisesta tutkimuksesta Malmio sanoo, että se "valitsee tutkimusobjektinsa sen perusteella, miten edustavia tai tärkeitä tekstit ovat tietyille lukijaryhmille sen sijaan, että se lähtisi liikkeelle näkemyksestä, jonka mukaan teksteillä on annettu, sisäänrakennettu esteettinen arvo" (Malmio 2011, 188). Ajattelen, että nuorten laitostekstejä ja lastensuojelulaitosten kuvausta tutkiessani nuortenromaanit ovat arvokas aineisto, koska ne edustavat sitä kuvaa, joka nuorille on rakennettu laitoksista ja niiden asukkaista ja ammattilaisista tietynä aikana. Samalla teokset ovat olleet suosittuja ja siten voi ajatella niiden olleen lukijaryhmälleen tärkeitä ja edustavia. Toisaalta ymmärrän, että teokset ovat aikuisten kirjoittamia, kustantamia ja markkinoimia.

"Feministisessä kirjallisuudentutkimuksessa on lisäksi kehitelty teoriaa vastustavasta lukijasta, joka lukee tekstiä vastakarvaan eli kyseenalaistaa tekstissä vallitsevat arvot ja normatiiviset käsitykset sukupuolesta" (Malmio 2011, 198 ja Morris 1997, 40-43.). Kun olen lukenut ja tehnyt tulkintoja kohdeteoksistani yhdessä tutkimuskirjallisuuden kanssa, on ennemminkin niin, että vastakarvaan lukeminen on oletusarvo. Se johtuu minusta jo siitä, että luen teoksia aikuisena, ja siitä, että teokset on julkaistu noin neljäkymmentä vuotta sitten ja kolmanneksi siitä, että olen opiskellut kirjallisuutta ja sosiaalityötä ja se vaikuttaa tapaani käsitellä lukemaani. Malmio viittaa Lea Rojolaan puhuessaan siitä, että "tekstin ja lukijan välisessä suhteessa kysymys vallasta aktualistuu monella eri tasolla. Teksti ehdottaa lukijalle tietynlaista subjektiasemaa tai -asemia esimerkiksi näkökulman tai kerrontatekniikan avulla. Taistelua vallasta käydään sekä tekstin ja lukijan että tekstin sisältämien lukijapositionien välillä" (Malmio 2011, 198. ja Rojola 2004, 41.). Oman lukijapositioni näen kahdella tavalla, luennassani käytän valtaa suhteessa tekstiin lukemalla sitä tutkimuskirjallisuudella ja tutkimustehtävällä aseistettuna ja toisaalta seurailemalla tekstin minulle tarjoamaa lukijapositionia saadakseni selvyyttä siitä, miten teokset suhtautuvat oletettuun lukijaansa.

Tutkielmani tutkimustehtävä on luonteeltaan empiirinen, eli olen valinnut itse (valmiin) aineistoni. Valinnat perustuvat omaan henkilökohtaiseen kiinnostukseen

kohteisiini, kirjallisuuteen, sosiaalityöhön ja historiaan. Näiden omien kiinnostuksenkohteitteni perusteella olen pyrkinyt valitsemaan tutkimustehtävän, jolla on mahdollista saada uusi näkökulma käsittelemän asiaan. Aineistoni on jo aikaisemmin esittelemäni kaksi nuortenkirjaa. Tiesin etukäteen, että 1980-luvulla ja 1970-luvun lopulla on ilmestynyt useita nuortenromaneja, joissa käsitellään nuorten elämää lastensuojelulaitoksissa. Päädyin useiden kirjastojen tietokannoissa tekemieni hakujen ja kirjallisuuden esiluvun kautta käyttämään Toivotonta tapausta ja Pilven varjoa aineistonani. Jälkeenpäin ajatellen aineiston valintaprosessi oli vähintäänkin sekava ja aluksi tekemäni rajaukset käytettävästä aineistosta liian väljiä. Kahden romaanin käyttämisestä aineistonani olen kuitenkin tyytyväinen, koska se mahdollisti vertailun ja toi esille ajassa muuttuvan ammatillisen suhtautumisen huostaanotettuihin nuoriin.

Tutkimusmenetelmänäni on lähiluku. Kirjallisuudentutkimuksessa lähiluku sijoittuu 1940- ja 1950-luvulla vaikuttaneeseen amerikkalaiseen uuskritiikkiin (Mehtonen 2008, 50). Uuskriitikoiden kritiikki suuntautui kohti kirjallisuushistoriaan ja tekijään suuntaavaa tutkimusta vastaan. Heidän mukaansa teoksen merkitys löytyy itse tekstistä, eikä tulkintaan tarvitse ottaa mukaan viittaussuhteita tekijään (mt.). Lähiluku käsittää ”tarkkaavaisuutta tekstin yksityiskohtien suhteen” ja ”uudelleen lukemista tulkinnan olennaisena osana” (Mikkonen 2008, 83). Olen luokitellut aineistoani yksinkertaisella ja konkreettisella tavalla lähiluvun periaatteella tekstiä uudelleen lukemalla ja näin yhä uusia merkityksiä löytämällä.

Aluksi luin molemmat teokset läpi. Sen jälkeen pohdin teosten valossa määrittämiäni tutkimuskysymyksiä. esim. sitä, mitä nämä kaunokirjalliset teokset kertovat oman aikansa nuorten sijaishuollosta ja laitoksista ja miten ne kuvaavat nuoria ja ammattilaisia näissä paikoissa. Toisella lukukerralla teoksista alkoi erottua selvästi hyvin sukupuolitettuja merkityksiä laitosten nuorista ja valitsin merkitä tyttötapaisuutta tekstissä kommentoivat kohdat punaisilla merkkilapuilla ja sinisillä poikatapaisuutta kommentoivat kohdat. En eritellyt näitä tekstikohtia sen enempää, merkitsin kaikki huomaamani kohdat, oli teksti sitten dialogia tai kuvailevaa tekstipätkää. Tämän lukukerran jälkeen olin melko huolestunut siitä, löytäisinkö teoksista tarpeeksi kommentointia ja kuvailuja laitosten ammattilaisista, ja pohdin voinko saada tarpeeksi materiaalia analysoida nuorten ja työntekijöiden suhteita. Kolmannella lukukerralla sain kuitenkin kaivettua teoksista yllättävän paljon esimerkkejä työntekijöistä ja ammatillisuudesta laitoksissa. Merkitsin nämä kohdat vihreillä merkkilapuilla. Samalla lukukerralla löysin vielä bonuskategorian. Huomasin, että molemmissa teoksissa otettiin toistuvasti esiin myös yleisesti yhteiskuntaan liittyviä asioita, lähinnä kommentoimalla asioiden tilaa, oli se sitten työttömyyttä tai nuorten mahdollisuuksia harrastaa. Nämä yhteiskunnan epäkohtia kommentoivat kohdat merkitsin violeteilla merkkilapuilla.

En laskenut kuinka paljon kussakin kategoriassa on merkittyjä kohtia, koska en valinnut analysoida kommenttien määrää, vaan niiden sisältöä. Luokittelun jälkeen teoksissa kuitenkin näkyy selvästi luokittelun tulos, kun kymmenet merkkiliput sojottavat sivujen välistä osoittaen eri kategorioita. Tällaisen luokittelun heikkona kohtana voi olla se, että nyt tehdyt valinnat pistävät konkreettisesti esiin teoksesta ja hämärtävät lähiluvun periaatteita, kun valmiiksi merkityt kohdat ohjaavat katsetta ja ajatuksia teosta uudelleen lukiessa. Voi olla, että minullakin kävi välillä niin, toisaalta kiinnitin myöhemminkin muutamia merkkilappuja kirjoihin ja lukiessani teoksia yhdessä tutkimuskirjallisuuden kanssa luin nuortenromaaneja aina merkittyjen kohtien ympäriltäkin. Vaikka kategorisointini olisi varmasti voinut olla systemaattisempaa, mielestäni analysoin teoksia tällä työskentelytavalla silti tarkasti.

Saatuani useilla lukukerroilla ja tehdyllä kategorisoinneilla tarkan kuvan aineistosta analysoin aineistoa lukemalla sitä yhdessä tutkimuskirjallisuuden kanssa. Jari Eskola kirjoittaa teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin laadullisen aineiston analyysistä vaihe vaiheelta* (2010). Hän esittelee tutkijan erilaisia suhteita teoriaan ja näistä minun tutkielmassani käytän sitä, jossa ”tutkijalla ei ole yhtä suurta teoriaa vaan useita pieniä teorioita. Tällöin tutkimus etenee aineisto- tai ilmiö-pohjaisesti, ja erilaiset teorit, käsitteet ym. toimivat tulkintakehyksinä, eräänlaisina silmälaseina, joiden avulla tutkijan on mahdollista tulkita aineistoaan ja sitä kautta tutkimaansa ilmiötä” (Eskola 2010, 184.). Eskolan mukaan tämänkaltainen ote voi olla ”sekava ja eklektinen, erilaisia yhteensopimattomia aineksia yhdistelevä. Toisaalta tällainen toimintatapa voi olla myös toimiva ja palkitseva” (mt.). Ajattelen, että omassa tutkielmassani tämä tapa toimii hyvin.

5 TUTKIMUSETIIKKA

Hanna Vilkka kirjoittaa teoksessa *Tutki ja Kehitä* (2017), että ”tutkimuksen tekeminen kietoutuu monella tavalla tutkimusetiikkaan, eli hyvän tieteellisen käytännön noudattamiseen” (Vilkka 2017, luku 2). Tällä taas tarkoitetaan sitä, että ”tutkijat noudattavat eettisesti kestäviä tiedonhankintamenetelmiä ja tutkimusmenetelmiä” (mt.). On myös ensiarvoisen tärkeää, että otetaan huomioon toisten tutkijoiden saavutukset, eli merkitään lähdeviitteet tarkasti tekstissä ”sekä esittämällä omat ja toisten tutkijoiden tulokset oikeassa valossa” (mt.). Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu myös tutkimusaineiston keräämiseen ja säilyttämiseen liittyvät asiat ja se, ”millaisessa valossa tutkittavien antamaa tietoa esitellään” (mt.). Tämä liittyy siihen, kun tutkimuksissa kerätään esim. haastatteluaineistoa. Omassa tutkielmassani aineisto on kaunokirjallisuutta, joka on lainattavissa julkisista kirjastoista. Henkilöt ovat fiktiivisiä, joten heidän anonymiteettinsä suojelemiseksi ei aineistoa esimerkiksi tarvitse säilyttää turvallisesti.

En voi silti kohdella aineistoani miten tahansa. Ajattelen, että voin tietenkin tulkita tekstiä, mutta en voi tulkita sitä miten sattuu. Omat tulkintani tulee olla johdettavissa takaisin siihen, mitä tekstissä kirjoitetaan. Minun on otettava huomioon aineistoni julkaisemisajankohta, teokset on kirjoitettu oman aikansa kontekstissa, en voi muodostaa niiden perusteella väitteitä, jotka kertovat suoraan nykypäivästä. Tutkielmassani minun on ollut välttämätöntä tuoda esille se, miten olen valintojani tehnyt, ja se, miten henkilökohtaiset lähtökohtani vaikuttavat valintoihini. Suurin eettinen kysymysmerkki omassa tutkielmassani on varmasti se, ovatko monet valintani aiheen, aineiston jäsentelyn ja analyysin suhteen yleistettävää tutkimuksellista tietoa vai omien mielenliikkeitteni kirjaamista. Toisaalta olen kertonut selvästi oman asemoitumiseni aiheen ja valintojen suhteen ja tiedän, että tutkimuksen tekijä tuo aina tutkimukseen mukaan myös omat henkilökohtaiset kokemuksensa ja esitietonsa. En edes ajattele, että voisin koskaan olla täysin objektiivinen tutkimuksen tekijänä ja on tärkeää tiedostaa oma subjektiivisuus

suhteessa tutkimukseen. Tutkimusetiikkaan kuuluu myös tutkielman raportoinnin eettisyys. Olen merkinnyt työssäni käyttämäni lähteet annettujen viittaussääntöjen mukaisesti ja merkinnyt lähteet myös lähdeluetteloon.

6 LASTENSUOJELULAITOSTEN HOIDON SUKUPUOLITTUNEET EROT SEKÄ TYTTÖJEN RIKOLLISUUS TEOKSISSA

Tarja Pösö puhuu väitöskirjassaan Kolme koulukotia koulukotihoidon muotojen sukupuolittuneista eroista (Pösö 1993, 132). Omissa lähdeoteoksissani ei olla koulukodissa, vaan sairaalan nuortenosastolla ja nuorisokodissa. Sairaalassa toki käydään sairaalakoulua, mutta nuorisokodissa koulua käydään laitoksen ulkopuolella. Käytän silti Pösön analyysia lähteenäni ja vertaan kohdeoteoksieni tilanteita Pösön väitöstutkimuksen materiaaleihin, koska tunnistan sen kuvauksissa paljon samaa kuin kohdeoteosteni maailmoissa. Samalla Pösön väitöskirjan aika osuu lähelle omien lähdeoteosteni aikaa, noin 1980-luvulle. ”Koulukotityö niin kuin moni muukin ihmisten kanssa tehtävä työ perustuu tulkintojen ja arviointien tekoon. Osa siitä tulkinta- ja arviointityöstä tapahtuu erilaisten ammatillisten normien ja oppien ohjaamana, osa vähemmän rationaalisesti” (Pösö 1993, 9-10). Ajattelen, että laitoksissa asuvien nuorten elämiä kuvaavien romaanien analysointi on vähän samaa, se perustuu tulkintojen ja arviointien tekoon samalla kun peilaan niitä tutkimuskirjallisuuteen.

”Koulukodit eivät vain hoida pahantapaisia lapsia tarkoituksenmukaisesti tulkitsemillaan tavoilla vaan luovat myös mielikuvia ja määritelmiä, joiden mukaan pahantapaisuus ymmärretään ja pahantapaiset tunnistetaan lastensuojelun kentässä...” (Pösö 1993, 10). Kohdeoteosteni puhe nuorista luo samalla tavoin mielikuvia ja määritelmiä siitä, millaisia nuoria laitoksissa on. Valitsemieni nuortenkirjojen puhe on suunnattu toisille nuorille, niille, jotka eivät ole laitoksissa, tai tiedä niiden elämästä paljoakaan, tai ehkä myös niille, jotka laitoksissa ovat, ja he saavat representaation itsestään kirjallisuuden kentällä. Nostan myös esiin niitä kohtia kohdeoteoksistani, joissa nuorten poikkeavuutta käsitellään ammatillisesti ja myös sukupuolittuneesti, ja joita Pösö käsittelee väitöstutkimuksessaan (mt.).

Sekä Pilven varjo että Toivoton tapaus? kertovat laitoksista, joissa on sekä poikia että tyttöjä, molempia suunnilleen yhtä paljon. Ilmestymisaikanaan Suomessa oli vielä laitoksia, joissa oli vain tyttöjä tai poikia. Tarja Pösö kirjoittaa siitä, että sukupuoli on laitoshoidon ”tärkeästi erottelava sosiaalinen kategoria” (mt.,132.). Lapsen sijoituksen määrittää hänen sukupuolensa, onko mahdollisessa lastensuojelulaitoksessa vapaana tyttö- tai poikapaikkoja. (mt.) Pösön tutkimuksessa sukupuoli vaikutti myös osastotyöntekijöiden valintaan riippuen siitä, minkälainen suhde nais- ja miestyöntekijöiden lukumäärän välillä oli. Pilven varjossa nais- ja miestyöntekijöiden lukumäärä on suurin piirtein sama, Toivottomassa tapauksessa työntekijöitä yksilöidään ja kuvaillaan paljon vähemmän, mutta osastolla on sekä mies että naistyöntekijöitä.

Pösön väitöskirjassa haastateltu työntekijä kuvaa, että pojilla on sijoituksen syynä useammin rikoksia, näpistelyjä tai autovarkauksia ja jos poika lähtee hatkaan, hänen karkureissunsa on usein lyhyt. Tyttöillä taas enemmän mielenterveysongelmia ja esimerkiksi päihteiden käyttöä, ja hatkareissut venyvät, koska he löytävät helposti jonkun ”suojelijan”, joilla haastateltu tarkoittaa yleensä vähän vanhempia miehiä (mt., 133).

Toivottomassa tapauksessa Roke -niminen poika karkaa, varastaa auton ja ajaa sen satamaan tarkoituksenaan lähteä Ruotsiin. Hän ei saa apua keneltäkään, vaan jää kiinni muutaman päivän hatkareissun jälkeen. Tyttö, Herkku, taas onnistuu piileskelemään aikuisen ystävänsä, seksityöntekijä Mollan luona tarvittavan ajan, että hänet uloskirjataan osastolta. Herkku jää pois teoksen tarinasta, hän ei palaa enää osastolle (Kallioniemi 1978, 87-95 ja 66-67.).

Sama Pösön haastateltava jatkaa poikien ja tyttöjen eroista, että poikien kanssa ”tehdään ja toimitaan enemmän” ja tyttöjen kanssa hoidollinen puoli on keskustelua ja esimerkiksi käsitöiden tekemistä (Pösö 1993, 134). Pösön mukaan tyttöjen ja poikien ero koulukodeissa otetaan itsestäänselvyytenä, eikä ”jaettuja tulkintoja tyttöihin ja poikiin kohdistuvista hoidollisista painotuksista arvioida kriittisesti” ja siksi tytöille tarjotaan aina keskustelua ja pojille toimintaa. Koulukodeissa siis tuotetaan eriytyvää hoitoa tytöille ja pojille, koska kuvaukset tyttöjen ja poikien hoidon peruseroista ovat osa sitä käytäntöä. On siis aiheellista etsiä sukupuolen käytännöllisiä tulkintoja, sukupuolelle annettuja merkityksiä, eli diskursiivista sukupuolta (mt.,135).

Kohdeteokseni vahvistavat näitä sukupuolelle annettuja merkityksiä. Lukijalle tuotetaan sukupuolta samoin keinoin, kuin Pösö havaitsee väitöstutkimuksessaan. Toivottomassa tapauksessa poikajoukko pääsee nuoriso-ohjaaja Antin kanssa metsäretkelle viikonlopuksi. Antti kuvataan suoraksi ja reiluksi kaveriksi, ja käskiessään ”sanoi sen sillä äänellä, että oli paras toimia”(Kallioniemi 1989, 152.). Antista kerrotaan teoksessa myös, että hän on ollut ennen nuorisovankilassa vankina,

hänellä on pitkät hiukset ja hän on "roteva ja jotenkin gangsterin oloinen" (mt.). Pätevän oloinen ohjaaja siis poikien retkelle. Retkellä on tarkoitus liikkua luonnossa ja kalastaa, mutta yksi pojista on salakuljettanut mukaan pullon viinaa ja lopulta yksi humalaisista putoaa veneestä ja on hukkuu. Aamulla krapulan lisäksi kuumeisen oloista sankaria on lähdettävä viemään välittömästi takaisin osastolle (mt., 157-160.).

Samassa teoksessa tyttö nimeltä Kitta lukee jatkuvasti kevyttä rakkausviihdettä, niin paljon, että muutkin nuoret naureskelevat hänelle siitä. Lopulta Kitan äiti heittää kaikki romanssi-lukemistot pois, koska "sinä et elä enää ollenkaan todellisuudessa" (Kallioniemi 1978, 142.). Kitta alistuu tapahtuneeseen, vaikka kirjan kuvausten mukaan Kitalla on diagnoosina ilmeisesti skitsofrenia, joka ei varmasti johdu liiasta viihdekirjallisuuden lukemisesta (mt.). Toisaalta osaston pojatkin ahmivat viihdettä, lukevat Jerry Cottoneita ja Korkeajännitystä ja kuvittelevat miltä tuntuisi olla sankari ja heikkojen puolustaja (mt.,105), kertovat juttuja olemattomista moottoripyöräreissuista (mt., 44), tai ajavat mielikuvissaan käsi upean tytön harteilla varastaessaan autoa (mt., 92). Poikien haavemaailmaan tai viihdelukemistoihin kukaan ei puutu, tai koe sen olevan vahingollista. Tyttötapainen rakkaudesta haaveileminen on jollakin tavalla vähempiarvoista.

Kuten olen jo maininnut, kohdeteosteni laitokset ovat sekalaitoksia, niissä asuu sekä tyttöjä että poikia. Tarja Pösön väitöskirjassa kolmesta koulukodista yksi on sekalaitos ja kaksi tarkoitettu vain joko tytöille tai pojille. Pösön tehdessä tutkimustaan sekalaitostumiskehitys oli huipussaan, molemmissa yhden sukupuolen laitoksessa oltiin siirtymässä sekalaitokseksi (Pösö 1993, 136-137.). Havainnoidessaan laitosten odotettua muutosta Pösö huomasi, että poikien odotettiin tuovan sekalaitoksiin toiminnallisuutta ja tyttöjen pehmeyttä ja keskustelevuutta (mt., 138). Tytöille oli tarjolla myös uudenlainen rooli, heidän paheksunnallaan poikien rötöksiä kohtaan oli niitä vähentävä vaikutus ja tyttöjen vaikutus poikiin tässä asiassa oli suurempi kuin minkään työntekijöiden hoidollisen työn vaikutus. Tyttöillä oli siis myös hoidollinen merkitys laitoksissa niin, että he eivät olleet pelkästään itse hoidettavina vaan samalla myös hoitavat poikia (mt.).

Pilven varjossa tytöt eivät erityisesti paheksuneet poikien rikollista toimintaa, mutta saivat, uhkailulla ja pelottelulla, pojat esimerkiksi siivoamaan yhteisiä tiloja tai huolehtimaan omasta hygieniastaan. "Aikuisista ei ollut siihen... sillä siinä tarvittiin ensin pientä uhkailua ja sitten vielä intimiteettisuoja loukkaava tunkeutuminen neuvomaan kuinka peseydytään ja valvomaan toteuttamista. Markus oli ensi järkytyksestä toivuttuaan ollut häkeltynyt ja mielissään -ja ennen kaikkea kerrankin siisti" (Väyrynen 1989, 62).

6.1 Syitä lasten sijoituksille

Sekä Tarja Pösön väitöstutkimuksessa että kohdeteoksissani sijoitusten syyt ovat samankaltaisia. Pösö puhuu ”perhevaikeista tytöistä sekä kouluvaikeista ja rikollisista pojista” (Pösö 1993, 165) ja tarkoittaa tällä sitä, että poikien terveyttä ja kehitystä vaarantaa heidän näkyvä ja kuuluva tekemisensä ja tyttöjä taas sisäiseen kehitykseen sekä kotiin liittyvät asiat (mt., 167-168). Pilven varjossa kerrotaan nuorista, jotka ovat ”oireilleet häiriökäyttäytymisellä”, joka tarkoitti sitä, että nuorilla oli koulupinnausta, näpistelyä ja juopumuspidätyksiä (Väyrynen 1989, 7). Päähenkilötytöt Krista ja Henna ovat molemmat laitoksessa, koska asiat ovat kärjistyneet kotona. Tytöt tietävät, että nuorisokodissa he kaikki ovat tulleet luokitelluiksi ja heistä Krista on pahantapainen ja Henna alkoholistivanhempensa varjossa kasvaneena ”puhdas suojelutapaus” (mt., 46).

Kristan koti- ja perheongelmia kuvataan Pilven varjossa melko erikoisesti. Toisaalta puhutaan siitä, että Krista on ajautunut konfliktiin iäkkäiden kasvatusvanhempiansa kanssa aika tavallisen murrosikäisen käyttäytymisen takia, Krista kuuntelee punkkia kovalla volyyymilla ja kokeilee alkoholia sekä tupakkaa ja viettää aikaansa kaupungilla toisten nuorten kanssa. Kasvatusvanhemmat irtisanovat Kristan hoitosopimuksen, joten Krista kuuluu taas sosiaalitoimen vastuulle. Sosiaalitoimen papereissa murrosikäisen kapinointi muuttui pahemmaksi: ”keskikaljapullot olivat vakava alkoholiongelma... luvatta isän pöydältä otetut tupakat olivat varkaus.” Kun ”puoli luokkaa” on pinnannut liikuntatunnilta, Kristan kohdalla se muuttui koulunkäyntihaluttomuudeksi (Väyrynen 1989, 8.). Toisaalta teoksessa pidetään Kristan väkivaltaisuutta oikeutettuna, vaikka se toki teoksen aikuisten maailmassa luetaan häiriökäyttäytymiseksi. Krista tappelee kaupungilla ja tarvittaessa nuorisokodissa puolustaakseen itseään ja ystäviään. Teoksessa puhutaan lukijalle niin, että jää jonkinlainen mielikuva siitä, että väkivalta voikin olla oikeutettua. Toiselle päähenkilötytölle, Hennalle, Krista on ”pelkäämätön, vankkumaton suoja jonka varassa meikäläinen nynny liikkui turvallisesti missä hyvänsä” (mt., 7). Henna pohtii, että Krista on ”hyvin pienellä näytöllä hyvin paha tyttö” (mt., 8). En erityisemmin halua ottaa kantaa Kristan henkilöhaamon pahuuteen tai hyvyyteen, mutta ainakin hän on ollut väkivaltainen teoksen mukaan ”jo alaluokilta” (mt., 7). Mietin myös, onko tässä kysymys Kristan tyttöydestä. Väkivaltaisuus ei ole yleensä tyttötapaista, onko se teoksen maailmassa jollakin tavalla vähemmän hälyttävää kuin poikien väkivaltaisuus? Katsotaanko tytön väkivaltaisuus kuitenkin vähemmän vaaralliseksi?

Sijoitettujen nuorten päihdeongelmien laatua kuvataan tarkemmin Pösön väitöstutkimuksessa niin, että tyttöjen päihdeongelmia ei liitetty rikoksiin, vaan ne ”kuvattiin ongelmina sinänsä tai suhteessa elämäntapa- ja seuraongelmiin (Pösö

1993, 171.). Toivottomassa tapauksessa tyttöjen kuvataankin saavan päihteitä muilta, esimerkiksi vanhemmilta ystäviltaan tai jengin jäseniltä (Kallioniemi 1978, 52, 62). Pösö toteaa myös, että päihteet ovat tytöille ja pojille isompi ongelma kuin huumeet (Pösö 1993, 171). Tämä on todellisuutta myös kohdeteosteni nuorten maailmoissa, yleensä juodaan alkoholia ja oikeastaan kaikki polttavat tupakkaa. Pilven varjossa lähdetään perjantaina kaupungille kassit kilisten (Väyrynen 1989, 140) ja Toivottomassa tapauksessa juodaan yhteisestä viinapullosta oman jengin kanssa työmaakopissa (Kallioniemi 1978, 62). Huumeet ovat mukana vain Toivottoman tapauksen yhden tytön, Sissin, tarinassa. Puhutaan pillereistä, ei eritellä mitä huumetta tai huumeita käytetään, mutta Sissi on ilmeisesti ollut koukussa jo tullessaan osastolle. Sieltä hän lähtee luvallisille ja luvattomille iltalomille juhlimaan huumeluukkuun (mt., 169-172.). Lopulta Sissi ja koko porukka jää kiinni poliisin ratsiassa ja Sissi joutuu vieroittautumaan pillereistään (mt.).

6.2 Laitosten ”normaalilapset”

Pösön tutkimuksen koulukodeissa jokainen laitos rakensi kuvauksen ongelmattomasta lapsesta omalla tavallaan. Poikalassa ”normaalilapsella” oli tilillään rikoksia, mutta ilman psyykkisiä ongelmia. Tyttölässä ”normaalilapsella” oli ongelmia ja vain sen verran psyykkisiä ongelmia, että ne eivät vaatineet esimerkiksi pitkiä sairaalajaksoja. Molempilan ”normaalilapsella” oli samanlaisia ominaisuuksia kuin Tyttölän ongelmattomalla lapsella, mutta lisäksi ei saanut olla käyttäytymistä, joka ei vastannut oman sukupuolen sukupuolinormeja (Pösö 1993, 242.). Laitoksessa lapsen rooli on olla poikkeava, vaikka yleensä etsitään piirteitä tukemaan sitä väitettä, että kaikki on hyvin (mt.).

Toivottomassa tapauksessa nuorille järjestetään perinteinen kevätjuhla koristeluineen, puheineen ja tarjottavineen kouluvuoden päättyessä, vaikka tiedetään, että perinteiset juhlamenot eivät osaston asukkaille kovin hyvin sovi. Juhlalle on varattu aikaa tunti. Nopeasti keväisen herkkä tunnelma on kuitenkin tiessään ja puolessa tunnissa juhlapöytä ja tarjottavat on tuhottu, kukista katkottu varret ja nuoret häipyneet kesän viettoon. Osaston siivooja lohduttaa järkyttynyttä harjoittelijaa: ”kunhan olet talossa kymmenen vuotta alat hymyillä kaikelle. Asiakkaat vaihtuvat, mutta tyyli pysyy” (Kallioniemi 1978, 183-186.). Toivottoman tapauksen nuoriso-osastolla osalla nuorista on vakaviakin psyykkisiä ongelmia, vaikka osa on selvästi tullut sinne koulunkäynnin turvaamiseksi ja rikoskierteen katkaisemiseksi. Osaston toiminnassa suhtaudutaan melko tynesti siihen, että yhteiset retket ja juhlahetket muuttuvat oikeastaan aina kaaokseksi, niitä järjestetään silti, pahimmin käyttäytyvät menettävät lomaoikeutensa ja jos oikein riehutaan, joutuvat eristykseen.

Voi siis ajatella, että nuoriso-osastolla on oma määrittelynsä ”normaalilapselle”, hän on ongelmainen, voi aiheuttaa järjestyshäiriöitä, mutta toisaalta hänessä tapahtuu edistystäkin, esimerkiksi teoksen kouluvuoden ajanjaksolla kaikki nuoret pääsivät luokaltaan (mt., 185).

Pilven varjon nuorisokodissa ”normaalilapsella” on ongelmia koulunkäynnin kanssa, mahdollisesti päihdeongelmia ja sekaantumista pikkurikoksiin, hyvin rikkinäinen ja ongelmainen kasvuympäristö, mutta ei selkeitä psyykkisiä ongelmia. Tämä tuodaan esiin, kun kuvataan nuorisokodissa asuvaa poikaa, 17-vuotiasta Jasua, joka myöhemmin paljastuu syylliseksi Kristan raiskaukseen ja murhaan. Hän piinaa heikompaa asuintoveriaan Markusta, koska voi, ihailee ”kovia jätkiä”, jotka ovat olleet vankilassa ja valehtelee Arjalle, että on nähnyt Ahveniston moottoriradalla Hennan ja Kristan jäävän putoavan helikopterin alle, että näkisi tämän järkyttävän (mt., 19, 38, 44). Jasu ”tykkää siitä kun ite on vahvoilla ja voittaa ja toinen vikisee” (mt., 21). Hänestä luodaan teoksessa kuvaa poikana, joka pystyy tekemään julmia tekoja ja lopulta hän niitä tekeekin. Jasun kuvauksella tehdään eroa toisiin, nuorisokodin ”normaalilapsiin”, jotka ovat suuta soittavia, sekoilevia teinejä sijoitettuna pois kodeistaan.

Myös Pilven varjon kertojaminä Hennakin luokittelee nuorisokodin nuoria, tai vertailee heitä itseensä (Väyrynen 1989, 18). Hennan mielessä ne, jotka erottautuivat nuorten joukosta, olivatkin niitä, jotka olivat tosi tavallisia, heillä oli normaalit tunteet. ”He vihasivat, rakastivat, itkivät, nauroivat”. Heitä Henna nimittää eläviksi ihmisiksi ja heitä muita varjoihmisiksi. Henna kuvaa sitä, miten oli ensimmäisinä päivinä nuorisokodissa ollut hämmästyneenä, kun myöhästyttyään ruokailusta joku ohjaajista oli huolestunut siitä, onko Hennalla nälkä. ”Minun ruokailuistani ei ollut huolta kannettu vauvaikäni jälkeen enkä tiedä miten silloinkaan” (mt.). Varjoihmisinä Henna pitää itsensä lisäksi Jasua ja Jasun piinaamaa Markusta. Heille Hennan mukaan kehittyi vain kummallisia tai vääristyneitä tunteita heikkojen varjotunteiden lisäksi. Markus toivoi itselleen ystävää niin paljon, että suostui olemaan Jasun potkittavana ja Jasu taas nautti siitä, että sai potkia Markusta (mt.).

6.3 Nimetyistä ja nimeämättömistä ongelmista

Pösön tutkimat laitokset tunnustivat esimerkiksi yhteistyöhaluttomuuden ja karkailemisen selkeinä ongelmina (Pösö 1993, 239). Pösö puhuu myös siitä, miten jokainen hoitoyhteisö omaksuu vakiintuneet tavat käsitellä tietyntyyppisiä ongelmia, tilanteita ja yksilöitä, mutta samalla se käsittää myös sen, minkälaisia yksilöitä ja tilanteita pidetään ongelmina (mt.). Pösö huomasi tutkimusjaksollaan, että jotkin asiat eivät koskaan tulleet keskusteluun ongelmina, näitä olivat esimerkiksi romanilapset

laitoksessa, lasten kokema seksuaalinen väärinkäyttö ja väkivaltaisuus laitoksessa (mt., 239-241). Pösön tutkimusjakson aikana väkivaltaa kuitenkin esiintyi ja yleensä se oli lasten työntekijöihin kohdistamaa (mt.,241).

Kohdeteoksissani väkivaltaa on nuorten kesken paljonkin, välillä siitä rankaistaan ja välillä ei. Teoksissa ei kuitenkaan ole nuorten työntekijöiden kohdistamaa väkivaltaa. En tiedä johtuuko se siitä, että molemmista laitoksista pääsee luvattomille reissuille kuitenkin melko helposti, on mahdollisuus iltalomiin, Pilven varjossa käydään koulujakin laitoksen ulkopuolella. Toisia nuoria kohtaan väkivaltaa kuvataan mielestäni paljon. Toivottomassa tapauksessa väkivaltaisista ovat pääasiassa pojat. Yksi tyttöjen välinen tappelu teoksessa kuitenkin on, osaston uusi tyttö, Sissi, saa tuntea nahoissaan "mitä on olla nuorempi ja heikompi". Sissi pyrkii toisten tyttöjen suosioon antamalla heidän lainailla meikkejään ja fööniharjaansa, mutta ei tajua, että isommat tytöt eivät vastavuoroisesti ole yhtä anteliaita. Teoksessa mainitaan, että Sissi ei olisi halunnut kannella, mutta "mustelmat näkyivät kauas". Rangaistukseksi isommat tytöt, Herkku ja Ellu, joutuvat vuorokaudeksi eristykseen (Kallioniemi 1978, 58.).

Pilven varjon Kristan väkivaltaisuudesta olen maininnut jo aiemmin. Teoksessa on kuitenkin vain yksi kohta, jossa Krista lyö toista nuorisokodin asukasta, muuten hänen tappeluistaan kerrotaan vain, että Kristalla on maine kovana tappelijana ja että hän tappelee itsensä nuorisokotiin muutettuaan arvojärjestyksessä ylemmäs (Väyrynen 1989, 7-8). Krista uhkailee väkivallalla ja on käyttäytynyt väkivaltaisesti, mutta on itse yllättynyt siitä, että häntä pidetään "hurjan kovana". "Mitä muuta susta voi luulla? kysyin. - Sä esität jotain jengin kingiä ja sit sä ihmettelet että sua luullaan kovaks" (mt., 58-59.). Kristan mielestä hän ei voi asialle mitään, koska on alun perin "spurgutason äidin" lapsi, joka on otettu hyvien ihmisten toimesta kasvattilapseksi, mutta joka huomattiin "niin pilalle menneeksi", että hänet oli "heitettävä takaisin roskiin". Kristan mielestä hänellä ei ole muuta vaihtoehtoa, kuin tapella paikastaan maailmassa (mt.).

Sen ainoan kerran, kun Krista kirjassa lyö, hän lyö Jasua, toista nuorisokotilaista, koska tämä on valehdellut ohjaaja-Arjalle, että hän ja Henna ovat jääneet putoavan helikopterin alle moottoriradalla tapahtuneessa onnettomuudessa. Lyöntiä kuvataan "huitaisuna avokämmenellä", "ei mikään paha isku". Pahempaa on se, että näkemässä ovat muut nuorisokotilaiset, joiden edessä Jasu ei halunnut menettää kasvojaan. Paikalla on myös Arja, joka reagoi tapahtuneeseen sanomalla "mitä sä noin" ja alkaa puuhata iltapäiväkahvien juomista pihalle. Ilmeisesti Arja ei halua provosoida tilannetta, jossa Krista ja Jasu "tuijottavat toisiaan rävähämättä" ja Jasu "arvioi mahdollisuuksiaan". Jasun kunnian pelastaisi vain hyökkäys Kristan päälle ja tappelun voitto, tai jos Arja olisi keskeyttänyt tappelun. Krista on tilanteessa vahvoilla, koska "hävittykin tappelu pojan kanssa vain kartutti tytön mainetta". Lopulta Jasu ei

ota riskiä ja haasta Kristaa. Isompaa konfliktia ei synny. Pihalla aletaan juoda kahvia (Väyrynen 1989, 43-44.).

6.4 Tyttöjen rikollisuus tutkimuksessa ja kohdeteoksissa

Honkatukian tutkimuksen mukaan eniten rikoksia tehdään noin 15-vuotiaana ja rikoksia tehdään sitä vähemmän mitä enemmän ikää karttuu. Tytöille tyypillisiä tekoja ovat erilaiset näpistykset, lääkaineiden käyttö ja harvemmin väkivallan käyttö (Honkatukia 1998, 229.). Tytöt tutustuvat erilaisiin päihteisiin yleensä nuorempina kuin pojat (mt., 81). Sosiaalinen kontrolli toimii ja siksi ”etäisyys vanhempien valvonnasta, heikko emotionaalinen sidos vanhempiin, yksinäisyys tai liikkuminen suuressa ystäväpiirissä lisäävät sekä tyttöjen että poikien rikosaktiivisuutta” (mt., 230).

Honkatukian mukaan naisten on sanottu käyttävän enemmän epäsuoraa aggressiota, kun he haluavat vahingoittaa muita, eli esimerkiksi juonittelua, juoruilua, manipulointia ja toisten ulossulkemista. Naisten väkivallan sanotaan myös kohdistuvan heihin itseensä ja naisille onkin tyypillisempää erilaisten lääkaineiden väärinkäyttö ja itsensä vahingoittaminen sekä syömishäiriöt (Honkatukia 1998, 70.). Honkatukian tutkimista tytöistä noin kymmenesosa myönsi tehneensä jonkin väkivaltaisen teon, jos aseiden pitäminen mukana lasketaan väkivaltaiseksi teoksi (mt.). Jonkun hakkaaminen tai henkilön uhkaaminen hakkaamisella oli harvinaista (mt.).

Pilven varjon Krista on tässä suhteessa siis poikkeus, hän on tyttö, joka käyttää väkivaltaa, eikä hän karta väkivallalla uhkailuakaan. Honkatukian tutkimuksessa väkivaltaisia tyttöjä ja poikiakin on mahdollisesti vähemmän, kuin jos siihen olisi osallistunut myös laitoksiin sijoitettuja nuoria, koska rikostensa takia vakaviin ongelmiin joutuneita tyttöjä tai poikia ei välttämättä tavoita koulusta (Honkatukia 1998, 85). Honkatukian tutkimat nuoret kirjoittivat aineita koulussa, joten Toivottoman tapauksen tytöt eivät olisi olleet tutkimuksessa mukana, koska he käyvät sairaalakoulua. Pilven varjon Krista taas olisi, koska hän opiskeli teoksessa ammattikoulun maalarilinjalla (mt., 41) (Kallioniemi 1978, 185) (Väyrynen, 1989, 42).

Väitöstutkimuksen kyselyvastauksissa tekojen motiivit eivät yleensä tulleet esille, mutta Honkatukia arvelee, että erityisesti tiiviissä kaveriporukoissa väkivallalla saatettiin tavoitella arvostusta. Toisaalta näin ei ole tyttöjen kohdalla. Honkatukian tekemissä ryhmähaastatteluisissa tytöt ”kertoivat tekemästään väkivallasta monesti vähätellen ja toisaalta myös huumorin keinoin” (Honkatukia 1998, 104). Tytölle väkivaltainen käyttäytyminen ei ole ”kunniaakasta”, vaan voi aiheuttaa tytölle huonon seksuaalisen maineen (mt.). Pilven varjon Krista on ymmärtänyt, että hänellä on joka tapauksessa laitoksen leima ja että hän elää kovemmassa maailmassa kuin he, jotka eivät ole laitoksessa ja käyttää väkivaltaa saadakseen arvovaltaa sekä

nuorisokodissa että kaupungilla (Väyrynen 1989, 7, 13, 43, 59). Honkatukian mukaan rutiininomaisesti väkivaltaa käyttävät tytöt ovat usein kasvaneet väkivaltaisessa ympäristössä ja heillä voi olla sen lisäksi ongelmia sopeutua normaaliyhteiskuntaan. He ovat myös voineet kokea fyysistä ja seksuaalista väkivaltaa ja heitteille jättöä (Honkatukia 1998, 85). Jo mainittu Krista on itse tietäväinen käyttäytymisensä taustoista, hän puhuu omista hylkäämiskokemuksistaan, tosin hänkin mainitsee saaneensa tiedot aikuisilta ”-Kai sitä oppii kun niitä kuuntelee” (Väyrynen 1989, 59).

Tutkimuksessa tyttöjen myymälävarkaudet olivat yleisiä, vaikka kohdeteoksissani ei niinkään. Toivottomassa tapauksessa on vain yksi kuvaus tytön tekemästä myymälävarkaudesta ja Pilven varjossa ei yhtään. Toivottoman tapauksen Herkku vaeltelee hatkallaan Helsingin keskustassa ja suuttuu mielestään hienosteleviin, ruotsia puhuviin rouviin Stockmannin kahvilassa, ”ihmettelivät varmaan mitä hän teki näin hienossa kahviossa” (Kallioniemi 1978, 61). Herkku purkaa suuttumustaan kahvilan vessassa, tunkee pöntön täyteen paperia ja kirjoittaa punaisella huulipunalla peiliin ”haistakaa ämmät vittu!”. Samaan henkeen naistenosastolla tarjoutuu tilaisuus varastaa hieno neulepusero, kun myyjiä ei näy missään ja Herkku tunkee puseron kassiinsa ja lähtee tavaratalosta (mt., 61-62.).

Honkatukian tutkimuksessa tytöt kirjoittavat omista kokemuksistaan ja kuvaavat esimerkiksi ”ilkivaltaa irtiottona kiltin tytön roolista” (1998, 105). Nuoruuteen mielletään kuuluvan sääntöjen rikkomista ja kapinointia (mt., 95). Varkausrikoksista kirjoittaminen oli yleisintä kahdeksaluokkalaisille ja työväenluokkaisille nuorille (mt., 105) Herkun isä on pienyrittäjä, mutta kutsuu itseään toimitusjohtajaksi. Leivässä pysytään jotenkuten (Kallioniemi, 1998, 63). Honkatukian tutkimuksessa nimenomaan pojat viittasivat aineissaan esimerkiksi ”myyjän sokeuteen” rikoksen yllykkeenä ja he ajattelivat myös, kuten Herkku, että hyvää tilaisuutta varastaa ei kannattanut jättää käyttämättä (1998, 108). Toisaalta Herkku näkee, ei vain neuletta, vaan hienon punaisen angorapuseron ja yllyke voi syttyä kuten tyttöjen aineissa, kun näkee jotain ”ihanaa”. Sekä tytöt että pojat perustelivat varastamista myös kroonisella rahapulalla, sillä, että ei voinut saada haluamiaan asioita kauposta (mt.). Myös tavaratalo ”luo illusion rajattomasta valinnanvapaudesta” ja tavaratalot on suunniteltu niin, että ”niissä sorrutaan heräteostoksiin, miksei myös herätevarkauksiin” (mt., 113).

Pilven varjon päähenkilötytöt eivät varastele, mutta ostavat varastettua tavaraa toiselta nuorisokotilaiselta, Artsilta. ”Artsin valinnasta” tytöt ostavat kaiken sen, mihin muuten ei olisi ikinä rahaa, meikit, korvikset ja hajuvedet. Artsilta voi myös tilata tavaroita ja hän käy sitten varastamassa ne kauposta (Väyrynen 1989, 37,79). Artsin valinnan on määrä loppua, kun putiikin pitäjä itse täyttää 15 vuotta ja joutuu siis rikosoikeudelliseen vastuuseen, jos jää kiinni. Näin ei kuitenkaan käy, vaan toiminta muuttuu ammattimaisemmaksi ja Artsi alkaa asioida myös isomman luokan

varastetun tavaran välittäjien kanssa. Silloin Henna lopettaa asioinnin hänen kanssaan (Krista on tässä vaiheessa tarinaa jo kuollut) (mt., 127-128.). Jos Honkatukian tutkimien tyttöjen varastamista ”leimaa tarinoiden valossa varovaisuus”, Pilven varjon tytöt ovat ikään kuin ulkoistaneet riskin Artsille. Tyttöjen varastaminen liittyy Honkatukian mukaan usein shoppailuun, eli ”liikkumiseen urbaanissa kaupunkimiljöössä elämyksiä tavoitellen” (1998, 120.). Pilven varjon tytöillä shoppailu on ikään kuin toisen käden myymälävarkaiden shoppailua. He voivat nauttia saamistaan tavaroista ja pienestä vaaran tunnusta, mutta ilman suurempaa riskiä jäädä kiinni. Vaatteita Artsin valinnasta ei saa ja Honkatukian mukaan vaatteiden varastaminen onkin tytöille tyypillistä (mt.). Kosmetiikkaa tytöt Artsilta kuitenkin tilaavat ja yleisesti tytöt varastavat kosmetiikkaa, koska sen taustalla ovat käsitykset siitä, miltä tyttöjen pitäisi näyttää. Meikit ja meikkaaminen ovat itsenäistymisen ja aikuistumisen symboleita (mt.).

6.4.1 Tulkintoja Pilven varjon Kristan väkivaltaisuudesta

Honkatukian väitöstutkimuksessa väkivallalle annettuja merkityksiä kuvaillaan naisten osalta niin, että väkivaltainen käyttäytyminen hahmotettiin osana prosessia, jossa ”yksilö menettää käyttäytymisensä hallinnan (1998, 188-189). Naisten kertomuksissa tämä kontrollin menetys tuntui häpeälliseltä, kun taas miehillä väkivalta nähtiin ”keinona ottaa ohjat omiin käsiin”, väkivallan avulla on haluttu palauttaa menetetty maine tai saada joku toinen toimimaan halutulla tavalla (mt.). Honkatukian lainaama Anne Cambell on nimennyt naisille tyypillistä väkivallan sosiaalista representaatiota ekspressiiviseksi ja miehistä representaatiota instrumentaaliseksi (mt.). ”Työt oppivat varhain kontrolloimaan vihantunteitaan, kun taas pojat huomaavat, että valmius väkivallan käyttämiseen kuuluu olennaisena osana miehenä olemiseen” (mt.). Krista käyttää väkivaltaa saavuttaakseen ja säilyttääkseen asemansa ja maineensa sosiaalisessa ympäristössään, hän ylittää siis tämän analyysin mukaan sukupuolensa rajat ja käyttäytyy miehisesti.

Honkatukian mukaan väkivaltaista käyttäytymistä voi pitää ”anarkistisena toimintana, jossa ei ole sääntöjä” (1998, 192). Hänen tutkimansa nuoret toivat kuitenkin esiin joitakin väkivaltaista käyttäytymistä koskevia, epävirallisia normeja, esimerkiksi ”kuka saa lyödä ketä ja missä tilanteessa”. Usein mainittu normi oli se, että tyttö on ”no go” pojille, pojat eivät saa lyödä tyttöä. Perusteluna oli mm. erot ruumiillisissa voimissa, jolloin tytöt jäisivät helposti alakynteen, eivätkä pystyisi puolustamaan itseään (mt.). Tämä raja ei kuitenkaan ole aukoton, pojilla ajateltiin olevan oikeus lyödä tyttöä, jos tyttö aloittaa tappelun, tai jos poika lyö tyttöä itsepuolustukseksi (mt., 193-194.). Eli toisaalta uskottiin, että tyttökin voi olla hyvä tappelija. Tästä ei kuitenkaan kertynyt mainetta kuten pojille, väkivaltaisista, tappelevia tyttöjä tutkittavat nuoret pitivät typerinä ja pelottavina. Tappelevia

tyttöjä "marginalisoitiin patologisoimalla heidän käyttäytymistään: heidän näytettiin olevan outoja, hulluja, alkoholisoituneita ja huumeiden käyttäjiä" (mt., 196-197). Väkivaltaisten tyttöjen uskottiin myös "matkivan poikia päästäkseen heidän suosioonsa" ja mainittiin, että "ne haluaa olla kovii" (mt., 196). Krista mitä ilmeisemmin haluaa olla "kova", tai oikeammin haluaa vaikuttaa kovalta, että häntä ei poljettaisi joukon pohjimmaisiksi nuorisokotiin muutettuaan (Väyrynen 1989, 59). Toisaalta Krista oli tapellut jo ala-asteelta lähtien, ennen murrosikää, asuessaan vielä kasvattivanhempiansa luona keskiluokkaisella omakotitaloalueella (mt., 7). Onko Krista vain impulssikontrolliltaan heikko ja toimii ennen kuin ajattelee seurauksia? Ainakaan hän ei tappele päästäkseen poikien suosioon, enneminkin Kristaa nolottaa, kun hänen uusi poikaystävänsä on luullut Kristaa "kovaksi" tappelijan maineensa takia (mt., 59). Krista ei myöskään teoksessa tunnu haluavan olla yksi pojista, tai "hyvä jätkä", vaan pikemminkin hänen kauneuttaan ja naistyyppillisiä tapojaan kommentoidaan läpi teoksen. Krista kuvataan kauniiksi, hän meikkaa, välittää huoneensa sisustustyylistä ja pukeutumisesta, hän haluaa, että hänen asuinympäristönsä on siisti ja uuden poikaystävänsä myötä hän alkaa Hennan huomioiden mukaan muuttua lämpimämmäksi ja äidillisemmäksi (mt., 13, 17, 26, 37, 62). Koulunkäynnistä Krista ei välitä, mutta mainitsee Ahveniston helikopterionnettomuuden myötä, että haluaisi olla ammatissa, jossa autetaan toisia, tehdä työtä esimerkiksi sairaalassa (mt., 42). Sukupuolirajojen rikkomisesta ja tappeluihin haastamisista Krista maksaa kuitenkin teoksessa järkyttävän hinnan, hänet raiskataan ja murhataan äärimmäistä väkivaltaa käyttäen (mt., 94).

6.4.2 Tulkintoja Pilven varjon Kristan väkivaltaisesta kuolemasta

Pilven varjo alkaa kuvauksella Ahvenistolla oikeassakin elämässä vuonna 1984 tapahtuneesta, viiden ihmisen hengen vieneestä helikopterionnettomuudesta. Teoksessa puhutellaan lukijaa: "noin uskomatonta asiaa ei kirjaan uskaltaisi keksiä, joten se onkin totta" (Väyrynen 1989, 5). Pahaenteisesti viitataan tulevaan kertomalla "monin verroin pahemmasta", joka kohtaa jo kuukauden päästä helikopterionnettomuuden täpärästi vältäneitä Kristaa ja Jasua (mt.). Lukijalle kerrotaan, että tämä tuleva paha "ei koskaan ole ollut olemassa", mutta "silti heidän tarinansa on tosi". Lukijaa kehoitetaan avaamaan "lehti minä päivänä hyvänsä, aina löydät sen. Jossain toistuu joka päivä vähäisin muutoksin se mitä nämä nuoret kokivat" (mt.). Nuorisokodin Krista murhataan ja siellä myös asuva Jasu on toinen tekijöistä. Teos nostaa tässä nuoren väkivallan uhrin ja nuoren väkivallan tekijän, molemmat, tämän mainitun "monin verroin pahemman" kokijaksi (mt.).

Krista löytyy uimarannan lähietäältä kuolleena seuraavana päivänä siitä, kun hän on jättänyt tulematta takaisin nuorisokotiin oltuaan rannalla. Hänet on raiskattu ja tapettu "erittäin raakaa väkivaltaa käyttäen" (Väyrynen 1989, 94). Aluksi teosta

epäilläään Kristan poikaystävää, Rainea, joka on ollut aikaisemmin vankilassa. Hän on tappanut oman isänsä (mt., 95, 101.). Nuorisokodin asukkaat ja työntekijät ovat aluksi luonnollisesti shokissa. Niin myös Henna, Kristan paras ystävä, jonka on vaikea ymmärtää, että Krista on oikeasti poissa. Hennaa loukkaa, että tavallinen elämä jatkuu: "auringon olisi pitänyt suistua radaltaan... kuoleman arkisuus hämmästytti" (mt., 105). Ihmiset käsittelevät asiaa eri tavoin: "yks Teija sanoi että se oli Kristan kohtalo" ja nuorisokodin työntekijä Arja luottaa tässäkin Jumalan tietävän, keittäjä Kerttu taas syyttää Kristan huonoja valintoja seuransa suhteen ja Hennan äiti sanoo: "voi hirveetä mä en voi ajatella sitä ollenkaan" (mt., 110-111). Kestää pitkälle syksyyn, ennen kuin väkivallanteon tekijät jäävät kiinni ja silloin nuorisokodilla on uusi kriisi, kun toiseksi tekijäksi paljastuu Jasu. Toinen tekijä on Rainen ystävä, Ami.

Teoksessa kuvataan sitä, miten murhaa käsitellään paikkakunnalla puheissa ja valtakunnallisesti lehdissä. Vaikka poliisi ei kerro tekotapaa, huhut liikkuvat kaupungilla (Väyrynen 1989, 103). "Ruumiinkuljetuksesta huolehtinut mies oli kertonut perheelleen. Sen poika kertoi että Kristan vatsaan oli pistetty puukko pystyyn, jätetty siihen" (mt.). Koska poliisilla kestää murhan selvittämisessä, kaupungilla liikkuu juoruja myös tekijöistä. Niissä syytetään usein Kristan poikaystävää Rainea, tai Rainea ja Hennaa yhdessä, jotka olisivat halunneet tappaa Kristan voidakseen olla yhdessä (mt., 118-119.). Lehtiä myydään "Kristan kuvalla ja ruumiinavauspöytäkirjan yksityiskohtilla maustettuna" ja "niille jotka eivät olleet häntä koskaan tunteneet hänen kohtalonsa oli tietenkin pelkkä ajankuluksi luettu kauhutarina" (mt., 127). Henna pohtii syitä siihen, miksi Kristasta piti kuoleman jälkeen nostaa esille tausta "laitosnuorena, epäsosiaalisena" (mt., 61). Hennaa tämä raivostuttaa: "sellaisenkö siis saa tappaa" (mt.). Henna päättelee kuitenkin, että se on ihmisten keino suojella itseään ja etäännyttää asioita, "vakuuttaa itselleen ettei voinut joutua kokemaan samaa" (mt.).

Teos rinnastaa todellisen tapahtuman, Ahveniston helikopterionnettomuuden, ja Kristan murhan, joka voisi hyvin olla todellinen. "Raaka, tarkoitukseton kuolema jonka Krista koki, kulkee maailmassa ja sillä on uhreja päivittäin. Se putoaa kohti arvaamatta kuin Ahveniston palava helikopteri, etkä sinä itse tai sinun rakkaasi aina ehdi alta pois" (Väyrynen 1989, 47.). Teoksessa huomioidaan, miten toisen onnettomuus, on toiselle jännittävä uutisaihe. Ahveniston turma oli nuoriskotilaisille "vain jännittävä seikkailu, jonka yksityiskohtia vatvottiin" ja "illan molemmissa uutislähetyksissä helikopteri kieri hidastettuna" (mt.). Krista kommentoi uutisia katsoessaan: "Kato tuo... ton käsi varmaan lensi sun eteen" ja Jasu sanoo: "siel oli suolenpätkiäkin maassa, me nähtiin" (mt.).

Tulkitsen itse, että teoksessa rinnastetaan kaksi erilaista kuolonuhreja vaativaa tapahtumaa, koska halutaan erilaisten tapausten uhreille sama asema. Raiskausten uhreja, jotka valtaosalta ovat naisia. saatetaan syyllistää edelleen, vuonna 2021,

tapahtuneesta, saati sitten teoksen ilmestymisaikana 1980-luvulla. Naisuhrien vaatetusta, seuran valintaa, päihtymystilaa tai kyseenalaista mainetta on pidetty osasyynä joutumiselle väkivaltarikoksen uhriksi. Samalla tekijältä otetaan ikään kuin osa rikoksen tekijän vastuusta pois. Teoksessa tuodaan esille onnettomuuksien ja rikosten käsittely julkisuudessa. Kuinka paljon tapahtumia on syytä tuoda esille tiedonvälityksen nimissä, milloin julkinen käsittely muuttuu asialla mässäilyksi? Miksi niin usein naisiin kohdistuvien väkivaltarikosten syitä etsitään uhrista?

Lopulta Kristan murhanneet Ami ja Jasu jäävät kiinni. Kun Jasu tajuaa jääneensä kiinni, hän uhkaa vielä tappaa itsensä ja toiset polttamalla nuorisokodin (Väyrynen 1989, 152). Jasu kertoo Arjalle ja Hennalle, että Ami olisi halunnut viedä pahasti hakatun ja raiskatun Kristan sairaalaan. Jasu kuvailee, miten löi Kristaa puukolla, vaikka tämä aneli häntä lopettamaan. "Mut mä vaan löin kunnes se kuoli" (mt., 152.). Mutta kiinniotettuna Jasun silmät eivät enää ole ylimieliset, kuten hetki sitten, vaan "pohjattoman autiot ja yksinäiset" (mt.).

Ennen joulua Jasu lähettää Hennalle vankilasta kortin. Hennasta se tuntuu aluksi kauhealta, "mutta kun tarkemmin ajatteli, niin eipä hänellä juuri ollut kenelle lähetellä" (Väyrynen 1989, 156.). Arja käy katsomassa Jasua vankilassa säännöllisesti ja kertoo Jasun olevan pököttynyt vankilan lääkärin määräämiä rauhoittavia lääkkeitä säännöllisesti syövänsä (mt.). Jouluna Arja, Henna ja nykyään Hennan kanssa seurusteleva Raine lähtevät viemään kynttilät Kristan haudalle. Arjalla on mukana jouluhyasintti, jota Henna ihmettelee (mt., 157.). Haudalla Henna tajuaa, että hyasintti ei olekaan Arjalta ja kysyy, keneltä se on. Arja ei pysty vastaamaan (mt.). Lopulta hän kertoo, että "Jasu pyysi että mä toisin sen... se oli hankkinut sen valmiiks... mä luulen että Jasu jotenkin niinku yritti pyytää anteeks" (mt., 158.). Henna sanoo: "ihan typerää" ja lisää nopeasti, kun Arja näyttää siltä että alkaisi itkeä: "kun sinnehän se kukka paleltuu". "Niin, Arja sanoi. Eihän se kestä. Se paleltuu" (mt., 158.). Kun teoksen alussa kerrotaan, että Krista ja Jasu kohtaavat pian suuremman pahan, kuin Ahveniston onnettomuuden, siinä viitataan pahan kohtaavan kummatkin, murhan 17-vuotiaat uhrin ja tekijän. Vaikka Jasu teoksessa onkin syyllinen järkyttävään tekoon, löytyy teoksesta ymmärrystä myös sille, että nuori rikosentekijä on osaltaan myös uhri. Millainen tulevaisuus on ihmisellä, joka tuomitaan vankilaan raiskauksesta ja murhasta alaikäisenä?

7 SOSIAALIALAN AMMATTILAISINA JA LAITOSNUORINA

7.1 Ammatillaiset Toivottomassa tapauksessa ja Pilven varjossa

Toivottomassa tapauksessa kovin montaa osaston työntekijöistä ei puhutella nimellä, vaan tehtävänsä mukaan esim. "hoitaja" tai "osastonhoitaja". Tämä voi toki johtua sairaalan hierarkkisista käytännöistäkin, mennään tittelit edellä. Psykiatrisilla osastoilla ei useimmiten käytetä sairaalan työvaatteita, kuten ei teoksen nuoriso-osastollakaan, vaan erikseen mainitaan, että mieshoitajat saattavat "yrittää kosiskella nuorisoa farkuillaan ja pitkillä leteillään, mutta ei se haitannut" (Kallioniemi 1978, 41). Yleisesti nuorista siis tuntuu ihan mukavalta, että hoitajat koittavat olla heidän kanssaan samalla viivalla myös pukeutumisvalinnoillaan.

Teoksen nuorten mukaan mukavia työntekijöitä ovat osaston sosiaalihoitaja, "sossu", josta sanotaan, että hän on "terävä mimmi" ja että hänestä "pitävät kaikki" (mt.). Sossu kunnioittaa nuorten omaa tilaa, mm. koputtaa oman sairaalahuoneen oveen, eikä ryntää vain sisään (mt., 116). Sossu on mukana ainakin ryhmäterapiassa ja perheterapiassa, joista jälkimmäisessä hän osaa "lyödä heti ytimeen". Oli huomaamattaan melkein pakko sanoa se, minkä oli aikonut peitellä" (mt., 40.). Sossun omia ajatuksia ei teoksessa käsitellä paljonkaan, kerran hän pohtii, että juuri pidetty ryhmäterapia oli "yllättävänkin onnistunutta" (mt., 143). Ilmeisesti, ja teoksen kulussa sen huomaakin, hyvin onnistuneita ryhmäterapiaistuntoja ei ole kovin usein.

Ryhmäterapiaa sossun kanssa vetää sairaalapastori, Ukuli, joka on "ihan hyvä jätkä papiksi" (mt., 40). Vaikka toki mietitään, että "joka paikkaan ne pappejakin tunkee", Ukulin hyvä puoli on se, että hän ei "koskaan puhunut jumalasta, vaikka

onkin pappi” (mt.). Laitoskirkkoon sunnuntain jumalanpalvelukseen Ukuli kyllä toivoisi nuoria, mutta heitä ei siellä koskaan näy (mt., 41). Pappi on joskus vähän avuton yrittäessään ottaa kontaktia nuoriin, hän kertoo vitsejä ”joille ei voinut nauraa, vaikka olisi ihan vaan säälistä halunnutkin” (mt., 40). Toisaalta Ukuli miettii teoksessa syvällisesti sitä, miten nuoriin saisi kontaktin. Hän on oppinut työssään, että ”näiden nuorten kanssa pitikin elää heidän ehdoillaan. Ei ollut valmista muuttia, johon heidät olisi voinut sulattaa ja valaa uudestaan niin kuin epäonnistuneen esineen. Piti yrittää muovata sitä, mikä oli jo olemassa” (mt., 141.).

Nuorten suosiossa on myös nuoriso-ohjaaja, Antti, joka on itse ollut aikaisemmin nuorisovankilassa vankina. Antti on ”suora ja reilu”, eikä ”teeskentele tai esitä mitään”. Antilla on auktoriteettia, koska jos hän ”käskee jotain, niin häntä totellaan”. Antti on yksi niistä farkkuja ja pitkää lettiä pitävistä mieshoitajista, häntä kuvataan myös ”rotevaksi ja jotenkin gangsterin näköiseksi”. Antti harrastaa eräilyä ja hänellä on kova kunto (mt., 151.). Antti samaistuu taustansa vuoksi nuoriin ja toivoo että pystyisi ”edes jotenkin auttamaan, mutta kaikki näytti toivottomalta” (mt., 160).

Siinä missä mieshoitajia kuvataan melko samaistuttaviksi, toisaalta vähän vetelänpuoleisiksi, mutta ”muuten reiluksi sakiksi”, niin joitakin naishoitajia kuvataan ”liian pehmeiksi”. ”Ne lässytti ja ymmärsi muka kaikkea, vaikkei itse asiassa käsittäneet mitään” (mt., 41.). Toista maata on kuitenkin Henna, joka ”koko ajan uhkaili”. Henna ”ei suostutellut”. Hänen puheensa alkaa aina samoin sanoin: ”jos et nyt usko, joudut erkkaan” (mt., 39, 41.). Jonkin verran ymmärrystä nuorilta liikenee hoitajille. ”Eipä kai hoitsuillakaan helppoa ollut. Vuodesta toiseen sama ympyrä. Porukat tuli ja meni. Juuri kun oli saamassa jotain aikaan, ne lähti pois. Takaisin niihin oloihin, joiden vuoksi tänne oli jouduttu... Ei hoitsut niitä oloja voineet muuttaa, vaikka olisivat miten yrittäneet saada kavereihin järkeä” (mt., 41.).

Kovin hyviä arvosanoja nuorilta eivät saa sairaalakoulun opettajat, mies ja nainen, joista jälkimmäinen ”uhkaili osaston rangaistuksilla ja ensimmäinen ”soitti osastolle heti, jos yritti jotain” (mt., 53). Koulusta kerrotaan myös, että se ei ole toiminut sairaalassa pitkään ja se on perustettu ilman ennakkosuunnitelmia vanhaan kanalaan. Koulu aloitettiin, vaikka aluksi siellä ei ollut edes minkäänlaisia opetusvälineitä (mt., 59). Toisaalta osaston kevätjuhlassa käy ilmi, että kouluopetuksessa on ollut myös onnistumisia, kaikki osaston nuoret ovat päässeet luokaltaan (mt., 185).

Nuoriso-osaston osastonhoitajasta nuorilla ei teoksessa ole minkäänlaisia mielipiteitä, mutta tämän ajatuksia osaston nuorista ja heidän auttamisestaan käydään läpi paljon. Osastonhoitaja miettii esimerkiksi osaston katastrofaalisesti poikien salajuopotteluun ja paikkojen tuhoamiseen päättyvän hiihtoretken jälkeen sitä, että nuoria kohtaan pitäisi osoittaa luottamusta, että he voisivat ”itse oppia tuntemaan vastuuta”, mutta toisaalta vahtia tarkemmin, ettei ylilyöntejä tapahtuisi

(mt., 84.). Osastonhoitaja miettii: "miten näihin nuoriin oikein sai otteen? Olisi pitänyt aloittaa jo silloin, kun ne olivat pieniä. Yleensä tänne tultiin liian myöhään" (mt., 85.). Osastonhoitaja miettii pala kurkussaan, että välillä "tuntui turhulta ja toivottomalta edes yrittää", vaikka "yritettävä kuitenkin oli, kun oli ammatin valinnut" (mt.).

Osastonhoitaja myös juttelee kahden kesken Ellun kanssa, kun hän on mennyt kihloihin toisen osastolaisen, Artsin, kanssa. Artsi on hyvin omistushaluinen Ellusta ja osastonhoitajalle on herännyt aiheellinen huoli siitä, onko Ellu pakotettu kihloihin. Hän kysyykin tätä suoraan ja Ellu vastaa pureskelemalla kynsiään (mt., 133-134.). Nuorten rakkaustarina saa teoksessa kuitenkin päätöksensä, kun Ellu muuttaa kesän koittaessa isänsä luokse Ruotsiin, eikä Artsi voi lähteä mukaan. Artsi on murtunut, Ellu on helpottunut (mt., 148-149.). Toisen kerran osastonhoitajalta taas puuttuu pelisilmä, kun hän sanoo Juutia toivottomaksi tapaukseksi ja Juuti kuulee tämän (mt., 189).

Osaston henkilökunta vaikuttaa lyövän teoksen nimen ja ajan tyylin mukaisesti nuoriin leimoja sen mukaan, ovatko nämä "toivottomia tapauksia", vai onko heillä vielä toivoa. He käyvät myös sisäisiä kamppailuja siitä, onko työssä mitään järkeä, saadaanko nuorten elämässä aikaan mitään muutosta, vai onko kaikki turhaa ja toivotonta. Jonkinlaista toivoa tuo osaston kevätjuhla, joka osaston tapojen mukaisesti on melko sekasortoinen tilaisuus, mutta silti nuorten elämässä on havaittavissa jotakin muutosta parempaan.

Pilven varjossa nuorilla on niin ikään suosikkityöntekijät, laitoksen johtaja Kale ja ohjaaja Arja. Muut ovat enemmän tai vähemmän epäsuosiossa. Kale kuvataan melko nuoreksi ja että hän yrittää tehdä laitoksesta sellaisen, jossa nuorilla olisi hyvä olla (Väyrynen 1989, 10). Kalen hyviin puoliin kuulu se, että hän osaa "reagoida toisen tunteisiin", hän "yrittää tosissaan, mutta on silti realisti" ja että hän on "asiallinen kaikille" (mt., 67). Kale ei myöskään jaa autettaviaan "kelvollisiin ja kelvottomiin", ei edes "autettavissa oleviin ja toivottomiin tapauksiin" (mt., 67-68). Tässä on siis ero Toivottoman tapauksen ammattilaisiin, joille monet tilanteet ja nuoret teoksen nimenkin mukaisesti jaotellaan toivottomiksi tai edelleen autettaviksi tapauksiksi. Kale on tärkeä turva myös päähenkilötyöille, etenkin Hennalle, johon Kale luo uskoa tytön vaipuessa epätoivoon (mt., 69). Henna kuvaa Kalea myös "ainoaksi tapaamakseni mieskasvattajaksi, joka uskaltaa koskea myös tyttöä rauhoittavalla eleellä", kun Kale silittää hänen hiuksiaan (mt.). Kalen realismia kuvaa se, miten tämä on huomannut, että pienet kolot kipsilevyseinissä eivät aina ole vain nuorten vika, vaan myös huonoa suunnittelua nuorisokodin tiloissa. "Kale sanoi, ettei suunnittelijoilla selvästi ollut aavistustakaan nuorisojoukon liikehtimistavoista" (mt., 97.). Kale suuttuu kyllä, kun Henna kertoo raskaudestaan, mutta rauhoittuu nopeasti ja alkaa asiallisesti pohtimaan Hennan vaihtoehtoja hyvässä yhteistyössä (mt., 133-135).

Arjaa kuvataan sekä välittäväksi että auktoriteettia omaavaksi. Vastakohtana auktoriteetille esitellään Arjan olemusta "vanhemmanpuoleiseksi" ja "pyöreän tätimäiseksi". Arjan tyyli on rauhallinen, "hän ei korottanut ääntään juuri koskaan eikä käsenyt vaan pyysi". Arja on myös "luotettava ja oikeudenmukainen", ja näistä ominaisuuksista teoksessa puhutaan, että ne olivat "harvinaisia ominaisuuksia noiden paikkojen aikuisissa" (mt., 19.). Arja on myös hyvä lohduttaja, joka kiinnittää huomionsa siipeensä saaneisiin ja tekee numeron, kun joku on loukannut itsensä, koska tietää, että nuoret eivät ole lapsena saaneet tarpeeksi hoivaa (mt., 20, 45). Arja on myös "surullisesti katsomisen mestari" ja saa monet lopettamaan ilkitöiden teon pelkällä katsomisella (mt., 45). Arjasta sanotaan myös, että hän ei "vedä ahtaita rajoja" ja että hän on "lohdullinen, levollinen, herkkä ja vankkumaton" (mt., 109, 111).

Arjan kerrotaan olleen työssä kauan, mutta hän on työhönsä liian vähän koulutettu, ja saa pitää virkansa erivapaudella (mt., 71). Hän antaa unettomien nuorten valvoa kanssaan yövuorossa, koska myöntää pelkäävänsä yöllä, kun kaikki nukkuvat. Arja tietää tekevänsä virheen, mutta antaa nuorten valvoa silti. Hän kertoo yöllä asioita myös omasta elämästään ja toisaalta myös asioita, jotka eivät ole nuorten korville tarkoitettu, esimerkiksi laitoksen aikuisten erimielisyyksistä (mt.).

Nuorisokodin muista työntekijöistä mainitaan nimeltä Maisi, Pertti ja Lassi, eikä heitä kuvata kovin hyvässä valossa. Talon sosiaalityöntekijälle ei teoksessa anneta nimeä ja hänet mainitaan vain kerran, kun hän riitelee Hennan kanssa siitä, voiko Henna olla pois koulusta ensimmäiset tunnit, että hän voisi soittaa lääkäriin soittoajalla (mt., 132). Pertistä sanotaan, että hän "komentaa huutamalla" sekä "uhittelee voimillaan" ja se on laitoksen nuorille "kuin haaste kokeilla" (mt., 48). Pertti ratkaisee tulenaran tilanteen käymällä käsiksi sen sijaan, että olisi välinpitämätön nuorten tempuille tai keskustelisi asiallisesti (mt.). Niinpä ei olekaan yllätys, että Pertti soittaa helposti poliisit nuorisokodille (mt.). Pertin mainitaan olevan erityisen tarkka siitä, että yöllä pysytään omissa huoneissa, pitää selittää jopa se, jos haluaa mennä vessaan (mt., 83). Omaa toimintaansa Pertti reflektoi sanomalla, että "yrittää olla tasapuolinen" ja että "pitää rakentaa säännöille ja oikeudenmukaisuudelle" (mt., 85). Kristan kadotessa Pertti ei suostu olemaan huolissaan (mt., 82) ja sanoo Kristasta, että hän "tarvitsisi opetuksen, oikein kunnollisen" (mt., 83). Pertti myös arvottaa nuoria, hän sanoo Hennalle, että tämä on "hyvä tyttö" ja että Krista on tälle "huonoa seuraa" (mt., 93).

Maisia kuvataan suorastaan laiskaksi, ja että hän "välttelee ongelmia" (mt., 124). Maisin aamuvuorossa nuoret saavat nukkua pitkään, koska hän ei saa nuoria kuitenkaan hereille (mt., 34). Kinaamalla saa asiat Maisilta läpi, hän antaa periksi, koska "ei jaksakaan väitellä" (mt., 81). Maisi ei halua ratkoa riitatilanteita, "jakaa oikeutta", kun on yksin vuorossa, vaan siirtää asiat "aikuisten kokoukseen" (mt., 34). Maisin mielestä Krista opettaa Hennalle "kaikkea pahaa" (mt., 86). Lassi taas on

laitoksen "nuori tiukkapipo", joka "tekee aina merkinnän raporttiin ja määrää rangaistuksia" (mt., 78). Lassi pitää kiinni siitä, että "säännöt on kaikille samat" (mt., 120). Hän laskee mautonta ja julmaa pilaa Kristan murhan ja raiskauksen tultua ilmi, sanomalla Kristasta, että "ei olisi tarvinnut tappaa, olisi se antanut muutenkin" (mt., 111). Pilven varjon ammattilaisten kuvauksessa on selvää, että Kale ja varsinkin Arja, ovat esimerkkejä siitä, millaisia tämän teoksen mukaan nuorten kanssa työskentelevien tulisi olla. Loput työntekijät ovat heidän karkeina vastakohtinaan alleviivaamassa sitä, miksi näin on.

7.2 Ammattilaisten ja nuorten suhteissa määrittyvä työskentely

Määrittelen nyt kohdeteosten ammattilaisia Kirsi Juhilan Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina -teoksessa esittämän suhteissa rakentuvan työn mukaisesti. Teoksessa "sosiaalityötä tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden suhteena. Sosiaalityön sisältö määrittyy sen mukaan, miten nämä osapuolet kohtaavat toisensa ja millaisiksi heidän roolinsa suhteessa toisiinsa näissä kohtaamisissa muotoutuvat" (Juhila 2006, 11). Kohdeteoksissani kaikki ammattilaiset eivät suinkaan ole sosiaalityöntekijöitä, vaan enimmäkseen ohjaajia ja hoitajia. Koska he kuitenkin tekevät työtä sosiaalihuollon kontekstissa lastensuojelun tehtävää toteuttaen, minusta Juhilan määrittelyt sopivat myös oman tutkielmani analyysin välineeksi. Juhila sanoo tarkastelevansa asiakkaan käsitettä myös laajemmassa merkityksessä niin, että asiakas voi olla yhden ihmisen sijaan myös "ryhmä, verkosto, yhteisö kuin yhdyskuntakin" ja että olennaista on, että "asiakas ei ole määriteltävissä abstraktisti ilman toiminnallista yhteyttä vastinpariinsa, eli sosiaalityöntekijään" (mt., 11-12). Tämä sopii hyvin oman aiheeni tarkasteluun, koska laitoksissa ammattilaisten ja nuorten kohtaamiset ja työskentely tapahtuu sekä yksilö että yhteisötasoilla.

Luen kohdeteoksiani myös ilmestymisajankohtansa kuvina. Juhilan mukaan "sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina ollaan siis aina jossain yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa sosiaalityölle hahmottuu tietynlaisia tehtäviä ja paikkoja, jotka määrittävät suhteen sisältöjä" (mt., 12). Juhila hakee kirjassaan "liittymäkohtia ja vuoropuhelua näiden yhteiskunnallisten tehtävien ja paikkojen ja konkreettisten asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden välille" (mt.). Minä haen näitä samoja liittymäkohtia ja vuoropuhelua kohdeteosteni fiktiivisten henkilöiden ja teosten ilmestymisajankohtien yhteiskunnallisen keskustelujen välille. Juhila myös kirjoittaa sosiaalityön olevan "tärkeä ajan anturi: se, miten sosiaalityön asiakkuuden piirissä oleviin ihmisiin suhtaudutaan..., kertoo olennaisia asioita koko yhteiskunnan tilasta ja ilmapiiristä" (mt., 13).

Juhila tarkastelee teoksessaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan, useimmiten aikuisen, välisissä kohtaamisissa syntyviä suhteita, jotka hän luokittelee liittämisen- ja kontrolli-, kumppanuus-, huolenpito- ja vuorovaikutussuhteena (mt.). Omassa tutkielmassani käytän näitä Juhilan määrittelyjä, vaikka kyseessä onkin lapsen ja sosiaalialan ammattilaisen, ei aina sosiaalityöntekijän vuorovaikutustilanne. Juhila tiivistää suhteet ja ”niihin sisältyvät sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisen tavat ja roolit” (mt.) seuraavasti:

- ”Liittämisen- ja kontrollisuhde. Sosiaalityöntekijöiden roolina on liittää asiakkaita yhteiskunnan valtakulttuuriin ja tarvittaessa kontrolloida niitä, joiden liittämisen on vaikeuksia. Asiakkaiden rooliin kuuluu asettuminen sosiaalityöntekijöiden liittämisen- ja kontrollitoimenpiteiden kohteiksi.
- Kumppanuussuhde. Asiakkaat ja sosiaalityöntekijät toimivat rinnakkain. Asiakkaiden elämää ja ongelmatilanteita sekä mahdollisia muutostarpeita ja -tavoitteita jäsennetään yhdessä. Kummankin rooliin kuuluu kumppanina toimiminen.
- Huolenpitosuhde. Asiakkaat eivät kaikissa tilanteissa ja kaikissa elämänvaiheissa välttämättä selviä omillaan vaan tarvitsevat apua ja tukea, eli heidän rooliinsa kuuluu avun ja tuen vastaanottaminen. Sosiaalityöntekijöiden rooliin kuuluu pitää huolta näistä asiakkaista tai huolehtia siitä, että he saavat tarvitsemansa avun ja tuen jostain muualta.
- Vuorovaikutuksessa rakentuva suhde. Asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden roolit vaihtelevat eri tilanteissa ja institutionaalisissa yhteyksissä. Roolit voivat pitää sisällään kaikkien edellä mainittujen suhteiden elementtejä” (Juhila 2006, 13-14.).

Omassa aineistossani suhteet ja roolit ovat vaihtelevia, toisaalta jotkut ammattilaiset pitäytyvät vain tietynlaisessa roolissa ja luovat vain yhdenlaista suhdetta laitoksen nuoriin.

7.3 Suhteet Toivottomassa tapauksessa

On selvää, että lastensuojelulaitoksissa on näkyvissä väistämättä kontrollia ja valtakulttuuriin liittämistä ja että niissä asuvat alaikäiset lapset ja nuoret ovat huolenpitosuhteen tarpeessa. Silti Toivottomassa tapauksessa Kirsi Juhilan määrittämä liittämisen- ja kontrollisuhde on näkyvissä eniten ja toisaalta joidenkin ammattilaisten kohdalla ainakin yrityksiä kumppanuussuhteeseen. Huolenpitoa on näkyvissä hyvin vähän. Osastonhoitaja pyytää Ellun juttelemaan kanssaan kahden kesken tämän kihlauduttua osaston toisen asukkaan, Artsin, kanssa (Kallioniemi 1978, 133). Hän osoittaa huolensa ja välittämisenä Ellua kohtaan järjestämälle tälle mahdollisuuden kertoa oman mielipiteensä kihlauksesta ilman dominoivan Artsin painostusta. Silti tilanteessa osastonhoitaja keskittyy enemmän päivittelemään tilannetta ”kun sinä ymmärtäisit omaa parastasi... sinulla on muutenkin noita

vaikeuksia” kuin kuuntelemaan Ellua (mt.). Ellulla nousee vedet silmiin kysymyksistä, mutta tätä tunteiden näyttämistä osastonhoitaja ei noteeraa. Osastonhoitajan tunnelmia kuvataan alistuneiksi jutteluhetken jälkeen (mt., 134.).

Pääosin Toivottomassa tapauksessa asioita kerrotaan nuorten näkökulmasta ja heille toki päällimmäisinä näkyvät osaston säännöt ja rajoitukset esimerkiksi iltalomille pääsystä. Silloin tällöin kuvataan myös ammattilaisten tuntemuksia työstään ja sen tekemisestä. Sairaalapappi Ukuli pohtii suhdettaan osaston nuoriin ja omaa ammatillista kehittymistään. Hän tietää jo, että ”piti yrittää parhaansa, vaikka joskus onkin hankalaa. Nuoriin on vaikea saada yhteys, tuntuu että he olisivat ”kuin näkymättömän seinän takana, johon ääni ei kantanut” (mt., 139.). Pappi on myös lähestynyt työssään nuorten kanssa kumppanuussuhdetta, jossa siis toimitaan rinnakkain ja tavoitteita jäsenetään yhdessä. ”Vasta myöhemmin Ukuli oli alkanut huomata, että näiden nuorten kanssa pitikin elää heidän ehdoillaan. Ei ollut valmista muuttia, johon heidät olisi voinut sulattaa ja valaa uudestaan niin kuin epäonnistuneen esineen. Piti yrittää muovata sitä, mitä oli jo olemassa” (mt., 141.).

Osaston sosiaalihoitaja toimii yhdessä Tinken kanssa auttaakseen tämän taas yhteyteen vanhempien eron ja alkoholiongelman vuoksi kauan poissaolevana olleen isänsä kanssa. Kun Tinke haluaa kirjoittaa isälleen, sosiaalihoitajan ja pojan juttellessa käy ilmi, ettei tämä tiedä isänsä uutta osoitetta. Sosiaalihoitaja lupaa selvittää sen, ja lopulta Tinke, hänen isänsä ja sosiaalihoitaja yhdessä pääsevät lopputulokseen, jossa Tinke voi muuttaa osastolta raitistuneen isänsä ja tämän uuden vaimon luokse asumaan (mt., 116, 181). Osaston sosiaalihoitaja kuvataan teoksessa nuoreksi ja ”teräväksi mimiksi”, hänellä on sairaalapapin ja nuoriso-ohjaaja Antin lisäksi nuorten kanssa eniten piirteitä kumppanuussuhteessa toimimisesta.

Silti sosiaalihoitajakin myös pelkäänsä osoittaa nuorille paikkoja. Juutille hän järjestää suojatyöpaikan ilman että Juutilta itseltään kysytään mitään esimerkiksi siitä, haluaako hän vielä jatkaa koulunkäyntiä, tosin kertoen, että ”sinulla on vielä koko elämä edessäsi”, kun Juuti syyttää itseään sairastumisestaan (mt., 189). Sosiaalihoitajan asiantuntijuus on siis vertikaalista, eli se ”perustuu asetelmaan, jossa on tietäjä ja tietämisen kohde” (Juhila 2006, 84). Hänellä on tietoa, jota Juutilla ei ole ja jonka avulla ”hän pystyy jäsentämään asiakkaan tilanteen, tarvittavat muutokset ja niiden vaatimat toimenpiteet” ja että hän tietää myös muutoksen suunnan, ”sen, mitä kohti pitäisi pyrkiä” (mt). Toki on ymmärrettävä, että tässä tapauksessa on kyseessä myös alaikäinen ja ammattilainen ja on joskus voitava ajatella, että aikuisella on enemmän näkemystä siitä, miten asiat mahdollisesti menevät parhain päin. Silti, vuoden 2021 näkökulmasta katsoen on hämmästyttävää, ettei nuorta itseään kuulla asiassa.

Puhe osaston ammattilaisista on nuorten näkökulmasta toki väritynyttä. Kun osaston naishoitajista sanotaan, että jotkut heistä ovat ”liian pehmeitä, lässytti ja luuli

ymmärtävänsä” on se ehkä osa huolenpitosuhdetta, jossa murrosikäinen ei suostukaan olemaan hoivattavana (mt., 41). Kuitenkaan ei voida tietää, olisiko osastolla paljon turvattomampaa olla ilman ”lässytystä”. Hoitajat tuovat myös ilmi sen, että jokaisen oma hoitaja on se, jolle voi ”puhua kaiken mitä on sydämellä” (mt., 33). Miten paljon aikaa ja valmiutta hoitajilla on oman nuorensa kanssa kuunnella ja keskustella, sitä ei teoksessa käsitellä.

Juhila kirjoittaa, että 1980-luvulle tultaessa ja sen alussa tehdyt muutokset veivät leimaavaa sosiaalihuoltoa ja sen autoritaarista ja kontrolloivaa asiakassuhdetta ”kohti asiakaslähtoisempää, asiakkaiden oikeuksia ja luottamuksellisuutta korostavaa työtettä” (2006, 43). Yksi muutoksista oli vuoden 1983 uusi lastensuojelulaki. Se ”nosti keskiöön lapsen aseman sosiaalihuollon asiakkaana. Lain keskeinen lähtökohta oli lapsen edun mukainen toiminta, myös lasten itsemääräämisoikeus otettiin lastensuojelun yhdeksi periaatteeksi” (mt., 42.). Toivottomassa tapauksessa toimitaan vielä 1970-luvun puolella ja vanhan lastensuojelulain voimassaoloaikana. Vanhan ajan peruja siinä ovat ammattilaisten useat pohdinnat siitä, onko jollain osaston lapsella vielä toivoa tulevaisuudelle, vai onko hän jo kaiken auttamisen ulkopuolella, se teoksen nimen mukainen toivoton tapaus.

Kun liittäminen epäonnistuu, eli osaston työmuodoilla ei voida auttaa jotakuta siellä olevaa lasta, hänet siis leimataan toivottomaksi tapaukseksi. Osastolle on päätyntä erityisen ”vaikeita” tapauksia. Eli tarvitaan, kuten Juhila sanoo, erityiseen asiantuntemukseen perustuvia erityispalveluja (Juhila 2006, 83.). Juhila viittaa Tarja Pösöön, joka on pohtinut lastensuojelun palveluiden piirissä olevien nuorten kannalta sitä, ”millaisia ristiriitaisia seurauksia palveluiden ja asiantuntijuuden erikoistumisella voi olla” (mt.; Pösö 2004a, 20). Lasta tarkastellaan syvempää asiantuntijuutta vaativissa palveluissa kuitenkin palvelujärjestelmästä käsin. Näin syntyy Juhilan mukaan vaikeasti hoidettavien nuorten ryhmä, joiden hoitamisessa tarvitaan erityistä asiantuntijuutta sekä tiukempaa kontrollia. ”Näiden lasten ja nuorten osalta rajan vetäminen suhteessa normaalina pidettyyn on sekä symbolista (vaikeahoitoisuus) että tilallista (erityinen hoitopaikka)” (Juhila 2006, 83.).

Toivottoman tapauksen nuoriso-osasto on perustettu psykiatrisen sairaalan yhteyteen, ilmeisesti koska siellä on jo valmiina moniammatillista osaamista. Silti osaston nuorista vain hyvin pieni osa on psyykkisesti sairaita ja suurin osa oireilee koulupinnauksella, rötötelyllä ja päihteiden käytöllä. Osastolla on myös käytäntö, että jos on hatkoilla kahdeksan päivää, osastolta kirjoitetaan ulos (Kallioniemi 1978, 67). Eli alaikäinen nuori suljetaan ulos auttamisjärjestelmästä silloin, kun hän tarvitsisi apua ja huolenpitoa kaikkein eniten. Juhila puhuu tästä rajojen vahvistamisena ja sen tuottamana poissulkemisena ja joka sisältyy kontrolli- ja liittämissuhteeseen silloin kun yhteiskunnan sääntöihin liittäminen epäonnistuu (Juhila 2006, 81). Herkku pakoilee seksiä myyvän ystävänsä Mollan luona tarpeeksi pitkään ja

hänen "asiakassuhteensa nuoriso-osastoon päättyy ainakin toistaiseksi" (Kallioniemi 1978, 67). Ainakin toistaiseksi antaa ymmärtää, että Herkku tavattaessa voitaisiin toimittaa silti vielä osastolle. Molla tietää, että on huonompiakin paikkoja: "et kai sä sentään tyttökotiin halua" (mt.). Herkusta tämä tuntuu siltä, että Mollakin on "niiden puolella" ja toivoo vain, että joku olisi joskus hänen puolellaan (mt.).

Ammattilaisten ja nuoriso-osaston nuorten liittämisen- ja kontrollisuhdetta kuvaavat hyvin myös osaston toiminnot. Osastolta tehdään retkiä, esimerkiksi hiihtämään, järjestetään tanssiterapiaa muun sairaalan kanssa yhteistyössä ja juhlistetaan joulua ja koulun päättymistä perinteisin menoin. Osa pojista pääsee myös nuoriso-ohjaajan kanssa metsäretkelle. Kaikki osaston järjestämä toiminta päättyy jonkinlaiseen kaaokseen, kun yhteiskunnan valtakulttuuriin liitettävät nuoret eivät halua olla siihen liitettävien roolissaan. Työntekijöiden roolina on "kontrolloida niitä, joiden liittämisen on vaikeuksia", joten retkillä ja juhlissa ranttaliksi pistävät nuoret saavat erilaisia rangaistuksia (Juhila 2006, 13). Sairaalapapin pohtimaa "nuorten ehdoilla" toimimista osastolla ei toteuteta (Kallioniemi 1978, 139). Kukaan ei ole kysynyt nuorilta, tai miettinyt toimintaa järjestettäessä, millaisista asioista nuoret itse pitävät. Tanssiterapiassa kukaan ei rettelöi, mutta ei myöskään osallistu, koska sielläkin tanssityylinä on perinteiset paritanssit, eikä 1970-luvun nuorille tutumpaa "jytäämistä" (mt., 15, 96). Osaston siivooja kommentoi kevätjuhlan jälkeen, että "asiakkaat vaihtuvat, mutta tyyli pysyy" (mt., 186). Hän tarkoittaa osaston nuorten tyylin pysymistä, mutta tulee samalla kuvanneeksi myös osaston jäykkiä käytäntöjä, jotka pysyvät, vaikka nuoret osastolla vaihtuvat. Kuitenkin muutaman ammattilaisen tyyli on jo muuttumassa ja niissä on tuulia siitä muutoksesta, joka on 1980-luvulle tullessa jo tuloillaan.

7.4 Suhteet Pilven varjossa

Vuorovaikutuksessa rakentuvassa suhteessa "työntekijöiden ja asiakkaiden roolit eivät palaudu yhdenlaiseen malliin, vaan ne vaihtelevat tilanteittain" (Juhila 2006, 201). Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö, "ongelmiin ja niiden käsittelyyn liittyvä puhe on ominaista kaikelle auttamistyölle. Sen kautta täytetään niitä odotuksia ja velvollisuuksia, joita niin asiakkaat, työntekijät kuin muukin yhteiskunta auttamistyölle asettavat" (mt., 209.). Auttamistyössä työntekijän identiteettiin kuuluu se, "että ongelmaa käsitellään ja siihen etsitään ratkaisua." Asiakkaan identiteettiin taas se, että "hänellä on jokin ongelma, jonka luonne määrittää hänen identiteettiään edelleen", esimerkiksi turvattomuus (mt., 209-210.). Kohdeteoksissani ammattilaiset tekevät tulkintoja sekä pitemmän ajan ongelmista että ongelmista, jotka ovat käsillä tässä ja nyt. Heidän on oltava ratkaisemassa ongelmia, jotka tapahtuvat tässä hetkessä,

esimerkiksi nuorten välinen riitatilanne ja toisaalta tunnistettava riidanhaluisuuteen liittyviä pitemmän aikavälin ongelmia nuorissa.

”Yhtä lailla kuin ongelmia voi nimetä monella tavalla, voidaan asiakkaiden tilanteista ja niihin johtaneista menneisyyden tapahtumista tuottaa useanlaisia narratiiveja. Sosiaalityössä niiden pätevyyttä ei mitata niinkään niiden ’todenperäisyydellä’ kuin sillä, miten ne toimivat sosiaalityöntekijän ja asiakkaan vuorovaikutuksessa, erityisesti millaisia toisin toimimisen näköaloja niiden kautta hahmottuu” (mt., 212.). Juhilan mukaan sosiaalityön narratiiveissa ”toistuvia ja merkittäviä” ovat uhrin ja toimijan identiteetit, ”sillä ne liittyvät juuri ongelmien syiden ja ratkaisumahdollisuuksien paikantamiseen” (mt., 212-213). Pilven varjon pojista Jasu kiusaa ja alistaa usein Markusta. Jasu ”nautti siitä että sai potkia päähän” ja Markus ”kaipasi ystävää niin luonnottoman palavasti että suostui olemaan vaikka päähän potkittuna” (Väyrynen 1989, 18). Poikien välinen riitely on niin tavallista, että ”kaikki aikuiset eivät välittäneet puuttua nuorten keskinäiseen kahinointiin” ja toisaalta ”pari ohjaajaa arkaili Jasua”. Arja kuitenkin ”sekä välitti että omasi auktoriteettia” (mt., 19.).

Henna kertoo Arjalle, että ”Jasu nuijii taas Markusta” ja Arja ”nousi vikkellästi” ja mainitaan, että hän ”ei koskaan aikaillut kyselemällä yksityiskohtia tuommoisessa tilanteessa” (mt.). Arja siis menee nopeasti paikalle ja haluaa itse muodostaa kuvan tapahtuneesta sekä olla luomassa narratiivia yhdessä asianosaisten kanssa. Markuksen nenästä valuu verta ja poika sanoo Arjan tiedustellessa Jasun vääntäneen myös hänen kättään. Jasu haluaa edelleen hallita tilannetta: ”Mä vähän huitasin naamaan ja heti se alkoi parkua. Ja sit mä vähän kiersin sen kättä. Kato mä näytän sulle Arja miten” (mt., 20.). Arja kieltää Jasua ja vie Markuksen sivummalle ja tutkii ”häntä selin Jasuun”. Tällä hän haluaa osoittaa, että on juuri nyt kiinnostunut Markuksen asioista ja tuntee myötätuntoa häntä kohtaan (mt.). Arja tarjoaa Jasulle toimijuutta ja Markukselle uhriutta epäsuorasti, toimintansa kautta. Markus kertoo Arjalle oman näkemyksensä tapahtumista, sen, että Jasu vei häneltä tupakat, ja vaikka oli saanut ne, jatkoi silti pahoinpitelyä. Jasu puuttuu taas keskusteluun, tuoden oman narratiivinsa julki. Jasun mielestä hänen käyttäytymisensä oli oikeutettua, koska Markus oli hänelle velkaa ja kertoo avoimesti, että käytti väkivaltaa, koska ”se tuntui kivalta” (mt.).

Tässä kohdassa Arja suuntaa huomionsa Jasuun ja näyttää omalla tunnereaktiollaan, mitä mieltä on Jasun toiminnasta. ”Hän katsoi Jasua aidosti ihmeissään, kuin yrittäen ymmärtää jotain uskomatonta”. Arja kysyy Jasulta: ”Ooksä tosissas?” ”Siksikö sä satutit Markusta kun se tuntui susta kivalta?” (mt.). Tämä saa Jasun oikeutetun toimijan narratiivin rikkoutumaan. Jasu häkeltyy ja huolestuu. Jasun toimiin ei ole juurikaan puututtu ja nyt kun siihen puututaan ja häntä kyseenalaistetaan, sen tekee vielä ohjaajista se, josta hän pitää, ”niin kuin me kaikki”

(mt.). Jasu yrittää vielä kyselemällä, eikö muka kaikista tunnu mukavalta "kun on ite vahvoilla ja voittaa ja toinen vikisee". Arja kysyy, eikö Jasu ajattele miltä Markuksesta tuntuu ja kysyy, miltä Jasusta tuntuisi, jos "sua löis joku semmonen jota sä pelkää?" Jasu vastaa, että olisi asiasta pahoillaan ja sanoo äkisti Markukselle olevansa pahoillaan (mt., 21.). Loppuratkaisuna Jasu ei toki palauta tupakoita takaisin, vaan ehdottaa Markukselle, että he polttaisivat tupakat puoliksi. "Arja huokasi, ei tainnut olla tyytyväinen sovitteluratkaisuun, mutta ei puuttunut asiaan enää" (mt.). Kerrotaan, että se olisi ollut turhaa, Jasu olisi vienyt ne uudelleen joka tapauksessa ja että talon riidoista joka toisessa olivat syynä tupakat, joita ei kaikille riittänyt (mt.).

Juhilan mukaan "uhrius ja toimijuus liittyvät läheisesti vastuun kysymyksiin. Uhriksi määrittyvä mielletään ongelmatilanteeseen vähemmän vastuulliseksi, kun taas aktiivisen toimijan vastuu on suurempi" (Juhila 2006, 214.). Juhilan mukaan nämä ovat haastavia asetelmia sosiaalityön vuorovaikutuksessa, niin kuin ovat myös näissä asetelmissä tapahtuvat siirtymät (mt., 214-215). Pilven varjon esimerkissä Arja kutsuu esiin siirtymää, joka muuttaa narratiivia Jasun omaa vastuuta ja vastuuttamista korostavaan suuntaan, "mikä on yleisen moraalitajun mukaista" ja poispäin oikeutetun toimijan narratiivista (mt., 215).

Toisaalta Arja tietää myös Jasun taustan rankan perheväkivallan, suoranaisten kiduttamisen uhrina pienenä lapsena (Väyrynen 1989, 72-73). Se tuo Arjalle Kirsi Juhilan mukaan työntekijänä identiteetin sekä tukijana että kontrolloijana ja vastinparinaan Jasulle identiteetin sekä uhrina että toimijana (Juhila 2006 215-216). "Yhtä harvoin kuin asiakkaat käytännön sosiaalityön tilanteissa määrittyvät vain joko uhreiksi tai toimijoiksi, syyttömiksi tai syyllisiksi, asettuvat sosiaalityöntekijät vain tukijoiksi tai kontrolloijiksi" (mt., 216). Romaanin kertoja kuvailee Arjaa poikien tappelun ja epätyytyväisen sovitteluratkaisun jälkeen: "Arja... katsoi minua silmiin ja näytti äkkiä väsyneeltä. Ei varmaan ollut helppoa olla äiti tällaiselle katraalle, vaikka saikin rajoittaa äitiyden neljäänkymmeneen viikkotuntiin" (Väyrynen 1989, 21.).

Juhila sanoo, että "kontrollin ja tuen dilemma on eräs sosiaalityön perusristiriidoista (2006, 216). Sosiaalityö on Juhilan mukaan "toimintaa, jonka ammatillinen missio on seistä asiakkaiden rinnalla ja vahvistaa heidän omia resurssejaan tai pitää huolta vailla riittäviä voimavaroja olevista ihmisistä. Toisaalta sosiaalityöhön kuuluu myös kontrollitehtävä silloin, jos ihmisen käyttäytymisen katsotaan olevan haitallista hänelle itselleen, lähiyhteisölleen tai koko yhteiskunnalle" (mt.). Juhilan analyysia mukaillen Arja rakensi riitatilanteessa Jasulle vastuullisen toimijan identiteettiä ja Markukselle, joka oli tilanteeseen syytön, uhrin identiteettiä. Itselleen Arja tuottaa sekä Markusta tukevan että Jasua tukevan sekä kontrolloivan identiteetin. Jasua Arja kontrolloi heti tilanteen aluksi sanomalla "pysy sivussa nyt" ja vastaamalla Jasulle, joka haluaa näyttää Arjalle, kuinka omasta mielestään väänsi

Markuksen kättä melko hiljaa, "etkä näytä" (Väyrynen 1989, 19-21). Arjan tuki Jasulle ilmenee sillä, että hän "tarjoaa asian pohtimista yhdessä" auttamalla Jasua ymmärtämään syy-seuraus -suhteita ja antamalla apua tunnetyöhön. Juhilan mukaan "näiden tukielementtien läsnäolo lievittää asiakkaan täyttä omaa vastuuta", kun Arjasta tulee Jasun kanssatoimija väkivaltatilanteen selvittämisessä (Juhila 2006, 217.).

Kirsi Juhila puhuu institutionaalisista identiteeteistä, koska "asiakkaan ja työntekijän identiteeteistä neuvotellaan aina jossain institutionaalisissa ympäristöissä" (2006, 217). Työntekijöiden ja nuorten vuorovaikutus kohdoteoksissani sijoittuu lastensuojelulaitoksiin, jotka instituutioina määrittelevät sen, "millaisia identiteettejä asiakkaille ja työntekijöille on keskinäisissä kohtaamisissa tarjolla, millaisia rooleja heidän on mahdollista ottaa suhteessa toisiinsa" (mt., 218). Juhilan mukaan näitä instituutioita ja niihin sopivia ongelmanmäärittämiä ja identiteettejä tuotetaan kasvokkaisen vuorovaikutuksen lisäksi myös muualla, esimerkiksi asiakirjoissa tai työntekijöiden keskusteluissa, joissa "käsitellään oman instituution asiakaskuntaa" (mt.). Toivottomassa tapauksessa osa sellaisista pohdiskeluista kiiri myös asiakasnuorten tietoon, kun jotkut nuorista kuuluivat työntekijöiden puhuvan esimerkiksi siitä, millaisia mahdollisuuksia jollain nuorella olisi selvitä elämässä eteenpäin, vai onko tämä "toivoton tapaus" (Kallioniemi 1978, 189). Asiakirjat ja työntekijöiden keskustelut eivät ole kasvokkaista vuorovaikutusta, mutta Juhilan mukaan "vuorovaikutuksellisia siinä mielessä, että tekstitkin kirjoitetaan aina jollekin yleisölle", oli se sitten vaikka toisten instituutioiden työntekijät ja joka tapauksessa näissäkin paikoissa "neuvotellaan kunkin instituution asiakkuuden ehdoista" (2006, 218).

Instituutiot ovat Kirsi Juhilan mukaan olemassa ennen asiakkaitaan, jolloin "asiakkuutta voi kuvata instituution läpi tulkituksi". Asiakasta odottaa instituutiosta jonkinlainen tulkintakehys, johon häntä sovitetaan (2006, 223). " Ei tämä osasto mielisairaala ole...teitä yritetään vain auttaa selville vesille. Nuorilla on nykyään niin vaikeaa", sanoo Tinken hoitaja, kun poika tulee nuoriso-osastolle (Kallioniemi 1978, 39.). On siis selvää, että psykiatrisen sairaalan nuoriso-osasto on erillään muusta sairaalasta, mutta siellä ymmärretään, että tapahtuma-aikana monilla nuorilla on hankaluuksia ja heitä pitää auttaa. Hoitaja puhuu pelkästään Tinkelle, mutta tuottaa puheessaan ajatusta laitoksen "yleisestä asiakkaasta", joka yleensä on "luettavissa muun muassa instituutioiden toimintasuunnitelmista ja -kertomuksista, joissa kuvataan asiakaskuntaa (Juhila 2006, 223). Yleistä asiakkuutta kuvaa Toivottomassa tapauksessa jonkinlaiseen myrskyyn joutunut nuori, jota autetaan "selville vesille" ja tunnustetaan, että nuorten vaikeudet eivät ole vain yksilöiden ongelma, vaan eletyissä ajassa on jotain sellaista, joka johtaa monien nuorten elämässä vaikeuksien kokemiseen. Juhilan mukaan "tämä yleisen asiakkaan

identiteetti kutsuu vastinparikseen kyvyttömyyden ymmärtävää työntekijää” (mt., 224). Tämän vastinparinsa Tinke kuitenkin teoksessa torjuu, tosin vain ajatuksissaan: ”Haista paska, Tinke ajatteli... mitä säkin jätkä vaikeuksista tiedät” (Kallioniemi 1978, 39).

Hänelle itselleen tarjottua identiteettiä suurin sanoin ja teoin vastustaa sen sijaan Pilven varjon Henna, joka saa tietää odottavansa lasta 17-vuotiaana (Väyrynen 1989, 132). Juhilan mukaan ”sosiaalityön vuorovaikutuksessa asiakkaat eivät suinkaan aina asetu toivottuihin identiteetteihin” ja lainaa Foucault’ta: ”kysymys on siitä, että siellä missä on valtaa, on myös vastarintaa” (2006, 238). Juhila jatkaa, että työntekijän ja asiakkaan kohtaamisessa vastarinta ei yleensä ole suoraa ”ongelmatulkintojen ja identiteettien kyseenalaistamista tai riitauttamista”, vaan yleensä ”vältteleviä vastauksia, innostumattomuutta, vaikenemistakin” (mt.).

Hennan ja työntekijöiden, Arjan ja Kalen, kohtaamisessa kuljetaan välttelyn sijaan suurten tunteiden kuljettamina. Kale suuttuu Hennalle: ”Että voit tehdä tuollaista, hän huusi. – Ja sitten vaan tulet tyytyväisenä kertomaan. Häpeäisit.” Arjakin suuttuu, mutta Kalelle, ja haukkuu tätä tekopyhäksi, koska Kale on tiennyt Hennan poikaystävän viettävän öitäkin nuorisokodilla ilman lupaa ja sanoo, ettei raskaaksi tuleminen ole häpeällistä (Väyrynen 1989, 133.). Hennan tilanteesta keskustelu muuttuu aikuisten väittelyksi, koska he eivät jaa käsityksiään Hennan tilanteesta. Henna alkaa itkeä ja sanoo: ”sit kun mä huomasin että mä odotan mä olin iloinen. Mä olin iloinen siitä koko ajan tähän asti. Eiks laitokseen sijoitettu tyttö saakaan olla iloinen lapsesta, eiks se saa haluta sitä” (mt.). Henna vastustaa hänelle tarjottua ongelmatulkintaa, hänestä raskaus on iloinen asia ja hän nimenomaan haluaa lapsen, eikä pidä raskautta ongelmana.

Kale rauhoittuu tilanteessa, mutta ilmaisee nyt huolensa lapsen isästä. ” – Mutta että se on Rainen. Mä en sua ja Rainea rupea samaan asuntoon järjestämään” (mt.). Tämän tilanteeseen liittyvän tulkinnan Henna torjuu sanomalla, ettei ole sitä pyytämässäkään. Hennalla on jo oma suunnitelma, hän haluaisi asua nuorisokodilla vauvan syntymään saakka, muuttaa sitten vauvan kanssa ja aloittaa myöhemmin iltalukiossa ja etsiä töitä (mt., 134.). Kale hermostuu uudelleen, nyt siitä, että Henna ei suostu Kalen hänelle tarjoamaan identiteettiin, vaan tarjoaa rohkeasti tilalle omaansa. Kale tarjoaa seuraavaksi ratkaisuksi raskaudenkeskeytystä. ” – Mun mielestä sun Arja pitäis nyt mennä Hennan kanssa lääkäriin ja puhuisitte abortista. Eihän nuoren naisen elämää tuhota tämmösen takia” (mt.). Arja puolustaa tilanteessa Henna. Hän jakaa Hennan tulkinnan siitä, että raskaus ei ”tuhoa” Hennan elämää ja torjuu Kalen ongelmatulkinnan.

Kale yrittää vielä ja viittaa sanomisellaan siihen, että nuorisokodissa ollaan tietynlaisten ominaisuuksien kanssa, mutta sinne eivät kuulu odottavat äidit. ” – Mä en hyväksy sitä. Jos sä et tee aborttia sä joudut pois nuorisokodista, enkä mä järjestä

sulle mitään muuta paikkaa” (mt., 135.). Henna ei suostu, Arjan tukemana, lannistumaan uhkauksenkaan edessä, vaikka hän on tilanteessa melko suojaaton. Juhilan mukaan ”vastapuhe voi olla myös irtisanoutumista tarjotuista identiteeteistä sillä perusteella, että sosiaalityöntekijöitä ei pidetä riittävinä asiantuntijoina ymmärtämään ja parantamaan asiakkaiden elämää. Työntekijöillä ei ole toisin sanoen uskottavuutta” (2006, 242.). Tällaista vastustamista voi kutsua yläpuolelle asettumiseksi (mt.). Henna tuijottaa Kalea, eikä ole uskoa korviaan. ”- Tähän menee huumorin puolelle... lastensuojelulaitos heittää mut ja lapsen ulos ja sit mä vaellan tuolla talvipakkasessa itkien, vastasyntynyt sylissä ja lumitähtiä hiuksissa. Ihan aito Astridin valssi” (Väyrynen 1989, 135.). Arja saa lopulta puhuttua Kalen takaisin samalle aaltopituudelle ongelmapuheen ja tarjotun identiteetin suhteen: ”Hennahan on yks meidän omista, meidän kakaroista. Mitä sä sitä uhkailet? Tottakai me sitä autetaan.” Lopulta Kale hyväksyy sen, että hänen ongelmatulkintansa ja tarjoamansa identiteetti eivät tulleet hyväksytyksi keskustelun toisten osapuolten osalta. ”Tottakai. Aletaan alusta: siis Henna, koska tää vauva tarkkaan ottaen syntyy (mt.)?”

Hennan raskauden myötä käyty neuvottelu tuo esiin myös työntekijöiden ”tilanteittain rakentuvan asiantuntijuuden” (Juhila 2006, 243). Se tarkoittaa sitä, kuinka työntekijöiden ja asiakkaiden vuorovaikutuksessa rakentuvassa suhteessa ”syntyy tietoa asiakkaista ja heidän tilanteistaan” samalla tavalla kuin siinä tuotetaan työntekijöiden ja asiakkaiden identiteettejä ja ongelmatulkintoja (mt.). Pilven varjon nuorisokodin työntekijöistä Arjakaan ei ole suorastaan onnellinen Hennan raskaudesta ensikuulemalta, mutta hän ymmärtää heti, että työskentely ”vaatii jatkuvaa suunnan tarkistamista ja valppautta, menettelytavan vaihtamista kulloisenkin avun tarpeen mukaan eli kaiken kaikkiaan toimimista tässä ja nyt”. Tällainen tässä ja nyt toimiminen taas tarkoittaa, että on otettava tiedon tekemisen näkökulma. Se tarkoittaa, että mitään faktaa, teoriaa tai menetelmää ei sellaisenaan käytetä, vaan käyttötavat luodaan kaikissa vuorovaikutustilanteissa uudelleen (mt., 244.).

Arja sanoo aluksi: ”Voi Henna. Mitä nyt?” Myös hän mainitsee raskaudenkeskeytyksen vaihtoehdon: ”Aborttikin olisi vaihtoehto, hän sanoi vaisusti.” Arja hyväksyy kuitenkin Hennan kiellon ensikuulemalta, ottaa tilanteen niin kuin se on ja lähtee Hennan kanssa kumppanuussuhteessa Kalen puolelle, jossa on tarmokkaasti Hennan puolella, niin kuin aikaisemmasta esimerkistä kävi ilmi (Väyrynen 1989, 132.). Päätellen, että Arja toimii tilanteessa Juhilan analyysin mukaan käytännöllismoraalisesti. Se tarkoittaa sitä, ”että sosiaalityön vuorovaikutustilanteissa on väistämättä läsnä epäilyä, hämmennystä, epävarmuutta ja dilemmoja. Täydellistä varmuutta siitä, mikä tulkinta on lopulta oikea, ei voi koskaan saavuttaa, mutta silti on tehtävä valintoja ja päätöksiä” (2006, 245.). Näin sosiaalityön asiantuntijuus on tilanteittaista. Juhilan mukaan ”tilanteittaisuus on käsikirjoitukseksi muuttanut”. Aiemmistä

kokemuksista, oppikirjoista tai hallinnollisista ohjeista ei löydy valmista käsikirjoitusta vuorovaikutukseen asiakkaiden kanssa tai päätösten tueksi (mt.). Oma aikaisempi työkokemus ja ammatillisten menetelmien tunteminen ovat olennaisia, mutta silti ne "tulevat kerta toisensa jälkeen tilanteittaisesti uudelleen tulkituiksi" (mt.). Koko tunteellisen keskustelun päätteeksi myös laitoksen johtaja, Kale, on valmis tilanteittaiseen asiantuntijuuteen ja toimimaan asioiden ratkaisussa yhteistyössä ja kumppanina.

Pilven varjon nuorisokodin työntekijöistä Pertti ja Lassi mainitsevat teoksessa sääntöjen noudattamisen tärkeyden. Pertti sanoo yrittävänsä olla tasapuolinen, hänen mielestään pitää rakentaa säännöille ja oikeudenmukaisuudelle (Väyrynen 1989, 85). Lassi kieltää Niinaa ja Henna vaihtamasta huoneita keskenään, koska "säännöt ovat kaikille samat" (mt., 120). Lastensuojelulaitoksen kaltaisessa paikassa toki työntekijöiden kontrollointitehtävää tarvitaan, mutta onko pelkkä sääntöjen seuraaminen eettisestä näkökulmasta parasta mahdollista toimintaa? Kirsi Juhilan mukaan eettiset kysymykset tulevat tärkeiksi, kun "sosiaalityötä lähestytään toimintana, jossa asiakkaita kohdatessa ja heidän tilanteitaan jäsenettäessä tehdään valintoja ja päätöksiä useiden mahdollisten vaihtoehtojen välillä" (2006, 248). Juhilan mukaan "perinteinen tapa lähestyä ammatin eettisiä kysymyksiä on koodistonäkökulma, joka tarkoittaa eettisten periaatteiden hiomista ja listaamista, esimerkkinä Talentia ry:n Sosiaalialan eettiset ohjeet" (mt.). Vaikka tämä koodistonäkökulma onkin tärkeä, sosiaalityötä vuorovaikutuksellisenä suhteena tarkasteltaessa on olennaista, että "periaatteita ei sosiaalityön käytännöissä yksioikoisesti sovelleta, vaan niitä tehdään eli uudelleen luodaan ja tulkitaan vaihtuvissa tilanteissa" (mt.). Jos tämä luominen ja tulkitseminen jää tekemättä, "koodistonäkökulma uhkaa taantua yhä yksityiskohtaisemmiksi tulevien periaatteiden opettelemiseksi ja sääntöjen seuraamisen kaltaiseksi toiminnaksi" (mt.).

Pilven varjossa rakennetaan kerta kerran jälkeen tilanteita, joissa sääntöuskollisuus näyttäytyy huonoina ammatillisina ratkaisuina ja tilanteittainen etiikka hyvänä ammatillisuutena. Sääntöjen tarkka noudattaminen esitetään lukijalle pikkumaisuutena ja nuorten halveksimisena ja niiden joustava tulkinta nuorten elämän ymmärtämisenä, luottamusta rakentavana ja turvaa luovana toimintana. Ohjaajista Pertti, joka on "erityisen tarkka siitä, että yöllä pysytään omissa huoneissa", noudattaa sääntöä pilkulleen, vaikka nuoret kokevat alentavaksi, että joutuvat pyytämään lupaa jopa vessassa käyntiin (Väyrynen 1989, 83). Pertin ratkaisut tekevät hänet teoksessa toistuvasti naurunalaiseksi, kun hän "komentaa huutamalla" ja "uhittelee voimillaan", mutta hänen toimintansa on "nuorille kuin haaste kokeilla" (mt., 48). Pertin soveltuvuutta kertojanäni epäilee suoraankin, Pertti sopisi paremmin töihin toisaalle: "Jonnekin ainakin, missä poikkiteloin asettuvat nuoret eivät olisi kaiken aikaa rassanneet häntä" (mt., 85).

Iltalomilta nuorisokodille palaavien nuorten vastaanottamisessa tarkkaan sääntöjä noudattavan ohjaajan Lassin ja tilanteittaiseen etiikkaan nojaavan Arjan erot tuodaan teoksessa esiin. Krista on juonut liikaa ja selvin päin oleva Henna kuljettaa Kristaa nuorisokodille. Tytöt yrittävät Kristan humalatilaa takia päästä sisään huomaamatta, mutta epäonnistuvat. Lassi kertoo, että tekee molemmista tytöistä merkinnän raporttiin. Krista kiihtyy tilanteessa: "Ai Hennastakin vai? Sä et oo oikeen viisas. Jos Henna jaksoi raahata mut kotiin niin kai se selvin päin on". Tyttöjen "logiikka ei mennyt perille" ja tyttöjen viikkorahat tuomitaan menetetyiksi (Väyrynen 1989, 78.).

Toisessa kohtauksessa nuoria on vastassa ohjaajista Arja. Lauma tulee kaupungilta "niin kuin ukonilma nousee, kuuluivat kaukaa" (mt., 146). Arja keskittyy pitämään huolta porukan huonokuntoisimmasta, Jaanasta, joka "roikkui ihan tahdottomana" häntä kannattelevissa tovereissaan. Arja toteaa, ettei "kunto ole asiallinen, ... hyvä kun kuitenkin tulitte ja erityisen hyvä kun toitte Jaanan ettei se jäänyt tuossa kunnossa ulos" (mt.). Arja jatkaa joukkojenhallintaa vielä sisällä, jossa "pojat vaativat suuriäänisesti syötävää", mutta Arja reagoi kovaääniseen vaatimiseen puhumalla rauhallisella äänellä ja vetää joukolle joitain rajoja, tarjoaa "vain leipää ja maitoa, ei puhuttakaan makkarasta" (mt., 147). Joku vielä huoritteleekin, mutta Arja "on talossa se jota Kalen jälkeen parhaiten totellaan tai ehkä jopa ennen Kalea" (mt.). Kohtauksessa tehdään teoksen tyylin mukaisesti vertauksia muihin ohjaajiin: "Pertti olisi ollut jo soittamassa poliisia ja ainakin Jaana olisi päätynyt putkaan" (mt., 146).

Pilven varjossa tuodaan siis lukijalle selvästi esille se, että vuorovaikutuksellinen ja asiakaslähtöinen tyyli, joka on esimerkiksi sitä, että lähdetään liikkeelle asiakkaan tilanteesta ja tarpeista, toimii nuorisokodissa paremmin kuin kontrolloiva ja sääntöuskollinen. Sääntöjen mukaan Arjan olisi pitänyt rangaista humalassa kaupungilta palaavia, olla antamatta mitään syötävää nuorille ja raportoida nuorten kaikki rikkeet eteenpäin työntekijöiden kokouksessa puitaviksi. Kysymyksessä ovat kuitenkin alaikäiset, jotka tarvitsevat rajojen vetämisen lisäksi huolenpitoa ja turvaa. Arja ratkaisikin asian oman harkintansa mukaan, eli ei soveltanut sääntöjä yksikoikoisesti, vaan tulkitsi niitä käsillä olevan tilanteen ratkaisemiseen tarvittavalla tavalla (Juhila 2006, 248). Tavalla, jonka tulkitsen motivoivan nuoria palaamaan, vaikka humalassakin, takaisin kotiinsa ja pitämään huolta toisistaan. Luulisin, että nuorisojoukko oli myös helpompaa saada nukkumaan heidän saatuaan ensin iltapalaa, vaikka kaikkiin ruokatoiveisiin ei silti suostuttukaan.

Nuorisokodin ohjaajista Arja myös tuo esille sen, että hänen työskentelyynsä vaikuttavat instituution rajat. Vaikka hän työskentelee vuorovaikutuksessa laitoksen nuorten kanssa, heidän on silti toimittava myös instituution määrittelemien rajojen sisällä. Kun Jaana pyytää Arjalta lupaa olla ulkona yli puoli kymmeneen, Arja ei sitä

hänelle myönnä. Jaana protestoi: "vittu tää on ihme paikka... ilman lupaa ei saa olla ulkona yli puoli kymmeneen ja kun pyytää lupaa niin sitä ei saa. Sairasta hommaa" (Väyrynen 1989, 19.). Arja vastaa: "Kyllä mullakin siitä mielipide on... mut niin se on päätetty. Mulla ei oo valtuuksia luvata" (mt.). Arjan asiantuntijuuteen kuuluu sen tunnistaminen, että "kohtaamisen tapahtumat olisivat yksinomaan työntekijöiden ja asiakkaiden käsissä", vaan "osapuolet joutuvat aina neuvottelemaan paitsi toistensa, myös institutionaalisten diskurssien kanssa" (Juhila 2006, 254).

Pilven varjon yksi monista tarinoista voisi siis olla se, miten nuorten lähtökohdat ymmärtävällä ja tilanteissa tässä ja nyt rakentuvalla asiantuntijuudella sekä käsikirjoituksella voidaan päästä parempaan lopputulokseen kuin pelkällä sääntöuskollisuudella. Ehkä on tulkittava, että teos haluaa haastaa aikansa laitoskäytäntöjä? Pilven varjo on nuortenkirja, onko sen tarkoituksena kasvattaa parempia ammattilaisia tulevaisuuden laitoksiin tai voimaannuttaa nuoria taistelemaan oikeudenmukaisen kohtelun puolesta? Teoksessa otetaan myös kantaa käytännön työssä rakentuvaan asiantuntijuuteen verrattuna koulutuksen tuomaan tietoon. Ohjaajista Arja kuvataan monin sanoin ja esimerkein nuorisokodin parhaaksi työntekijäksi nuorten kannalta ja hänestä nuoret pitävät ja häntä tottelevat parhaiten. Arjasta kerrotaan, että hänellä on pitkä työkokemus, mutta hän on työhönsä alikoulutettu ja saa pitää työnsä erivapaudella (Väyrynen 1989, 134). Pilven varjo rakentaa lukijalle tarinaa käytännön työssä rakentuvan "hiljaisen tiedon" voimasta suhteessa koulutuksessa saatuun tietoon ja valmiuksiin.

8 KOULUTUS, YHTEISKUNTALUOKAT JA VARALLISUUSEROT KOHDETEOKSISSA

Kohdeteoksissani kommentoidaan varallisuuseroja ja luokkaa monin tavoin. Teokset myös peilaavat omaa aikaansa, esimerkiksi Toivottomassa tapauksessa on esillä maastamuuttoalto Ruotsiin ja 1980-luvun Pilven varjossa kuvataan asuinpaikkana omakotialuetta, jossa on isoja taloja isoilla tonteilla ja sen vastakohtana kaupungin vuokra-asunto. Laitosten ammattilaisia nuoret epäilevät siitä, että nämä eivät voi mitenkään ymmärtää nuorten tilanteita, vaikka toisaalta juuri kenenkään työntekijän taustoista ei tiedetä mitään. Selvää on kuitenkin se, että haastavat kasvuolosuhteet, köyhyys ja monenlaiset sosiaaliset ongelmat perheissä ovat vaikuttaneet nuorten tämänhetkisiin tilanteisiin.

Jani Erola määrittelee yhteiskuntaluokkia Luokaton Suomi? -teoksen johdannossa seuraavanlaisesti: "Yhteiskuntaluokat ovat yhteiskunnan kannalta perustavanlaatuinen luokittelu tai ryhmittely". Ne perustuvat "joko nykyiselle, aikaisemmalle tai muiden perheenjäsenten ammanteille", eli luokittelun perustana ovat ammatit. "Luokat muodostavat yhdessä luokkarakenteen, reitin, jonka mukaisesti hyvinvointi ja huono-osaisuus jakautuvat yhteiskuntaan" (2010, 22.). Ammattien välillä on pelkästään palkkaerojen vuoksi varallisuuseroja ja nämä sekä muut tekijät "saavat aikaan myös luokkien välisiä eroja yhteiskunnallisen vallankäytön mahdollisuuksissa" (mt., 23). Erola jatkaa: "ammanteille perustuvat yhteiskuntaluokat ovat keskeisiä siksi, että ne muodostavat välttämättömän reitin koetun hyvä- ja huono-osaisuuden ja sen syiden välille" (mt.). Koulutusta pidetään keskeisenä tienä eri luokka-asemiin. "Siihen, millaiseen ammatilliseen luokka-asemaan yksilö päätyy, vaikuttavat myös muut tekijät, kuten yksilön kyvyt ja motivaatio sekä läheisten (kuten vanhempien) tahto ja resurssit" (mt.). Koska kohdeteosteni henkilöt ovat joko oppivelvollisuusikäisiä tai iältään toisen asteen opintoja suorittavia, luokkaa ja tulevan elämän mahdollisuuksia käsitellään juuri koulunkäynnin kautta.

Juha-Pekka Liljander esittelee ranskalaisen sosiologin, Pierre Bourdieun, teoreettista ajattelua teoksessa Kasvatussosiologian suunnannäyttäjiä. Bourdieu on hahmottanut kohteensa kenttänä, "jolle pääsystä ja jonka pääomista sekä hallinnasta yksilöt kamppailevat habitustensa sallimissa rajoissa" (Liljander 2012, 143). Bourdieun hahmottelema kenttä on "sosiaalisesti rakentunut tila, jossa yksilöt taistelevat ja jonka rajoja ja rakenteita he asemastaan riippuen yrittävät joko muuttaa tai säilyttää. Yksilöt toimivat sosiaalisen maailman eri kentillä kootakseen pääomaa, joka kulloisellakin kentällä on arvokasta. Pääoman päätyyppejä ovat taloudellinen ja symbolinen" (mt.). Bourdieu määrittää pääoman "yksilölliseksi ominaisuudeksi tai resurssiksi" (mt.). Symbolinen pääoma jakaantuu alalajeihin, joita ovat kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma. Näistä kulttuurinen pääoma saa suurimman huomion. Sillä on kolme "olomuotoa: ruumiillistunut, eli "sisältäpäin yksilön toimintaa suuntaava suhtautumistapojen järjestelmä", objektivoitunut, esimerkiksi "luovan työn tulokset, kuten taideteokset ja tekstit" ja institutionalisoitunut, esimerkiksi "tutkinnot ja oppiarvot" (mt.). Toinen symbolisen pääoman alalaji on sosiaalinen pääoma, jolla tarkoitetaan niitä sosiaalisia suhteita ja kontakteja, joita yksilöllä on ja "yksilön kykyyn toimia tietyissä sosiaalisissa yhteisöissä ja verkostoissa" (mt.). Pääomia voidaan saada osaltaan kasvatuksen välityksellä tai perintönä ja osaltaan "ne hankitaan kamppailussa muiden kentällä toimivien kanssa" (mt., 144).

Pelitulana kenttää ei ole olemassa ilman "pelin arvon tunnustavia ja siksi peliin osallistuvia tai mukaan pyrkiviä pelaajia" (mt.). Bourdieun ajattelussa "pelaajien tekemät valinnat sosiaalisen maailman eri kentillä eivät palaudu subjektiin, vaan yksilön aikaisempia kokemuksia kokoavaan habitukseen" (mt.). "Habitus on luova ja kekseliäs, mutta sitä rajoittavat sen omat rakenteet, jotka ovat habituksen tuottaneiden sosiaalisten rakenteiden fyysisesti aineellistuneita kerroksia" (mt.). Työväenluokkaiselle habitukselle Bourdieu ei juuri anna mahdollisuuksia pelikentällä, koska hänen mukaansa "hallitseva luokka hallitsee peliä luonnostaan ja turvaa valta-asemaansa erottautumalla jäljittelijöistä" ja koko peli perustuu oikeastaan "keskiluokan haluun jäljitellä eliittiä ja toisaalta eliitin pyrkimykseen erottautua keskiluokasta" (mt., 145).

Bourdieu on analysoinut toistuvasti koulutuksen kenttää ja sen roolia "kulttuuripääoman vallitsevan jaon ja sitä kautta yhteiskunnallisten valtasuhteiden uusintamisessa" (mt.). Tässä analyysissä hän hahmottelee koulutusjärjestelmän hallitsevan luokan kulttuuria eteenpäin välittävänä instituutioiden ja käytäntöjen kokonaisuutena, joka näin "säilyttää yhteiskunnan valtasuhteita ennallaan" (mt., 146). Symbolinen väkivalta on termi väkivallalle symbolisella tasolla, joka ei ole suoraa pakko- tai väkivaltaa. Koululaitos edellyttää "kontrollissaan olevilta yksilöiltä tietynlaisia muut vaihtoehdot poissulkevia tapoja ajatella ja toimia". "Näennäisestä autonomisuudestaan ja

neutraalisuudestaan huolimatta koululaitos on yhteiskunnallisen vallankäytön areena" (mt., 146.).

Symbolinen väkivalta sulkee koulutuksen pelikenttää niiltä, "jotka eivät kotoaan ole perineet riittäviä pääomavaroja" (mt.). Se kohdistuu oppilaisiin, joihin ei ole kotona "juurrutettu eliittikulttuurille luonteenomaisia suhtautumistapoja ja esimerkiksi kielellisiä valmiuksia toimia valtakulttuurin piirissä" (mt.). "Koulutus oikeuttaa tietynlaisen habituksen", eli tietynlaisen kulttuurin kautta rakentuneet: "puheen, tyylin, maun, tietyt tavat ja tottumukset sekä tietyt elämänarvot, jotka lopulta ruumiillistuvat jopa tietynlaisina ilmeinä, eleinä ja asentoina" (mt.). Silti koulumenestyksen katsotaan yleensä johtuvan yksilöllisistä kyvyistä ja niiden erilaisuudesta. "Habituksen ohjaamina ja valintoja tehden yksilöt etenevät koulutusjärjestelmässä, jonka tietyt osat rajautuvat eliitin kouluttautumiskanaviksi" (mt., 147.). Suomen koko koulutusjärjestelmä on toki, ainakin peruskoulu-uudistuksen jälkeen demokraattisempi kuin Ranskan, jossa Bourdieu toimi. Silti Suomessakin ammatillisiin oppilaitoksiin päätyvät muita todennäköisemmin "alempien yhteiskuntakerrosten lapset" ja "toimihenkilöperheiden perilliset jatkavat koulutuksessa muita pidemmälle" (mt., 151.). Kohdeteoksissani vain yksi nuorista opiskelee lukiossa, vuotta 1984 kuvaavassa Pilven varjossa toinen päähenkilötytöistä. Toivottomassa tapauksessa Juuti käy oppikoulua, kunnes teoksen tapahtuma-aikaan koulu siirtyy peruskouluksi. Juuti joutuu kuitenkin lopettamaan koulunkäynnin mielenterveysongelmiensa takia.

8.1 Juutin tapaus

Toivottomassa tapauksessa Juutin elämässä on monia kuormittavia asioita jo ennen kuin hän löytää koulusta kotiin tullessaan isoveljensä hirttäytyneenä vaatekaapista (Kallioniemi 1978, 39). Juuti asuu tehtaassa töissä olevan äitinsä ja aikuisen veljensä kanssa. Isä on kuollut jo vuosia sitten. Sydänkohtaukseen, muistaa Juuti, "viinaan se kuoli perkele" sanoo veli, kun äitikin puhuu sydänkohtauksesta (mt. 13-14.). Veli on töissä silloin kun sattuu töitä saamaan. Hänellä ei ole mitään ammattitutkintoa (mt., 5.). Mainitaan, että hän on olosuhteiden uhri, koska isän kuoleman takia veli ei ole voinut jatkaa koulunkäyntiä (mt., 26). Teos peilaa omaa aikaansa, kun Juutin koulussa on juuri alkaneella syyslukukaudella siirrytty peruskouluun, joten enää koulukäynnistä ei tarvitse maksaa. Kansakoulu, kansalaiskoulu ja keskikoulu yhdistettiin 9-vuotiseksi peruskouluksi Suomessa 1972-1977 (Mäki-Kulmala 1989, 37). Paineita tähän "siirtymiseen aiheuttivat yhteiskuntarakenteen muutos, koulutustarpeen kasvu sekä oppikoulun käynnin yleistymisen" (mt.). Jotkut oppilaat nyrpistelevät peruskoululle nenäänsä, Juuti ei,

hän on hyvillään, kun ei tarvitse tehdä enää eväitä ja ruoka on ilmaista (Kallioniemi 1978, 8). Aikaisemmin Juutin oppikouluopinnoista on maksettu. Juutin jouduttua sairaalaan äidin on vaikea ymmärtää koko sairautta, tai sitä, ettei tyttö enää palaisi kouluun, vaan menisi suojatyöpaikkaan. ”Kai se ainakin voisi käydä koulun loppuun. Siihen on sentään uhrattu rahaa” (mt., 124.).

Voi ajatella, että Juutin on haluttu käyvän kouluja, koska hänelle on toivottu parempaa asemaa työmarkkinoilla ja elämässä yleensä. Perhe on työväenluokkainen, veli myös ilman ammattikoulutusta hyvin suojattomassa asemassa työmarkkinoilla. Juutin on koulussa ollessaan vaikeaa ajatella mitä hän haluaisi tulevaisuudessa tehdä: ”Sitä oletetaan, että jokainen on kiinnostunut jostain”, miettii hän harmistuneena (mt., 10). Ammatinvalinnanohjaus Juutin koulussa linkittyy aikaansa, opettaja kertoo oppilaille, ettei kaikkien kannata pyrkiä lukioon, koska korkeakouluopintoja on vähän, eivätkä kaikki halukkaat pääse sisään. ”Työtön ylioppilas ei kuitenkaan pärjää ammattimiehelle”, hän päättää puheensa (mt., 11.). Teoksen ilmestymisaikana, vuonna 1978 annettiin laki keskiasteen koulutuksen kehittämistä ja sen tavoitteena oli, että ”kaikille peruskoulun ja lukion päättävälle tulee turvata mahdollisuus ammatilliseen koulutukseen” (Mäki-Kulmala 1989, 38). Lukion supistamisesta oli puhuttu koko 1970-luvun ajan, koska kaikille ylioppilaille ei ollut jatkokoulutuspaikkoja (mt.).

Nuoriso-osastolla perheterapia ei ota sujuakseen, äidin mielestä ”eihän tässä ollut mitään perhettä edes” (Kallioniemi 1978, 124). Juutin äidillä on ilmeisesti perinteinen perhekäsitys, jossa perheessä on ainakin molemmat vanhemmat, nyt heidän perheestään on puolet, isä ja poika, kuollut ennen aikojaan. Äitiä monet terapiassa kysytyt kysymykset hämmentävät: ”Millaiset suhteet Juutilla oli ollut isään? Mistä heillä kotona puhuttiin?”. Juuti on terapiassa hiljaa ja äiti vastaa ”vaisusti kysymyksiin” (mt.). Katja Yesilova kiinnittää huomionsa Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli -teoksessa, luvussa Onnellinen perhe asuu tiilitalossa, 1970- ja 1980-lukujen aikana ”muodostettuun perhekasvatuskoneistoon” (Yesilova, 2008, 101). ”Sen julkilausutuksi periaatteeksi tuli luoda järjestelmä, joka ei enää perustunut erityisryhmien ongelmien hoitamiseen, vaan kaikkien kansalaisten ennaltaehkäisevään tukemiseen” (mt.). Taustalla oli erityisesti perheterapeuttinen ajattelu, joka oli yleistynyt 1970-luvulta alkaen, joka hoiti yksilön sijaan ”hoidollisesti uutta subjektia: perhettä” (mt., 103). Perhetyön tekijät olivat huolissaan siitä, miten saada ”kouluttamaton väestönosa vastaanotoille ja ymmärtämään oma avuntarpeensa” ja miten saada ”heidät vastaanotoilla avautumaan ja refleктоimaan omia ongelmiaan ja ymmärtämään oma avuntarpeensa” (mt., 105). Yesilova siteeraa Jouko Hulkon vuonna 1975 pohtimaa: ”Koulutetut käyttävät perheneuvontapalveluja sen vuoksi enemmän kuin muut, koska he ovat tottuneet keskustelemaan abstraktisti. Laajempien väestöryhmien saavuttamiseksi perheneuvontaa tulisi kehittää siten, että

ihmisten ongelmia lähestyttäisiin konkreettisesti” (Yesilova 2008, 105 ja Hulkko 1975, 8). Teoksen nuoriso-osastolla ei ilmeisesti osattu käsitellä Juutin perheen ongelmia tarpeeksi konkreettisesti, kun koulutetut, sosiaalisista ongelmista ja psyykkisistä sairauksista puhumaan tottuneet ammattilaiset eivät osanneet ottaa huomioon työväenluokkaisten, ongelmiaan analysoimaan tottumattomien asiakkaiden mahdollisuuksia osallistua.

Köyhyys näkyy Juutin arjessa housuina, joita oli ”jatkettu erivärisellä kankaalla”, kun ne ovat jääneet lyhyeksi, tai ettei ole rahaa koulunaluskirkossa kolehtiin, eikä mihinkään muuhunkaan. Välitunnilla ”kaikki” menevät ”suorinta tietä Jaskan baariin” ja Juuti jättäytyy muista jälkeen. Kesäloman Juuti viettää kotona, pienessä kamarin ja keittiön asunnossa oleillen. Juutilta ei jää koulussa huomaamatta luokkakavereiden uudet vaatteet ja kirkossa hän ajattelee jumalan olevan ”rikkaiden puolella” (Kallioniemi 1978, 6, 7, 9.). Hän on iloinen peruskoulun myötä saatavasta ilmaisesta kouluruuasta, ”sai ainakin lämmintä ruokaa kerran päivässä” (mt., 8). Luokan keskustellessa tulevasta luokkaretkestä, Juuti ei osallistu, ei edes ajatuksissaan, kummastelee vain, miksi sitä jo syksyllä aletaan suunnittelemaan (mt., 22).

Mietin, että Juutin kokemukset köyhyydestä muistuttavat kovasti viime vuosina julkisessa keskustelussa esiin nousseita kokemuksia ja tutkimustuloksia. Vaikka aikaa on välissä nelisenkymmentä vuotta, köyhyyden kokemukset ovat samoja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla raportissa määritellään, että ”lapsiköyhyydellä tarkoitetaan köyhiin kotitalouksiin kuuluvien alle 18-vuotiaiden lasten osuutta samanikäisistä lapsista” (Karvonen, Mäntylä ja Salmi 2016, 6). Kirjoittajat viittaavat Peter Townsendiin, joka ”määritteli köyhyyden tarkoittavan sellaisten voimavarojen puuttumista, jotka mahdollistavat toimimisen kussakin yhteiskunnassa tavanomaisella tai yleisesti hyväksytyllä tavalla. Tällainen köyhyys voi rajoittaa yksilöiden tai perheiden toimintaa, estää hankkimasta hyödykkeitä tai heikentää elinoloja” (mt., 7.). Määritelmä korostaa sitä, että ”ennen kaikkea köyhyys ilmenee aineellisena puutteena, mutta sillä on myös psykososiaalinen ulottuvuus” (mt.). Juuti tietää, että uudet vaatteet kouluvuoden alkua varten, tai osallistuminen maksullisiin asioihin, kuten luokkaretkeen, eivät koske häntä, koska rahaa niihin ei yksinkertaisesti ole. Vaikka vielä kotona erivärisellä kankaalla jatkettut housunlahkeet näyttivät hyvältä, ”oli muka muotiakin”, niin luokkakaverin uusien vaatteiden vieressä ero korostuu (Kallioniemi 1978, 6). Välitunnilla Juuti pääsee mukaan Jaskan baariin vasta, kun pyytää tupakkaa kaveriltaan ja luokassa joidenkin kepeän ylimielinen suhtautuminen peruskoulun myötä ilmaisiin koulutarvikkeisiin ja ruokaan ihmetyttää häntä. Juutilla ei ole siihen varaa (mt., 8).

”Suhteellisella köyhyydellä tarkoitetaan köyhyyttä, jossa otetaan huomioon ympäröivän yhteiskunnan yleinen tulo- ja elintaso, kulutustottumukset ja elämäntyyli.

Köyhyys vaikuttaa lapsen myöhempiin kykyihin ja mahdollisuuksiin toimia siinä yhteiskunnassa, jossa hän kasvaa” (Karvonen et al. 2016, 7). Juutin perhe on köyhä, mutta perheeseen vaikuttaa myös edesmenneen isän ja veljen päihdeongelmat sekä puhumattomuus ja yleinen näköalattomuus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimus lapsiköyhyydestä kertoo, että ”lapsiperheen lyhytkestoisemmatkin toimeentulo-ongelmat heikentävät vanhempien voimavaroja ja lisäävät huolta lasten hyvinvoinnista ja pidentyessään johtavat riskien kasvuun” (Salmi, Närhi ja Lammi-Taskula 2016, 41). Juuti on ujo ja arka, ja kodin olosuhteet tuntuvat lisäävän hänen arkuuttaan osallistua. Tätä, sekä äidin voimavarojen puutetta ei oteta huomioon koulussa, eikä myöhemmin hoidossa nuoriso-osastolla.

Ongelmat kotona lisääntyvät, kun työttömänä ollessaan Juutin veli ryyppää ja rymistelee usein ”umpijuovuksissa” kotiin ja valvottaa Juutia ja äitiä katkerilla puheillaan yhteiskunnan tilasta (mt.). Kun veli on pitkästä aikaa selvinpäin, Juutin mielestä ”aamu oli paras pitkiin aikoihin” (mt., 14). Toisaalta perheessä on ollut päihdeongelmia aina, isä ei tuntunut elossa ollessaan välittävän muusta ”kuin kavereistaan ja viinasta” ja Juuti piti isäänsä etäisenä ja pelottavana (mt., 26). Ennen itsemurhaansa isovelji juo joka päivä, äiti istuu vain keittiön pöydän ääressä ja tuijottaa ulos ja Juuti tuntee, että ”kotona oli yhtä helvettiä”. Koulussa arvosanat laskevat (mt., 26.). Opettajat kummastelevat koulussa Juutia, mutta eivät tee mitään, ”eihän tässä mitään sosiaalityöntekijöitä oltu”. Luokanvalvoja puhuu lopulta terveydenhoitajalle, joka lupaa puhua Juutille (mt., 27.). Liikunnanopettaja juttelee Juutille vasta joulun jälkeen, kyselee, onko tytöllä vaikeuksia ja ehdottaa yhteydenottoa kasvatusneuvolaan. Hän antaa kasvatusneuvolan osoitteen ja ajan paperilapulla Juutille, mutta ei huolehdi siitä, että Juuti todella menee paikalle (mt., 28.). Veljen kuoleman jälkeen Juuti lakkaa puhumasta kokonaan, ei reagoi enää mihinkään ja lakkaa syömästä. Silti menee vielä joitakin viikkoja ennen kuin terveydenhoitaja järjestää Juutin nuoriso-osastolle, jonne hänet viedään suoraan koulusta (mt., 29.).

Juuti on osastolla huomattavasti vähemmän aikaa kuin muut nuoret, joista moni on tullut osastolle jo alkusyksyllä. Juutin hoito, lääkkeet ja terapiat, alkavat osastolla vasta talvella, viikkoja joululoman päättymisen jälkeen (Kallioniemi 1978, 29.). Lääkehoidon aloitus ei ensin onnistu, koska Juuti sylkee lääkkeet salaa pois ja heittää ne ikkunasta ulos. Vasta tämän paljastuttua lääkkeenottoa aletaan valvoa ja Juuti alkaa vähitellen huomioimaan ympäristöään. (mt., 68-69.). Melko lyhyestä toipumisajasta huolimatta ja koska Juuti ei uskalla puhua terapioissaan juuri mitään, hänelle suositellaan suojatyöpaikkaa koulunkäynnin jatkamisen sijaan. Jotkut osaston nuoret palaavat osastolle kesäloman jälkeen saamaan lisääpua, mutta ei Juuti. Sosiaalihoitaja kuvataan tajuavan, että Juuti ei paranisi lähitulevaisuudessa ja toteaa: ”Ei kannata yrittää, jos tyttö ei itse halua” (mt. 124). Haaveissaan Juuti toivoisi

aloittavansa vielä koulun, mutta pienituloisesta kodista tulevana iloitsee edes yhdestä asiasta suojatyöpaikassa: "saisi sieltä ainakin palkkaa" (mt., 189, 191).

Juutin henkilöhahmo teoksessa vastaa melko tarkasti sitä kuvaa, minkä tutkimushaastatellut 11-15-vuotiaat lapset antavat Mia Hakovirran ja Johanna Kallion tutkimuksessa lasten käsityksistä köyhyydestä ja köyhyyden syistä (Hakovirta ja Kallio 2014). Haastatellut tuovat ilmi, että köyhillä on vanhoja, tai aina samoja vaatteita, jotka saattavat myös olla likaisia (mt., 156). Lapset liittivät köyhyyteen myös huomaamattomuutta ja nöyryyttä, sitä, että "itsestä ei pidetä ääntä" (mt., 157). Hakovirta ja Kallio sanovat, että sama asia on noussut esiin myös aikaisemmissa tutkimuksissa, joissa on selvitetty köyhien lasten omia kokemuksia. "Köyhät lapset pyrkivät usein tekemään oman taloudellisen tilanteensa mahdollisimman näkymättömäksi ja vetäytymään syrjään tilanteista, joissa perheen taloudellinen tilanne saattaa nousta esille" (mt.). Haastatellut lapset myös mielsivät köyhien lasten viettävän paljon aikaa kotonaan, kun taas varakkaampien perheiden lapset viettivät vapaa-aikaansa ystävien kanssa ja harrastuksissa (mt.). Toivottoman tapauksen Juuti lahkeista jatketuissa farkuissaan, arkana ja ujona sekä kotona vietetyllä kesälomallaan sopii näihin kuvauksiin hyvin.

Hakovirran ja Kallion haastattelemat lapset "liittivät köyhyyteen myös leimautumisen ja sosiaalisen stigman", eräs haastateltavista kuvaa köyhiä likaisiksi (mt.). Varakkaampia haastatellut kuvaavat myönteisessä valossa ja köyhiä taas "luonteeltaan aroiksi, hiljaisiksi ja syrjäänvetäytyviksi" (mt.). Kun Toivottomassa tapauksessa Juuti vertaa omia vanhoja vaatteitaan kaverinsa Annen uusiin vaatteisiin, teoksessa kuvataan myös, miten "Annen pitkä vaalea tukka vangitsi ikkunasta tunkeutuvan auringonvalon" (Kallioniemi 1978, 6). Samalla Juuti miettii omaa likaista tukkaansa ja hänellä on paha olla (mt., 7). Hakovirta ja Kallio sanovat, että "köyhyyteen liittyvä stigma voikin olla lapsille materiaalisia puutteita vakavampi ongelma" (2014, 157). Köyhien lasten stigmatisointi voikin johtaa siihen, että "köyhät kokevatkin olevansa alempiarvoisia" (mt.). Teoksessa toisaalta kuvataan Juutin tilannetta häntä ymmärtäen ja sympatisoiden, toisaalta taas hänestä luodaan kuvaa nöyrän ja vähän likaisen köyhän nuoren tyyppiesimerkkinä. Vaatii lukijalta laajempaa ymmärrystä ajatella, että Juuti voikin olla ollut esimerkiksi masentunut jo pidemmän aikaa ja että kodin ongelmat ovat sairastuttaneet myös muut perheenjäsenet.

8.2 Kaken tapaus

Nuoriso-osastolla on myös Kake, joka haaveili pienenä poliisiksi ryhtymisestä, mutta isä karsi nämä haaveet Kaken päästä, "poliisi on kytä ja lättäjalka" (Kallioniemi 1978, 118). Mustamaija vie Kaken isän joka perjantai ja kun Kake on tarpeeksi vanha

ymmärtämään miksi, hän on jo itsekin joutunut poliisin kanssa tekemisiin. Poliisit "osasivat olla tosi kovakouraisia jos halusivat" ja Kake tuumii, että "kai ne ajatteli, että rikkaruohot on kitkettävä yhteiskunnasta ankaralla kädellä, ettei ne kasva uudestaan" (mt., 118-119.). Bussissa istuessaan poika katselee ympärillään istuvia ihmisiä ja pohtii, mitä he ajattelevat: "tuskin mitään. Tuli töistä, söi, katseli teeveetä, nukkui, heräsi, meni duuniin..." (mt.). Kake ei pidä sitä ihmisarvoisena elämänä, eikä myöskään sitä, millaista elämää kotona vietetään (mt.).

Tarja Tolonen käsittelee artikkelissaan Menestys, pärjääminen ja syrjäytyminen "nuorten suhdetta yhteiskuntaluokkaan puhetapojen ja elämäntapaisuuden ja -tyyliä avulla" (2008, 226). Elämäntavalla viitataan toistoon, "käytäntöön, jota ei aina tiedosteta, se vain on". Elämäntyyllillä taas viitataan tietoiseen erottautumiseen "suhteessa johonkin muuhun tapaan tehdä asioita" (mt., 227-228.). Tutkimuksessa elämäntapaisuuksissa ja elämäntyyliä rakennetaan ja arvotetaan erilaista "minää" ja siinä "syrjäytymiseen kiinnittyvät nuoret olivat tottuneet olemaan toisten määrittelyjen kohteena" ja "arvostivat sosiaalista pääomaa ja näkivät usein taloudellisen pääoman kaukaisempana" (mt., 248). Tolosen tutkimista nuorista syrjäytyneiksi itsensä määrittelevistä moni oli kasvanut melko rikkinäisissä perheissä, mutta osa toki myös "tavallisista" työväenluokkaisista perheistä ja osa akateemisista perheistä. Yhteistä heille oli, että he olivat "joko itse tai lapsuuden perheen myötä kokeneet jonkinlaisen kriisin elämässään ja "menestys nähtiin etäällä itsestä" (mt., 232.).

Kake ymmärtää, että saadakseen sellaisen työn, jonka tekemisestä oikeasti pitää, hänen on opiskeltava ja että opiskelua varten tarvitaan myös oikeanlaiset olosuhteet, mahdollisuus opiskella rauhassa. Olosuhteet muuttuvat pojan mielessä sähköviksi haavekuviksi, joissa hän "istuisi oikein kirjoituspöydän ääressä ja lukisi kiiltävälehtisistä kirjoista. Laskisi kynällä jonka toista päätä ei ollut pureskeltu" (Kallioniemi 1978, 119). Haaveissa isä ei olisi humalassa, äiti ei huutaisi ja pikkuveljet eivät häiritsisi. Opiskelun mahdollistuminen tuntuu vieläkin kaukaisemmalta, kun Kake miettii vanhempien reaktioita hänen koulunkäyntihalukkuuteensa, "ne olisi nauraneet itsensä hengettömiksi" (mt.). Kaken on helppo tulla siihen johtopäätökseen, että opiskelu ei ollut häntä varten, "se ei ollut mahdollista hänen elämässään" (mt.). Bussissa ihmisiä katsellessaan Kake näkee ympärillään vain niitä, jotka hänestä toistavat päivästä toiseen samaa työn ja tylsän vapaa-ajan jatkumoa, kunnes "kellistyyttiin kuopan reunalle" (mt.). Ne, jotka tekevät "semmoista duunia mistä ne piti" ovat jossain muualla, kauempana. Niinpä Kake käyttää aikansa varastelemiseen, josta ei pidä, mutta tekee sitä silti, koska "piti ottaa, kun ei muuten saanut" (mt., 120.).

Kake tunnistaa teoksessa oman habituksensa, vaikkakin ei näillä sanoilla, ja että sen työväenluokkainen "yhteiskuntakerrostuman kulttuuri rakentuu yksilössä"

ja "sitä rajoittavat sen omat rakenteet" (Liljander 2012, 144). Hän ei edes enää yritä osallistua koulutuksen kentän kamppailuihin, vaikka haaveileekin opiskelusta. Opettajan viesti, että Kakella olisi kykyä pärjätä koulussa, mutta hän ei vain viitsi yrittää, tulee tässä kenttien teoriassa sanotuksi yksinkertaistavasta, ylemmän luokan näkökulmasta, jossa kaikki on vain yksilöstä ja yksilön ponnisteluista kiinni. Se on "vallankäyttöä symbolisella tasolla, symbolista väkivaltaa" (mt., 146). Se ei ota huomioon Kaken lähtökohtia, eikä elämänolosuhteita, eikä anna mitään konkreettista apua siihen, miten Kake voisi omassa tilanteessaan lahjojaan hyödyntää. Toivottomassa tapauksessa näitä yksilöiden lähtökohtien, tai yhteiskuntaluokkien, kohtaamattomuuksia käsitellään monen nuoren tapauksessa ja yritykset kohtaamisen ovat harvassa ja useimmiten epäonnistuvat.

9 LOPPUPÄÄTELMÄT

Lukiessani kohdeteoksiani, Tuula Kallioniemen *Toivoton tapaus?* (1978) ja Taru Väyrysen *Pilven varjo* (1989), tutkimuskirjallisuutta vasten, oli selvää, että tuloksista tulisi jonkin verran epäsuhtaisia. Kaunokirjallisten teosten sisällä jotkut henkilöt ja tarinat kerrotaan kattavammin, jotkut jäävät irrallisiksi ja jotkut toiset on kaivettava esiin sivulauseista. Teokset on kirjoitettu pääosin nuorten näkökulmasta, joten esimerkiksi laitosten työntekijät jäivät väkisinkin enemmän sivuhenkilöiksi. Olen silti itsekkin yllättynyt, miten paljon yhtymäkohtia ja samankaltaisuuksia löysin. Mielestäni teokset kuvaavat oman aikansa ilmapiirejä hyvin ja onnistuvat jossain, esimerkiksi köyhyyden kokemuksen kuvaamisessa, tekemään sen ajattomasti.

Tarja Pösö puhuu väitöstutkimuksessaan *Kolme koulukotia* (1993) siitä, miten sukupuoli on laitoshoidon ”tärkeästi erotteleva sosiaalinen kategoria” (mt., 132). Poikien hoitoon sisältyy toimintaa ja tyttöjen hoitoon keskustelua ja esimerkiksi käsitöiden tekemistä. Koulukodeissa tuotetaan eriytyvää hoitoa tytöille ja pojille, koska kuvaukset tyttöjen ja poikien hoidon peruseroista ovat osa sitä käytäntöä (mt., 134-135.). Kohdeteokseni vahvistavat tätä, lukijoille tuotetaan sukupuolta samoin keinoin kuin Pösön tutkimuksessa on havaittu. *Toivoton tapaus?* esittelee tilanteen, jossa osaston pojat pääsevät metsäretkelle nuoriso-ohjaaja Antin kanssa. Retkellä on tarkoitus kalastaa ja liikkua luonnossa. Tytöille teoksessa ei ole mitään vastaavaa tyttötapaisista tekemistä, mutta ei heille myöskään ole tarjolla toimintaakaan. Samassa teoksessa tytön jatkuva kevyen rakkausviihteen lukeminen koetaan ongelmaksi, muutkin nuoret naureskelevat hänelle siitä. Ongelmaksi nimetään se, että tyttö ei ”elä enää ollenkaan todellisuudessa” (Kallioniemi 1978, 142.). Toisaalta osaston poikien kuvataan ahmivan miehille suunnattuja jännityslukemistoja ja heidän haaveilujaan esiintyy kerronnassa tuon tuosta. Poikien haavemaailmaan tai viihdelukemistoihin ei puututa, eikä sen koeta olevan vahingollista. Tyttötapainen rakkaudesta haaveileminen on jollakin tapaa ongelmallista ja vähempiarvoista.

Tarja Pösön tehdessä tutkimustaan, osa tutkittavista laitoksista oli siirtymässä sekalaitoksiksi. Tyttöjen odotettiin tuovan laitoksiin pehmeyttä ja keskusteleavuutta ja poikien toiminnallisuutta (1993, 138). Pösö huomasi myös, että tytöille oli tarjolla uudenlainen rooli, heidän paheksunnallaan poikien rötöksiä kohtaan oli niitä vähentävä vaikutus ja tyttöjen vaikutus poikiin tässä asiassa oli suurempi kuin minkään työntekijöiden hoidollisen työn vaikutus. Tyttöillä oli siis myös hoidollinen merkitys laitoksessa niin, että he eivät olleet pelkästään itse hoidettavina vaan samalla hoitavat myös poikia (mt.). Pilven varjossa tytöt eivät erityisesti paheksuneet poikien rikollista toimintaa, mutta saivat pojat esimerkiksi siivoamaan yhteisiä tiloja tai jopa huolehtimaan henkilökohtaisesta hygieniastaan. Mainitaan myös, että ”aikuisista ei ollut siihen” (Väyrynen 1989, 62).

Pösö puhuu sijoitusten syitä kuvatessaan ”perhevaikeista tytöistä sekä kouluvaikeista ja rikollisista pojista” (1993, 165). Pilven varjossa kerrotaan nuorista, jotka ovat oireilleet häiriökäyttäytymisellä”, joka tarkoittaa sitä, että nuorilla on koulupinnausta, näpistelyä ja juopumuspidätyksiä (Väyrynen 1989, 7). Päähenkilötytöt ovat molemmat laitoksessa, koska asiat ovat kärjistyneet kotona. Sijoitettujen tyttöjen päihdeongelmia ei Pösön väitöstutkimuksessa liitetty rikoksiin, vaan ne ”kuvattiin ongelmina sinänsä tai suhteessa elämäntapa- ja seuraongelmiin (1993, 171). Toivottomassa tapauksessa tyttöjen kuvataankin saavan päihteitä muilta, esimerkiksi vanhemmilta ystäviltään tai jengin jäseniltä (Kallioniemi 1978, 52, 62). Pösö toteaa myös, että päihteet ovat tytöille ja pojille isompi ongelma kuin huumeet (1993, 171). Tämä on todellisuutta myös kohdeteosteni nuorten maailmoissa, alkoholia juodaan ja oikeastaan kaikki polttavat tupakkaa. Tässä suhteessa analysoimieni nuortenromaanien lastensuojelulaitosten maailmat nelisenkymmentä vuotta sitten ovat erilaisia tämän päivän laitoksiin, joissa huumeet ovat ongelma siinä missä muutkin päihteet.

Pösön väitöstutkimuksessa jokainen laitos rakensi kuvauksen ongelmattomasta lapsesta omalla tavallaan. Esim. Tyttölässä ”normaalilapsella” oli ongelmia ja vain sen verran psyykkisiä ongelmia, että ne eivät vaatineet esimerkiksi pitkiä sairaalajaksoja (1993, 242). Laitoksessa lapsen rooli on olla poikkeava, vaikka yleensä etsitään piirteitä tukemaan sitä väitettä, että kaikki on hyvin (mt.). Käytin tätä Pösön havainnoimaa mallia luodakseni esimerkit kohdeteosteni laitosten ”normaalilapsista”. Toivottoman tapauksen ”normaalilapsi” on ongelmainen, voi aiheuttaa järjestyshäiriöitä, mutta toisaalta hänessä tapahtuu edistystäkin, esimerkiksi teoksen kouluvuoden ajanjaksolla kaikki nuoret pääsivät luokaltaan. Pilven varjon ”normaalilapsella” on ongelmia koulunkäynnin kanssa, mahdollisesti päihdeongelmia ja sekaantumista pikkurikoksiin, hyvin ongelmainen ja rikkinäinen kasvuympäristö, mutta ei selkeitä psyykkisiä ongelmia.

Pösö huomasi tutkimusjaksollaan, että jotkut ongelmat eivät koskaan tulleet keskusteluun ongelmina, yksi näistä oli väkivaltaisuus laitoksessa (1993, 239-241). Kohdeteoksissani väkivaltaa on nuorten kesken paljonkin, toisaalta kaunokirjallisuudessa on mahdollisuutena havainnoida niitäkin tilanteita, jotka pysyvät muuten laitoksen aikuisilta piilossa. Osa väkivallasta jää siis teoksissa laitoksen aikuisten huomaamattomiin, osa huomataan ja Toivottomassa tapauksessa siitä myös rangaistaan nuorta eristykseen laittamalla. Kenenkään teoksen nuoren kohdalla väkivaltaisuutta ei mainita laitokseen joutumisen syynä. Pilven varjossa tappeluista ei jaeta kirjan tilanteissa ollenkaan rangaistuksia, eikä jatkuvasti väkivaltaa käyttävien pojan, Jasun, tai tytön, Kristan, käytökseen puututa. Kummassakaan teoksessa väkivalta ei kohdistu laitosten työntekijöihin.

Pilven varjon päähenkilötytöistä Krista on poikkeus tyttönä, joka käyttää väkivaltaa. Päivi Honkatukian väitöstutkimuksessa tutkituista tytöistä noin kymmenesosa myönsi tehneensä jonkin väkivaltaisen teon, jos aseiden pitäminen mukana lasketaan väkivaltaiseksi teoksi (1998, 70). Jonkun hakkaaminen tai hakkaamisella uhkaaminen oli harvinaista (mt.). Honkatukian mukaan tytöille väkivaltainen käyttäytyminen ei ole "kunniakasta", vaan voi aiheuttaa tytölle huonon seksuaalisen maineen (1998, 104). Pilven varjon Krista on ymmärtänyt, että hänellä on joka tapauksessa laitosten nuoren leima ja että hän elää kovemmassa maailmassa kuin he, jotka eivät ole laitoksessa ja käyttää väkivaltaa saadakseen arvovaltaa sekä nuorisokodissa että kaupungilla (Väyrynen 1989, 7, 13, 43, 59). "Tytöt oppivat varhain kontrolloimaan vihantunteitaan, kun taas pojat huomaavat, että valmius väkivallan käyttämiseen kuuluu olennaisena osana miehenä olemiseen" (Honkatukia 1998, 188-189). Honkatukian lainaama Anne Cambell on nimennyt naisille tyypillistä väkivallan sosiaalista representaatiota ekspressiiviseksi ja miehistä representaatiota instrumentaaliseksi (mt.). Krista käyttää väkivaltaa saavuttaakseen ja säilyttääkseen asemansa ja maineensa sosiaalisessa ympäristössään, hän ylittää siis tämän analyysin mukaan sukupuolensa rajat ja käyttäytyy miehisesti.

Honkatukian tutkimuksen mukaan tytöille tyypillisiä rikoksia tehdään noin 15-vuotiaana ja rikoksia tehdään sitä vähemmän mitä enemmän ikää karttuu. Tytöille tyypillisiä tekoja ovat erilaiset näpistykset, lääkeaineiden käyttö ja harvemmin väkivallan käyttö (Honkatukia 1998, 229). Toivottomassa tapauksessa kuvataan yhden osaston tytön, Herkun, vaeltelua hatkallaan Helsingin keskustassa ja Stockmannin tavaratalossa. Herkku suuttuu tulkittuaan vanhempien rouvien katseet halveksinnaksi ja purkaa suuttumustaan tekemällä ilkivaltaa tavaratalon kahvilan vessassa. Honkatukian tutkimuksessa haastatellut kuvaavat ilkivaltaa "irtiottona kiltin tytön roolista" ja mieltävät nuoruuteen kuuluvan sääntöjen rikkomista ja kapinointia (1998, 95, 105). Tutkimuksen tytöt ja pojat perustelivat varastamista kroonisella rahapulalla ja yllyke varastamiseen voi syntyä, kuten tyttöjen aineissa,

kun näkee jotain "ihanaa" (mt., 108). Tavaratalossa Herkku näkee hienon punaisen angorapuseron ja tunkee puseron kassiinsa, kun myyjää ei näy missään (Kallioniemi 1978, 61-62). Honkatukian mukaan tavaratalo "luo illuusion rajattomasta valinnanvapaudesta" ja tavaratalot on suunniteltu niin, että "niissä sorrutaan heräteostoksiin, miksei siis myös herätevarkauksiin" (Honkatukia 1998, 113).

Olen tarkastellut nuortenromaanien lastensuojelulaitosten ammattilaisia ja nuoria Kirsi Juhilan määrittämien, ammattilaisen ja asiakkaan vuorovaikutuksessa syntyvien suhteiden kautta. Näitä ovat liittämisen- ja kontrollisuhteet, kumppanuussuhde, huolenpitosuhde ja vuorovaikutuksessa rakentuva suhde (2006, 13-14). Toivoton tapaus? paikantuu 1970-luvun puolelle ja siinä työntekijöiden ja nuorten suhde näyttäytyy pääosin liittämisen- ja kontrollisuhteena, jossa ammattilaiset liittävätkin nuoria valtakulttuuriin ja kontrolloivat niitä, jotka tähän liittämiseen eivät mukaudu. Nuorten rooliksi jää olla liitettäviä ja kontrolloitavia. Laitoksen ammattilaiset myös lyövät nuoriin leimoja sen mukaan, onko nuorilla ammattilaisten sen hetkisen näkemyksen valossa mahdollisuuksia pärjätä tulevaisuudessa. Teoksen nimen mukaisesti työntekijät pohtivat sitä, onko joku jo toivoton tapaus.

Toivottoman tapauksen nuoriso-osaston sosiaalihoitajalla, sairaalapastorilla ja nuoriso-ohjaajalla on työskentelyssään aineksia tavoitella kumppanuussuhdetta nuorten ja heidän perheidensäkin kanssa. Sairaalapastorilla tämä jää teoksessa kuitenkin itsereflektoinnin tasolle ja nuoriso-ohjaajalla yritykset kumppanuussuhteessa työskentelyyn päättyvät lannistuneeseen pohdiskeluun pieleen menneen poikien metsäretken jälkeen. Sen sijaan sosiaalihoitajan työskentelyä yhdessä osastolla asuvan pojan ja tämän perheen kanssa teoksessa kuvataan ja yhdessä päästään myös toivottuun lopputulokseen. Tämä jää silti ainoaksi kumppanuussuhteen kuvaukseksi ja toisaalla sosiaalihoitaja osoittaa osastolla asuvalle tytölle vastoin tämän ja tytön äidin toiveita jatkoksi suojatyöpaikkaa koulunkäynnin jatkamisen sijaan.

Ollakseen alaikäisille tarkoitettu nuoriso-osasto, huolenpitoa ja Juhilan suhteista huolenpitosuhdetta on näkyvissä hyvin vähän, ellei siksi lasketa sitä, että osaston nuoret on otettu osastolle hoitoon. Osaston ammattilaiset kuvataan huolestuneina nuorten tilanteista, mutta tämä ilmenee lähinnä asioiden päivittelynä. Työntekijöiden ja osaston nuorten välisessä vuorovaikutuksessa on lähes poikkeuksetta kohtaamattomuutta, jossa nuorten lähtökohtia ja taustoja ei oteta huomioon, vaikka ne ovat tiedossa. Tulee mielikuva, että nuoria itseään vastuutetaan sanallistamaan ja tiedostamaan omat ongelmansa, ja jos tämä ei onnistu, ei onnistu myöskään tarjottu hoito osastolla.

Pilven varjossa eletään vuotta 1984 ja nuorisokodin ammattilaiset on kuvattu mustavalkoisesti, hyviksi ja huonoiksi. Hyviä ovat Arja ja laitoksen johtaja Kale ja huonoja kaikki muut. Arjan ja Kalen työskentely nuorten kanssa voidaan mielestäni

katsoa vuorovaikutuksessa rakentuviksi suhteiksi ja muut, esimerkiksi Pertti ja Lassi, kohtaavat nuoret kontrolloijina, ilman sen vastinparia, tukea. Teoksessa rakennetaan useita tilanteita, joissa esitetään lukijalle pelkän liittämisen ja kontrollisuhteen toimimattomuus työssä nuorisokodissa ja sen sijaan vuorovaikutussuhteen toimivuus. Esimerkein osoitetaan, miten sääntöuskollisuus näyttäytyy huonoina ammatillisina ratkaisuin ja tilanteittainen etiikka hyvänä ammatillisuutena. Erikseen mainitaan useassa kohdassa, miten Arja on kaikkien suosikkityöntekijä ja miten häntä ja Kalea myös totellaan parhaiten, kun taas Pertin yritykset kontrolloida nuorisojoukkoa päättyvät Pertin joutumiseen naurunalaiseksi.

Pilven varjon nuorisokodissa Arja ja Kale toimivat ilman käsikirjoitusta, eli työntekijöiden ja nuorten vuorovaikutuksessa rakentuvassa suhteessa syntyy tietoa näistä nuorista ja heidän tilanteistaan, jota tilanteittainen asiantuntijuus Kirsi Juhilan mukaan on (2006, 245). Oma aikaisempi työkokemus ja ammatillisten menetelmien tunteminen ovat olennaisia, mutta tulevat aina uudelleen tilanteittaisesti tulkituiksi (mt.). Varsinkin Arja esitellään lukijalle teoksessa ammattilaisena, joka eri tapahtumissa tekee tulkintoja sekä pitemmän ajan ongelmista että ongelmista, jotka ovat käsillä tässä ja nyt. Hän haluaa tilanteissa muodostaa itse kuvan tapahtuneesta ja olla luomassa narratiivia yhdessä asianosaisten kanssa. Arja osaa työntekijänä olla sekä tukijan että kontrolloijan identiteetissä ja näin tarjota vastinparinaan nuorelle identiteetin esimerkiksi sekä uhrina että toimijana (Juhila 2006, 215-216.) Arjasta tulee nuorelle kansatoimija tilanteen selvittämisessä (mt., 217).

Pilven varjossa tarjoillaan lukijalle se, että vuorovaikutuksellinen ja asiakaslähtöinen tyyli, joka on esimerkiksi sitä, että lähdetään liikkeelle asiakkaan tilanteesta ja tarpeista, toimii nuorisokodissa paremmin kuin kontrolloiva ja sääntöuskollinen. Kontrollia toki nuorisokodissakin tarvitaan, mutta sen rinnalla on Pilven varjon mukaan oltava tukea ja turvaa sekä sääntöjen tulkintaa käsillä olevan tilanteen ratkaisemiseen tarvittavalla tavalla (Juhila 2006, 248). Teoksessa näytetään myös se, että sen työntekijöiden työskentelyyn vaikuttavat myös instituution rajat. Vaikka Arja työskentelee vuorovaikutuksessa laitoksen nuorten kanssa, hänen ammatillisuutensa kuuluu sen tunnistaminen, että heidän on silti toimittava myös instituution määrittelemien rajojen sisällä (mt., 254).

Kohdeteoksissani kommentoidaan varallisuuseroja ja luokkaa monin tavoin. Pääosin laitosten nuoret tulevat työväenluokkaisista taustoista joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta. Pienituloisuus tai köyhyys on vaikuttanut moneen. Kaikilla on kuitenkin perheen varallisuuseroista huolimatta ollut haastavat kasvuolosuhteet ja perheissä monenlaisia sosiaalisia ongelmia. Hahmotin kahden nuoren tapausta Pierre Bourdieun kenttien teorian ja habituksen kautta ja maustoin analyysiäni myös muilla näkökulmilla esimerkiksi lapsiköyhyyteen liittyen.

Juutin ollessa Toivottoman tapauksen nuoriso-osastolla, hän osallistuu äitinsä kanssa osaston järjestämään perheterapiaan. Perheterapia ei ota onnistuakseen, Juutin äitiä terapiassa kysytyt kysymykset hämmentävät ja tyttö itse on terapiassa hiljaa. Äiti miettii itsekseen, että ”eihän tässä ollut mitään perhettä edes” (Kallioniemi 1978, 124). Sosiaalihoitaja tulee Juutin asioissa siihen lopputulokseen, että Juuti ei paranisi lähitulevaisuudessa ja toteaa: ”Ei kannata yrittää, jos tyttö ei itse halua” (mt.). Juuti palaa osastolta kotiin ja jatkaa suojatyöpaikassa, koska osastolla päädytään siihen tulokseen, että koulunkäynti ei varmaankaan enää onnistuisi. Katja Yesilova on kirjoittanut Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli -teokseen 1970- ja 1980-luvuilla muodostetusta perhekasvatuksen mallista (2008). Jo perhekasvatuskoneistoa suunniteltaessa asiantuntijoita huoletti se, miten saada ”kouluttamaton väestönosa... avautumaan ja refleктоimaan omia ongelmiaan, näkemään terapeuttisen työn tarpeellisuus” (mt., 105). Toivottomassa tapauksessa lukija huomaa, että tämä pohdinta on saattanut jäädä nuoriso-osaston ammattilaisilta tekemättä, koska ammattilaiset eivät selvästikään onnistu muodostamaan yhteyttä Juutiin ja tämän äitiin. Toki äidin ja tyttären hämmennys ja vaikeneminen voidaan tulkita myös hiljaiseksi vastarinnaksi, mutta ajattelen, että tässä tapauksessa on kyse siitä, että ammattilaisten kysymykset ja lähestymistapa ei onnistu tavoittamaan perhettä.

”Suhteellisella köyhyydellä tarkoitetaan köyhyyttä, jossa otetaan huomioon ympäröivän yhteiskunnan yleinen tulo- ja elintaso, kulutustottumukset ja elämäntyyli. Köyhyys vaikuttaa lapsen myöhempiin kykyihin ja mahdollisuuksiin toimia siinä yhteiskunnassa, jossa hän kasvaa” (Karvonen et al. 2016, 7). Juutin perhe on köyhä, mutta perheeseen vaikuttaa myös edesmenneen isän ja veljen päihdeongelmat sekä puhumattomuus ja yleinen näköalattomuus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimus lapsiköyhyydestä kertoo, että ”lapsiperheen lyhytkestoisemmatkin toimeentulo-ongelmat heikentävät vanhempien voimavaroja ja lisäävät huolta lasten hyvinvoinnista ja pidentyessään johtavat riskien kasvuun” (Salmi, Närhi ja Lammi-Taskula 2016, 41). Juuti on ujo ja arka, ja kodin olosuhteet tuntuvat lisäävän hänen arkuuttaan osallistua. Tätä, sekä äidin voimavarojen puutetta ei oteta huomioon koulussa, eikä myöhemmin hoidossa nuoriso-osastolla.

Juutin kokemukset köyhyydestä muistuttavat viime vuosien julkisissa keskusteluissa esiin nousseita kokemuksia ja tutkimustuloksia, joissa mainitaan myös köyhyyden psykososiaalinen ulottuvuus. Juuti tuntee ulkopuolisuutta keskiluokkaisempien koulukavereidensa keskellä ja vertailee omia erivärisellä kankaalla jatkettuja housujaan toverin uusiin vaatteisiin (Kallioniemi 1978, 6). Mia Hakovirta ja Johanna Kallio ovat tutkineet lasten käsityksiä köyhyydestä ja köyhyyden syistä (2014). Haastatellut tuovat ilmi, että köyhillä on aina samoja, tai vanhoja vaatteita ja liittyvät köyhyyteen myös huomaamattomuutta ja nöyryyttä sekä mielsivät köyhien lasten viettävän paljon aikaa kotonaan, kun taas varakkaampien

lapset viettivät aikaansa ystävien kanssa ja harrastuksissa (mt., 157). Tähän mielikuvaan Juuti sopii lahkeista jatketuissa farkuissaan, arkana ja ujona sekä kotona vietetyllä kesälomallaan hyvin. Hakovirta ja Kallio sanovat, että ”köyhyyteen liittyvä stigma voikin olla lapsille materiaalisia puutteita vakavampi ongelma” (mt.).

Toivoton tapaus? esittelee myös nuoriso-osastolla asuvan Kaken, joka pohtii omia koulutuksellisia ja ammatillisia haaveitaan bussissa matkalla osastolta kaupunkiin. Pojalla on haaveena opiskella, opettajakin on sanonut, että Kakessa olisi ainesta. Kodin olosuhteet eivät kuitenkaan tue opiskelua, eikä siihen hänen perheessään myöskään kannusteta. Kake tunnistaa oman habituksensa, vaikkakin ei näillä sanoilla, ja että sen työväenluokkainen ”yhteiskuntakerrostuman kulttuuri rakentuu yksilössä” ja ”sitä rajoittavat sen omat rakenteet” (Liljander 2012, 144). Kake tulee omista pohdiskeluissaan siihen tulokseen, että opiskelu ei ole häntä varten, ”se ei ollut mahdollista hänen elämässään” (Kallioniemi 1978, 119).

Tarja Tolonen on käsitellyt ”nuorten suhdetta yhteiskuntaluokkaan puhetaipojen ja elämäntapaisuuden ja -tyyliä avulla” (2008, 226). Tolosen tutkimuksessa elämäntapaisuuksissa ja elämäntyylyissä rakennetaan ja arvotetaan erilaista ”minää” ja siinä ”syrjäytymiseen kiinnittyvät nuoret olivat tottuneet olemaan toisten määrittelyjen kohteena” ja ”arvostivat sosiaalista pääomaa ja näkivät usein taloudellisen pääoman kaukaisimpana” (mt., 248). Tutkimuksessa moni oli kasvanut melko rikkinaisissa perheissä ja joka tapauksessa kokeneet ”joko itse tai lapsuuden perheen myötä” jonkinlaisen kriisin elämässään ja ”menestys nähtiin etäällä itsestä” (mt. 232). Kake ymmärtää, että saadakseen sellaisen työn, jonka tekemisestä oikeasti pitää, hänen on opiskeltava ja että opiskelua varten tarvitaan oikeanlaiset olosuhteet. Ne olosuhteet ovat niin etäällä pojan todellisuudesta, että mielikuva opiskelemisesta rauhassa kirjoituspöydän ääressä muuttuu hänen päässään säihkyväksi haavekuvaksi (Kallioniemi 1978, 119.).

Kake ei pidä ihmisarvoisena sitä elämää, jota näkee ympärillään, vaan pitää sitä jatkuvana virtana samankaltaisia päiviä, jotka pyörivät työn ympärillä. Koulussa opettaja sanoo Kakelle, että hän voisi pärjätä, jos vaan viitsisi yrittää. Opettajan yksinkertaistava, ylemmän luokan näkökulma, jossa kaikki on vain yksilöstä, tai yksilön ponnisteluista kiinni tulee tässä kenttien teoriassa tulkituksi vallankäytöksi symbolisella tasolla, symboliseksi väkivallaksi (Liljander 146.). Se ei ota huomioon Kaken lähtökohtia, eikä elämänolosuhteita, eikä anna mitään konkreettista apua siihen, miten Kake voisi omassa tilanteessaan lahjojaan hyödyntää. Toivottomassa tapauksessa näitä yksilöiden lähtökohtien, tai yhteiskuntaluokkien, kohtaamattomuuksia käsitellään monen nuoren tapauksessa. Yritykset kohtaamiseen ovat harvassa ja useimmiten ne epäonnistuvat.

Olen käsitellyt sitä, miten kohdeteoksissani, Tuula Kallioniemen Toivoton tapaus? ja Taru Väyrysen Pilven varjo, lastensuojelulaitosten tyttöjä sukupuolitetaan,

millaiseksi laitosten ammattilaisten ja nuorten suhde vuorovaikutuksessa muodostuu ja miten kohdeteoksissa kommentoidaan nuorten koulutusmahdollisuuksia, yhteiskuntaluokkaa ja köyhyyttä. Molemmissa teoksissa käsitellään runsaasti yhteiskunnallisia asioita ja sosiaalisia ongelmia kuten oman aikansa nuortenkirjallisuudessa yleensä. Teoksissa laitoksen nuorista rakennetaan kaunistelematonta, mutta toisaalta nuortenkirjallisuudelle tyypillistä tulevaisuuteen uskovaa kuvaa. Nuorten tilanteita ja lähtökohtia käsitellään perusteellisesti niin, että ongelmien ja/tai ongelmallisen käytöksen taustat tulevat selville. Lastensuojelulaitosten ammattilaiset näyttäytyvät vuonna 1978 ilmestyneessä Toivottomassa tapauksessa usein hyvää tarkoittavina, mutta osaston nuoria kohtaamattomina, melko kaukaisiksi jäävinä aikuisina. Vuonna 1984 ilmestyneessä Pilven varjossa nuorisokodin työntekijöistä maalataan mustavalkoinen kuva, jossa jotkut ovat hyviä ja toiset huonoja. Hyvät työntekijät asettuvat tekemään työtään yhdessä nuorten kanssa, vetäen rajoja, tarjoten tukea ja osoittaen aitoa välittämistä. Huonot työntekijät taas ovat sääntöuskollisia nipottajia, jotka eivät osaa lukea muuttuvia tilanteita. Teoksista vanhemmassa yhteiskuntaluokkaa, nimenomaan työväenluokkaa ja köyhyyttä kuvataan enemmän ja uudemmassa sen sijaan tuodaan enemmän esille varallisuuseroja niin, että toiset asuvat vehreillä omakotialueilla ja toiset kaupungin vuokra-asunnossa vailla mukavuuksia.

Mainitsin johdannossa, että sosiaalityötä tehdessä monimutkaiset ja sotkuiset tilanteet vaativat myös erilaisia tapoja käsitellä työn kautta tulevaa kokemusten ja tunteiden kuormaa. Viittasin myöhemmin Helmi Mäkeen, joka artikkelissaan pohdiskelee kaunokirjallisuuden merkitystä sosiaalitiedon lähteenä (2014). Mäki kuvaa, miten on nuorena lukiessaan F.E. Sillanpään Hurskasta kurjuutta alkanut ymmärtää lukemansa pohjalta ”jotain siitä vääjäämättömyydestä, jolla ihmiset ovat sidottuja omiin lähtökohtiinsa” (2014, 225). Ollessaan sota-aikana sosiaalihuoltaja-harjoittelijana Mäki luki Otto Mannisen runoa ja se ”iski suoraan silloiseen elämäntilanteeseeni”. Mäki kuvaa runon antaneen varmuutta hänen valitsemansa uran suhteen (2014, 226.). Myöhemmin, artikkelia kirjoittaessaan hän pohtii ”näinkö runon kautta, että yhteiskunnassa on ja tulee aina olemaan ihmisiä, jotka eivät selviä ilman ulkopuolista apua” (mt.). Minä näen kaunokirjallisuuden samanlaisena voimavarana. Maailmanselittäjänä, ymmärryksen antajana ja kokemusten kartuttajana. Löysin kaunokirjallisuutta tarkastelemalla yhteyden tutkimuskirjallisuuteen ja tutkimuskirjallisuus antoi kaunokirjallisuuden tulkinnalle syvyyttä.

Aineistonani käyttämät nuortenkirjat kuvaavat nuoria ja ammattilaisia lastensuojelulaitoksissa. Kyseessä on siis lastensuojelun sijaishuolto, joka on tutkielmassani esittämäni mukaan ollut myllerryksessä kohdeteosteni ilmestymisajankohtana 1970-luvun lopulla ja 1980-luvulla. Yli neljäkymmentä vuotta

sitten käsiteltiin mm. laitosten asukkaiden, nuorten, oikeuksia ja työntekijöiden ammatillista pätevyyttä (Satka 1994, 330 ja Jaakkola, Pulma, Satka, Urponen, 1994, 363). Samanlaisia ongelmia on ollut lastensuojelulaitoksissa viime aikoina (esim. Yle 9.10.2019 ja Valvira 27.9. 2021). Toisaalta on tärkeää, että ongelmat nousevat julkisuuteen, pelottavampaa olisi, jos lastensuojelulaitoksista ei puhuttaisi julkisesti mitään. Kaikkia ongelmia ei koskaan ratkaista ja ongelmat muuttuvat ajan myötä. Maaailma ei tule ikinä valmiiksi, mutta on tärkeää, että työtä asioiden parantamiseksi silti jatketaan. Linaan työssäni Timo Toikka ja Juha Hämäläistä, jotka kirjoittavat, että historiatietoisella suhteella omaan alaan luodaan sekä yksittäisen työntekijän kuin koko alan ammatillista identiteettiä (2020, 280). Olen oppinut tämän tutkielman kirjoittamisen myötä sekä kaunokirjallisuuden hyödyntämisestä sosiaalityön tutkimuskirjallisuuden tarkastelussa että sosiaalityön, tai ainakin sijaishuollon, historiasta. Toivottavasti tämä välittyy myös työn lukijalle.

LÄHTEET

- Blinnikka, Vuokko: Kallioniemi, Tuula. Teoksessa Blinnikka, Vuokko, Salonen, Kaija ja Vaijärvi, Kai (toim.): Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita III. Suomen kirjastoseura, Pieksämäki, 1982, 30-31.
- Blinnikka, Vuokko: Tuula Kallioniemi. Teoksessa Loivamaa, Ismo (toim.): Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 3. BTJ Kirjastopalvelu, Jyväskylä 2001, 99-106.
- Bruun, Kettil: Yhteiskunnan valvojat ja vapaudenriistot. Teoksessa Eriksson, Lars D. (toim.): Pakkoauttajat. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1967, 9-32.
- Erola, Jani: Johdanto. Teoksessa Erola, Jani (toim.): Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Gaudeamus, Helsinki 2010, 19-26.
- Eskola, Jari: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, Juhani ja Valli Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. WS Bookwell Oy, Juva 2010, 179-203.
- Grünn, Karl: Uusin nuortenkirjallisuus. Teoksessa Huhtala, Liisi, Grünn, Karl, Loivamaa, Ismo, Laukka, Maria (toim.): Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Tammi, Hämeenlinna 2003, 285-294.
- Hakovirta Mia ja Kallio, Johanna (2014): Lasten käsityksiä köyhyydestä ja köyhyyden syistä. Yhteiskuntapolitiikka 79:2, 152-162.
- Opinnäytetyö: Halonen, Mari ja Hämäläinen, Emilia (2006): Mathilda Wredestä muodostunut naiskuva diskurssianalyysin valossa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityön maisterintutkielma.
- Honkatukia, Päivi (1998): Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos
- Hämäläinen, Juha & Toikko, Timo: Historiatietoisuus sosiaalityön itseymmärryksen rakentajana. Teoksessa Moilanen, Johanna, Annola, Johanna, Satka Mirja (toim.): Sosiaalityön käänneet. SoPhi 144, Jyväskylä 2020, 274-288.
- Juhila, Kirsi (2006): Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino
- Kallioniemi, Tuula (1978): Toivoton tapaus? Keuruu: Otava
- Karvonen, Sakari, Mäntylä, Erika ja Salmi Minna: Johdanto. Teoksessa Karvonen Sakari ja Salmi Minna (toim.): Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016, 6-12.
- Liljander, Juha-Pekka: Pierre Bourdieu. Koulutus, symbolinen väkivalta ja yhteiskunnallinen eriarvoisuus. Teoksessa Aittola, Tapio (toim.): Kasvatussosiologian suunnannäyttäjiä. Gaudeamus, 2012, 138-160.
- Loivamaa, Ismo: Taru Mäkinen/Väyrynen. Teoksessa Loivamaa, Ismo (toim.): Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 3. BTJ Kirjastopalvelu, Jyväskylä 2001, 220-226.
- Malmio, Kristina: Sukupuoli, yhteiskunta, valta ja kirjallisuus. Feministisen kirjallisuudentutkimuksen sosiologisuus. Teoksessa Ruohonen, Voitto, Sevänen, Erkki ja Turunen, Risto (toim.): Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Hansaprint oy, Vantaa 2011, 183-217.

- Mehtonen, Päivi: Mihin kirjallisuushistoria päättyy? Teoksessa Alanko-Kahiluoto, Outi ja Käkelä-Puumala, Tiina (toim.): Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Juva 2008, 40-63.
- Mikkonen, Kai: Lukeminen tulkintana. Teoksessa Alanko-Kahiluoto, Outi ja Käkelä-Puumala, Tiina (toim.): Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Juva 2008, 64-90.
- Mäki, Helmi (2014): Kaunokirjallisuus sosiaalitiedon lähteenä. Yhteiskuntapolitiikka. 79 (2014:2), 223-228.
- Mäki-Kulmala, Airi (1989): Nuoruus on nuoruus. Gummerus, Jyväskylä.
- Pösö, Tarja (1993): Kolme koulukotia. Tampere: Tampereen yliopisto
- Salmi, Minna, Närvi, Johanna ja Lammi-Taskula, Johanna: Köyhyys, toimeentulokokemukset ja hyvinvointi lapsiperheissä. Teoksessa Karvonen, Sakari ja Salmi, Minna (toim.): Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2016, 13-44.
- Satka, Mirja: Rakenteellinen työote sosiaalisen työn uudistajana. Teoksessa Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu, Satka, Mirja, Urponen, Kyösti: Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki 1994, 326-330.
- Siren, Pirkko: Ei kotia, ei koulua. Teoksessa Eriksson, Lars D. (toim.): Pakkoauttajat. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1967, 78-107.
- Tapola-Haapala, Maria & Heino, Eveliina (2020): Sosiaalityön opettajien näkemyksiä kaunokirjallisuudesta sosiaalityön opetuksessa. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. 28(2), 133-149.
- Tolonen, Tarja: Menestys, pärjääminen ja syrjäytyminen. Nuorten elämäntyyli ja luokkaerot. Teoksessa Tolonen, Tarja (toim.): Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Vastapaino, Tampere 2008, 226-254.
- Valvira. Sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontavirasto. Tiedote (27.9.2021): Lastensuojelulaitoksissa laiminlyödään rajoitustoimenpiteitä koskevia päätöksiä ja kirjauksia. Saatavilla <https://www.valvira.fi/-/lastensuojelulaitoksissa-laiminlyodaan-rajoitustoimenpiteita-koskevia-paatoksia-ja-kirjauksia>, luettu 3.10.2021.
- Väyrynen, Taru (1989): Pilven varjo. Kalvean immen tarina heavysovituksena. Juva: WSOY
- Yesilova, Katja: Onnellinen perhe asuu tiilitalossa. Yhteiskuntaluokista keskimääräiseen hyvinvointiin. Teoksessa Tolonen, Tarja (toim.): Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Vastapaino, Tampere 2008, 101-121.
- Yle (9.10.2019): Lastensuojelulaitoksissa paljon puutteita ympäri maan: Vetelin nuorisokodille huomautus lääkeasioista. Kirjoittaja: Sari Vähäsarja. Saatavilla <https://yle.fi/uutiset/3-11011940>, luettu 3.10.2021.